Spor o malínský masakr

*Dědictví mezietnického násilí a druhé světové války ve východní Evropě**

Jared McBride

Třináctého července 1943 brzy ráno byla Ludmila Činková, sedmnáctiletá Češka z Malína na Ukrajině, s dobyt看em na pastvě poblíž své vesnice.¹ Právě přecházela

* Studie *Contesting the Malyn Massacre: The Legacy of Inter-Ethnic Violence and the Second World War in Eastern Europe* byla publikována v červnu 2016 jako č. 2405 „The Carl Beck Papers in Russian & East European Studies“, které vydává Centrum pro ruská a východoevropská studia Pittsburské univerzity (*Center for Russian & East European Studies, University of Pittsburgh*). Text je online dostupný z: <https://www.carlbeckpapers.pitt.edu/ojs/index.php/cbp/article/view/203>. Autor za pomoc při přípravě tohoto textu děkuje následujícím lidem: Martinu Deanovi, J. Archovi Gettymu, Zvi Gitelmanovi, Ivanu Katčanovskému, Janu Láníčkovi, Haně Musiolové, Agnieszce Pasiekové, Dieteru Pohlovi, Georgi Reklaitisovi, Harlowu Robinsonovi, Blairovi Rublemu, Madisonu Smithovi, Eriku Steinhartovi. Zvláštní díky si zaslouží Ray Brandon, Laura Bradeová, Jeffrey Burds, Aliza Luftová a Per Rudling. Na Ukrajině autor děkuje Maksimu Honovi, Petru Dolhanovovi, Nataliji Ivčikové, Teťaně Samsoňukové, H. I. Novakovi a rodině D.; v Praze Josefu Řepíkovi, Vladimíru Řepíkovi a rodině Martinovských; a v Moskvě D. N. Nochotovičovi ve Státním archivu Ruské federace. Dále děkuji Billu Nelsonovi za poskytnutí výborných map. Cenná diskuse o pracovní verzi studie probíhala v rámci pracovní skupiny na Kalifornské univerzitě v Berkeley. Mé díky náležejí také editorům „The Carl Beck Papers“ za jejich zpětnou vazbu a Seanu Guillorymu za jeho pomoc. Za pečlivou přípravu českého vydání tohoto textu děkuji Kateřině Králové, překladatelce Blance Medkové a redaktorovi Milanu Drápalovi. Tento výzkum byl finančně podpořen z Matthewsova výzkumného grantu pro disertační práce Severovýchodní univerzity (*Northeastern University*) v Bostonu a z letního výzkumného grantu stipendijního fondu rektora Kalifornské univerzity v Los Angeles. – Redakce *Soudobých dějin* děkuje Ivanu Krupskému za ochotnou revizi ukrajinštiny a její české transkripce.

přes pastviny, když viděla, jak k ní zoufale běží nějaká žena. Ta Ludmile řekla, že Němci právě začali obkličovat českou i ukrajinskou část Malína. Plakala a prosila Ludmilu, ať se s ní vrátí do vesnice.²

Zatímco se Ludmila a žena blížily k Malínu, německá protipartyzánská jednotka s přibližně dvaceti vozidly a stovkou vojáků obkličovala Ukrajinský i Český Malín.³ Odloučená jednotka zastavila v lese přibližně tři až čtyři kilometry od Malína, kde vojáci vystoupili z aut a vyzbrojili se granáty, puškami, kulomety a samopaly. V souladu se zněním protokolu, podle kterého postupovali již na jaře a v létě po celé

- 1 Předválečné polské vojvodství (*województwo*) Volyň se skládalo z jedenácti újezdů (*powiat*), které tvořilo osm až patnáct vesnických obcí (*gmina*) a měst. *Województwo* může mít v angličtině různé významy, v tomto textu však pojem používám pouze k označení územní oblasti. Po sovětské okupaci, která začala v září 1939, sovětské vedení rozšířilo Volyňské vojvodství směrem na sever, odtrhlo dřívější újezd na jihu a vzniklé území rozdělilo na dvě oblasti (*gubernija*) – Rovenskou a Volyňskou. Ty se pak skládaly z okresů (*rajon*), které byly o něco větší než obce (*gminy*), ale o dost menší než rozpuštěné újezdy. Poté co Němci napadli Sovětský svaz, Rovenská oblast a Volyňská oblast byly spojeny s Proskurivskou oblastí do generálního okresu (*Generalbezirk*) Volyň-Podolí a členění na úrovni okresů bylo obnoveno ve formě územních – krajských nebo oblastních – komisariátů (*Kreis-* nebo *Gebietskommissariat*), přibližně kopírujících linie dřívějších polských újezdů, ale s využitím stávajícího členění podle sovětských okresů namísto bývalých polských obcí. Generální okres Volyň-Podolí získal na severu navíc i pruh běloruského území a zachoval si jižní okres, který Sověti dříve připojili k jiné oblasti. Malín se za meziválečné polské vlády nacházel v obci (*gmina*) Malin a újezdu Dubno. Během krátké sovětské okupace regionu mezi roky 1939 a 1941 byl Malín součástí ostrožeckého okresu v oblasti Rovno. Po začátku nacistické okupace v roce 1941 se nacházel v rajonu Ostrožec, územním komisariátu Dubno, generálním okresu Volyň-Podolí a Říšském komisariátu Ukrajina (*Reichskommissariat Ukraine*). V prvních poválečných letech sovětského období (1944–1959) byl opět součástí ostrožeckého okresu (*rajon*), po jeho zrušení se stal součástí mlynivského okresu v oblasti Rovno. To se nezměnilo ani po rozpadu SSSR a vzniku samostatné Ukrajinské republiky v roce 1991. Malín by neměl být zaměňován s jinou vesnicí stejného názvu v sousední Žitomirské oblasti.
- 2 *Gosudarstvennyj archiv Rossijskoj feděracii*, Moskva (dále GARF), fond (f.) R-7021 (Črezvyčajnaja gosudarstvennaja komissija po ustanovleniju i rassledovaniju zlodějanij německo-fašistskich zachvatčikov i ich soobščnikov – ČGK (Mimořádná státní komise pro dokumentaci a vyšetřování zločinů německofašistických okupantů a jejich spoluvíniků)), inventář (opis – o.) 71, archivní jednotka (dělo – d.) 1, zpráva bez názvu podepsaná majorem Tichonovem z 28.2.1944, listy (l.) 112 n., záznam výpovědi Ludmily Činkové (všechny výpovědi před ČGK k tomuto případu byly učiněny 28. února 1944); *Nezapomeneme, pomstíme!* Moskva, Vydavatelství cizojazyčné literatury 1944, s. 20.
- 3 Jak bude později zmíněno, existovala česká část Malína – často nazývaná kolonie – a ukrajinská část, označovaná jako vesnice (*selo* nebo *derevňa* v ukrajinštině). Češi mluvili o Malínu jako o Českém Malínu, ačkoliv oficiální název sídla byl Kolonie Česká. Tam, kde to umožňuje multietnický charakter regionu, v celém článku doplňuji všechny relevantní lingvistické varianty názvů vesnic. Například pokud je v citaci odkaz na polskou vesnici jejím českým názvem, uvádím i její polský název. U polských vesnic, které již neexistují, ponechávám název jen v polštině a ukrajinskou variantu názvu neužívám. Používání pokrajinštěných názvů polských vesnic, zejména těch, které byly zničeny ukrajinskými nacionalistickými skupinami, by mohlo být interpretováno jako politický akt, snažím se tedy tomuto postupu vyhýbat.

Mapa Českého a Ukrajinského Malína v roce 1941 (© Jared McBride)

Volyni, Němci obklíčili vesnice a přikázali obyvatelům, aby se dostavili na náves k registraci. Chodili od domu k domu a ujišťovali vesničany: „Češi jsou *gut* – přišli jsme jen zjistit, zda tu nejsou nějakí *bandity* [sovětští partyzáni], a zkontrolovat vaše dokumenty. Pak se můžete vrátit domů.“⁴ Když se malínští obyvatelé Němců ptali, zda mohou nechat doma děti, odpověděli jim, že „potřebují všechny, mladé i staré“.⁵ Starým a nemocným lidem dokonce řekli: „Potřebujeme i vás, ale budete první, kdo odejde.“⁶

Vojáci vpadli také do místní nemocnice. Zdravotní sestra Olga Trichlebová vyprávěla: „Do nemocnice vtrhlo několik Němců, ptali se nás, kdo v nemocnici je.“ A pokračovala: „[Němci] našli dva Ukrajince ... křičeli na ně ‘banditi, banditi’ [*bandity*] a odvedli je z nemocnice s sebou. Léčili jsme starého sovětského důstojníka, nadporučíka Sergeje Ladygina z Leningradu. Němci se na Ladygina rozkřikali ‘komunista, komunista’ a také ho odvedli ... sebrali i našeho doktora Otto Grosse, jeho ženu Sofii Grossovou a jejich třináctileté děti ... sanitáře Afanasije Omelčuka a jeho ženu Jelenu, odvěkli i patnáct nemocných lidí, kteří čekali na doktora. Jen pacienty, kteří byli příliš nemocní, nechali v nemocničních postelích.“⁷ Olze a několika pacientům se podařilo zachránit, když využili zmatku a ukryli se v nemocničním sklepě.

4 GARF, f. R-7021, o. 71, d. 1, zpráva bez názvu podepsaná majorem Tichonovem z 28.2.1944, l. 123, záznam výpovědi Vjačeslava Madery.

5 *Tamtéž*.

6 *Tamtéž*.

7 *Tamtéž*, l. 108–111, záznam výpovědi Olgy Trichlebové.

Vojáci vyhnali Čechy z domovů do ukrajinské části Malína, kde je shromáždili spolu s ukrajinskými obyvateli ke kontrole dokladů. Vesničany nejprve rozdělili na muže a ženy. Skupinu složenou převážně z žen, dětí a starých lidí odvedli zpět do Českého Malína a shromáždili je na dvoře statku jednoho z jejich sousedů.⁸ Byla mezi nimi i Ludmila Čínková, která se vrátila z pastvy. Později vyprávěla: „Ti, které odvedli na dvůr Josefa Dobrého, tam nezůstali dlouho. Skoro okamžitě je zavřeli do stodol a kůlen. Využila jsem zmatku, přeskočila plot a schovala se v zahradě.“⁹

V Ukrajinském Malíně mezitím Němci odvedli muže do nedaleké zahrady, opět jim zkontrolovali dokumenty a pak muže rozdělili podle národností – na Čechy, Ukrajince a několik Poláků. Vybrali skupinu přibližně dvaceti mužů, převážně chlapců, aby jim pomohli odvézt z vesnice ukradená zvířata. Byli mezi nimi i Josef Martinovský a jeho syn Alois, Jan Činka, jeho syn Viktor a také Vladimír Řepík.¹⁰ Josef byl původně vybrán bez syna. Když se však odmítal sám zúčastnit, nechali Němci i Aloise, aby se ke skupině připojil. Josefova neodbytnost zachránila Aloisovi život.¹¹ Vladimír Řepík vzpomínal na jejich úkol: „Museli jsme připravit vozy a zapřáhnout koně. Začali jsme na vozy nakládat mrtvá prasata. Drželi jsme prasata zezadu, zatímco je Němci střídali kulomety. Pak jsme je vyvrhli a naložili. Na rybníku plavala spousta kachen a hus. Němci je začali střilet a pak nám rozkázali vlézt do vody a mrtvá zvířata přinést. Báli jsme se, že nás zabijí, a tak jsme shromáždili všechna mrtvá zvířata a dali je také na vůz.“¹²

Zbýlé muže z vesnice Němci zavřeli ve škole a v pravoslavném kostele v Ukrajinském Malíně.¹³ Zatímco většinu mužů ve škole tvořili Češi, v kostele převažovali Ukrajinci. Bylo tam i několik žen a dětí. Celkem bylo v kostele přibližně 155 lidí a ve škole mezi padesáti a osmdesáti.¹⁴ Jedním z Čechů, kteří byli zamčeni ve škole, byl Václav Uhlíř: „...byla mezi námi jedna nemocná žena, Věra Helixová, kterou nesl její muž Vladimír ... i čtyři staří muži... V chodbě Němci položili na zem slámu. Začali jsme mít strach, ale pořád jsme netušili, co se s námi bude dít. Pak ke dveřím školy

8 V této skupině bylo přibližně 75 lidí. *Tamtéž*, l. 112, záznam výpovědi Ludmily Čínkové.

9 *Tamtéž*, l. 113.

10 *Tamtéž*, l. 105–107 a 114–116, záznamy výpovědí Vladimíra Řepíka a Josefa Martinovského; *tamtéž*, l. 31–33, záznam výpovědi Jana Čínky; *Nezapomeneme, pomstíme!*, s. 12–14 a 20–25. Antonín Činka byl v této skupině také, jak o tom svědčí jeho ústní výpověď z roku 2006 (*Archiv Pamět národa*, Praha (dále APN), záznam výpovědi Antonína Čínky z 26.4.2006).

11 Záznam rozhovoru autora s Josefem Řepíkem a Darinou Martinovskou v Praze 26.7.2010 (v osobním archivu autora). V *Kronice Českého Malína* od Josefa Martinovského (Praha, Orbis 1945) je tento moment vylíčen opačně, tedy že Němci původně vybrali jen Aloise, který pak uvedeným způsobem zachránil svého otce Josefa.

12 *GARF*, f. R-7021, o. 71, d. 1, zpráva bez názvu podepsaná majorem Tichonovem z 28.2.1944, l. 105, záznam výpovědi Vladimíra Řepíka.

13 Ukrajinská škola sloužila v meziválečné době jako polská okresní administrativní budova. Škola v Českém Malíně byla vypálena v roce 1942.

14 Viz korespondence autora s Josefem Řepíkem z roku 2014. Nejpresnější čísla pocházejí od Josefa Řepíka, který při masakru přišel o rodinu a v posledních šedesáti letech se zabýval historií Malína. Řepík uvedl, že v kostele bylo 59 lidí, z nichž 16 se pokusilo o útěk. Další přeživší Václav Uhlíř uvedl, že ve škole bylo 80 lidí, z nichž 20 se pokusilo utéci.

Kostel v Malíně po masakru, 1943 (osobní archiv Josefa Řepíka)

přišli dva starší němečtí důstojníci, podívali se na nás a beze slova odešli. Jakmile byli pryč, němečtí vojáci začali házet dveřmi do školy granáty. Výbuch mě prudce odhodil na zeď. Granáty vybuchovaly. Hodně mužů to zabilo a zranilo. Ozýval se hrozný křik zraněných. Byli jsme úplně bezbranní. Nikdo nevěděl, co dělat. Když Němci přestali házet granáty, spustili palbu ze samopalů [avtomaty]. Byl jsem postřelen do nohy. Po střelbě školu zapálili. Řada lidí byla stále naživu a příšerně křičela. Spolu s asi dvaceti lehce zraněnými jsme vyskočili z okna. Němci na nás znovu začali střílet. Čtyřikrát mi prostřelili nohu. Svalil jsem se za malý kopeček, zadržoval jsem dech a nehýbal jsem se. Jeden z Němců viděl, jak jsem zakrvácený, a usoudil, že jsem mrtvý. Zbýlých dvacet lidí, co se mnou vyskočili z okna, Němci postříleli.¹⁵

Kromě školy a kostela vojáci odvedli přibližně šedesát žen, dětí a starých lidí do stodoly jednoho z ukrajinských obyvatel, která stála poblíž školy a kostela, a dalších třicet žen, dětí a starých lidí do chléva patřícího Pavlu Velikému.¹⁶ Vladimír Řepík byl svědkem následující scény, když se vracel do ukrajinské části Malína s dobyt看, hlídaným německými vojáky: „Po návratu do Malína se nám naskytl děsivý obrázek: škola, kostel i další budovy stály v plamenech, naše rodiny a přátelé byli zamčené uvnitř, zatímco Němci na ně pálili ze samopalů. Slyšeli jsme příšerný

15 *Deržavnyj archiv Rivnenskoj oblasti* (Státní archiv Rovenské oblasti), Rivno (dále DARO), f. 534, inventář (opis – o.) 1, archivní jednotka (sprava – sp.) 4, arkuš (list – l.) 184 n., záznam výpovědi Václava Uhlíře. Ti, kterým se podařilo utéci, udávají číslo mezi 16 a 20 lidmi.

16 Viz korespondence autora s Josefem Řepíkem z roku 2014.

křik zděšených lidí. Viděli jsme muže, jak skáčou z jednoho okna školy. Němci je všechny pochytili a na místě zabili.“¹⁷

Mezitím se Olga Trichlebová a několik pacientů schovávali v naprosté tichosti v nemocničním sklepe: „Ze sklepa jsme slyšeli, že Němci chtějí něco v nemocnici hledat. Ke sklepu přišli dva Němci. Jeden z nich šel dolů do sklepa a vzal si z police máslo. Vtom nás uviděl a rychle se vrátil nahoru. Přišel druhý Němec a škrtnul sirkou, aby se na nás podíval. Všichni jsme se báli a prosili jsme, aby nás nezabíjel. Neřekl nic, šel opět nahoru a otevřenými dveřmi vhodil do sklepa granát. Ozval se silný výbuch. Vše ve sklepe ztichlo. Po výbuchu se celý sklep naplnil kouřem. Sotva se dalo dýchat, ale všichni pacienti byli zticha a snažili se nepůsobit žádný hluk, aby nás neprozradili. Němci čekali skoro deset minut, a když neslyšeli ze sklepa žádné zvuky, odešli.“¹⁸

Pacienty, které odvedli z nemocnice, vojáci zavedli do stodoly Bedřicha Činky a pak ji zapálili. Ludmila Činková kousek od nemocnice vyděšeně sledovala, jak Němci zahnali ženy a děti do stodoly Josefa Dobrého, stodolu zasypali palbou ze samopalů a zastřelili nebo ubodali každého, kdo se pokusil z plamenů uniknout.¹⁹ Obyvatelé sousední vesnice Zamczysko později vypověděli, že křik byl slyšet až k nim.²⁰

Když byla vesnice v plamenech, vojáci rozdělili mladé muže s nákladem zvířat do dvou skupin. Jednu poslali do sousední vesnice Olyka, druhou směrem k vesnici Pjanně.²¹ Díky bouřce, která během cesty nastala, se podařilo uniknout několika mužům, mezi nimi i Josefu Martinovskému a jeho synovi. V Olyce se díky pomoci místního Poláka útekem zachránili Jan Činka a Vladimír Řepík.²² Když se vrátili do Malína, Martinovský našel těla své ženy a dcery. Jan Činka hledal svou ženu a syna, objevil je nakonec ve spálené stodole. Později vzpomínal: „Moje žena Marie

17 GARF, f. R-7021, o. 71, d. 1, zpráva bez názvu podepsaná majorem Tichonovem z 28.2.1944, l. 105, záznam výpovědi Vladimíra Řepíka.

18 *Tamtéž*, l. 110, záznam výpovědi Olgy Trichlebové. Blíže ke svědectví viz APN, záznam výpovědi Bohumila Filípka z 22.9.2010.

19 GARF, f. R-7021, o. 71, d. 1, zpráva bez názvu podepsaná majorem Tichonovem z 28.2.1944, l. 113 a 116, záznamy výpovědi Ludmily Činkové a Olgy Trichlebové. Josef Řepík uvádí, že v Českém Malíně zahynulo celkem 139 lidí, většinou ve stodole a kůlně na statku Josefa Dobrého (viz korespondence autora s Josefem Řepíkem z roku 2014).

20 Zamczysko je polská vesnice, která již v současnosti na Ukrajině neexistuje. Ponechal jsem tedy název vesnice v celém článku v polštině. Pro bližší informace k historii vesnice viz online <http://wolyn.freehost.pl/miejsc-a-z/zamczysko-01.html> [cit. 2017-06-21]. Dále srv. SIEMASZKO, Władysław – SIEMASZKO, Ewa: *Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludność polskiej Wołynia, 1939–1945*, sv. 1. Warszawa, Wydawnictwo von Borowiecky 2000, s. 79.

21 Pjanně byla ukrajinská vesnice jihozápadně od Malína, v níž žilo i několik polských rodin a která již neexistuje. Název vesnice se v polštině psal také Pjanie nebo Pjane. Pro více informací viz online <http://wolyn.freehost.pl/miejsc-a-p/pjanie-01.html> [cit. 2017-06-21].

22 Viz MARTINOVSKÁ, Darina – ŘEPÍK, Josef: *Český Malín: Lidice vołyňských Čechů*. Nymburk, Vega-L 2010, s. 14.

Činková držela mého osmiletého syna Václava v náruči. Poznal jsem je podle přezek z jeho malých bot...“²³

Ve dnech krátce po masakru se do Malína vydala hledat své blízké řada Čechů ze sousedních vesnic. Jedním z nich byl i Vladimír Morávek, sedmačtyřicetiletý zemědělec ze sousední vesnice Malovaná (Malovane):²⁴ „Odjel jsem do Malína zjistit, co se stalo s mou sestrou Věrou Beštovou (44 let), jejím manželem Josefem Beštou (55 let), jejich dcerou Marií (16 let) a jejich dalšími dvěma dcerami. Obraz, který se mi naskytl, když jsem do Malína dorazil, byl úděsný: mezi zbořenými a spálenými budovami ležela zuhelnatělá těla, nespálené části těl a kosti. Začal jsem hledat svou sestru a objevil jsem ji mezi těly ve stodole. Musel jsem ji identifikovat podle zlatého zubu (na horní čelisti měla zubní protézu). Nebylo možné ji poznat podle rysů obličeje ani podle ničeho jiného, jak bylo její tělo ohořelé. Ležela obličejem dolů. Na zemi byly viditelné známky, jak se [rukama] zarážela do země, když se snažila zachránit před ohněm a udušením. Jejich prvorozenou dceru jsem mezi tolika spálenými dětskými těly nenašel. Druhorozenou dceru jsem našel v jiné stodole, těžce popálenou, s obličejem k zemi. Poznal jsem ji podle hromádky knih, které si čítávala, když brávala krávy na pastvu. Manžela mé sestry jsem objevil asi 30 až 40 metrů od školy. Když se rozpoutal masakr, pokusil se utéct, ale hned ho zastřelili. Jednu ránu měl vzadu na hlavě, další na dlani ruky.“²⁵

Nesmírný pocit ztráty, jak Čechů, tak Ukrajinců, působivě vystihla Ludmila Činková, která masakr přežila schovaná v zahradách: „Moje matka, otec a jeho dvě starší vdané sestry s rodinami, všichni byli upáleni. Jsem teď úplně sama, bez rodiny

Malínská škola po masakru, 1943 (osobní archiv Josefa Řepíka)

23 *Nezapomeneme, pomstíme!*, s. 14 (viz pozn. 2).

24 U obcí s českým osídlením uvádím v textu v první řadě jejich český název, v závorce pak ukrajinský. Vycházela jsem přitom z Abecedního seznamu obcí v publikaci *České osídlení na Volyni* [online]. Brno 2012 [cit. 2017-05-20]. Dostupné z: http://www.vpnvosv.cz/documents/Volnye_osidleni.pdf. (Pozn. překladatelky.)

25 GARF, f. R-7021, o. 71, d. 1, zpráva bez názvu podepsaná majorem Tichonovem z 28.2.1944, l. 128, záznam výpovědi Vladimíra Morávky.

a bez příbuzných.“²⁶ Celkem bylo během krveprolití zabito mezi 532 a 603 lidmi, z nichž většinu tvořili Češi a vedle nich Ukrajinci a Poláci.²⁷ Ze sto dvaceti domů ve vesnici zůstalo jen deset nepoškozených, ostatní spolu se stovkami stodol, kůlen a skladišť byly vypáleny. Navečer 13. července 1943 přestala vesnice Malín existovat.²⁸

*Kreativní vzpomínání a zapomínání*²⁹

*Byl to barbarský čin ... zajímalo by mě,
proč nebyl zveřejněn.*
Volyňský Žid Michael Greenstein, 1961³⁰

*Tazatel: „Proč byl Malín zničen?“
Nina: „Verzí je několik...“*
Rozhovor s Ninou Mykolajčukovou, 2011³¹

Na zdi Muzea Velké vlastenecké války v Kyjevě visí působivá plastika Ukrajiny. Malinkaté žárovky na mapě označují každou jednotlivou vesnici, která byla ve válce

26 *Tamtéž*, I. 117 a 119, záznam výpovědi Ludmily Činkové.

27 Tato dvě různá čísla pocházejí ze dvou zpráv – zprávy sovětské Mimořádné státní komise pro dokumentaci a vyšetřování zločinů německofašistických okupantů a jejich spolupviníků a tzv. Svobodovy zprávy, zpracované československou komisí na základě rozkazu velitele 1. československého armádního sboru generála Ludvíka Svobody. Obě zprávy vznikly vzápětí po osvobození Malína na jaře 1944. Podle první zprávy byli zabiti celkem 603 lidé, z toho 194 muži, 204 ženy a 205 dětí (*tamtéž*, zpráva bez názvu podepsaná majorem Tichonovem, I. 136). Svobodova zpráva uvádí celkem 532 oběti, z toho 374 Čechy (104 muže, 161 ženu a 105 dětí), 132 Ukrajince, 26 Poláků a čtyři Čechy z jiných vesnic (viz *Nezapomeneme, pomstíme!*, s. 10). Další odhady počtu mrtvých se liší podle zdroje. Pro seznam obětí viz HOFMAN, Jiří – VACULÍK, Jaroslav – ŠIRC, Václav: *Volyňští Češi v prvním a druhém odboji*. Praha, Český svaz bojovníků za svobodu 1999, s. 231–236; MARTINOVSKÁ, D. – ŘEPÍK, J.: *Český Malín*, s. 30–37. Rozdíly v udávaných počtech obětí nejsou nijak neobvyklé. Stejně jako v případě jiných nechvalně známých masakrů za druhé světové války či těsně po jejím skončení, například v Hutě Pieniacké, Katyni nebo Pawłokomě, se vedou o počtech obětí velké debaty. To není nic překvapivého vzhledem k tomu, že se „seznamy obyvatel“ se obvykle manipulovalo, byly nekompletní a sloužily především zájmům těch, kteří je sestavovali.

28 GARF, f. R-7021, o. 71, d. 1, zpráva bez názvu podepsaná majorem Tichonovem z 28.2.1944, I. 136.

29 Formulaci, kterou jsem použil jako mezititulek, jsem převzal od polského historika Krzysztofa Łady (viz ŁADA, Krzysztof: *Creative Forgetting: Polish and Ukrainian Historiographies on the Campaign against the Poles in Volhynia during World War II*. In: *Glaukopis: Pismo Społeczno-Historyczne*, roč. 2, č. 2–3 (2005), s. 340–375).

30 *Yad Vashem Archive*, Jeruzalém (dále YVA), O.3/1819, záznam výpovědi Michaela Greensteina (Grinsteina) z dubna 1961.

31 Citace pochází z rozhovoru, který vedl historik Mychajlo Ťahlyj s Ninou Mykolajčukovou v Ostrožci na Ukrajině 29.10.2011. Autor tímto děkuje Ťahlému za sdílení přepisu rozhovoru.

zničena. Nicméně i s touto značnou vizuální dopomocí lze jen stěží v plném rozsahu pochopit totální zkázu a ztrátu provázející zničení více než čtyř set padesáti vesnic, při němž přišly během necelých čtyř let o život desetitisíce lidí.³² Zřejmě jen málokdo by tvrdil, že Malín nemá v panteonu evropských mučednických vesnic nárok na své místo. Krveprolití v Malíně však na rozdíl od známých masakrů v Lidicích, Katyni, Sant'Anna di Stazzema či Oradour-sur-Glane mnoho pozornosti na Západě neupoutalo.³³ Malín, o němž se v anglicky psaných publikacích jen zřídka objeví zmínka, je jen jednou z mnoha vyvražděných vesnic, které upadly v zapomnění, jen další z obětí brutální války na Východě.³⁴

Ačkoli masakr v Malíně nepřitáhl stejnou mezinárodní pozornost jako ostatní zmíněné případy, informace o tamních událostech z 13. července 1943 lze získat

-
- 32 K historii těchto mučednických vesnic na Ukrajině viz HORLACH, Leonid – ZBANACKYJ, Jurij ad. (ed.): *Dzvony pamjati: Knyha pro trahediju sil Volyni, Žytomyrščyny ta Rovenščyny, znyščenych fašystamy u roky viny*. Kyjiv, Rad. Pysmennyk 1987; BUTKO, S. V. (ed.): *Ukrajina pid nacystskoju okupacijeu: Spaleni sela (1941–1944 rr.). Anotovanyj pokazčyk*. Kyjiv, DP NVTs „Priorytety“ 2012. Malín nebyl jedinou českou vesnicí, která se stala terčem německých represí. Pro informace k útokům na další české vesnice na Volyni, jako byla Moskovština, Niva Hubínská a Michna-Sergejevka, viz HOFMAN, J. – VACULÍK, J. – ŠIRC, V.: *Volyňští Češi v prvním a druhém odboji*, s. 303–311.
- 33 K masakru v Katyni viz např. RUDLING, Per Anders: The Khatyn Massacre in Belorussia: A Historical Controversy Revisited. In: *Holocaust and Genocide Studies*, roč. 26, č. 1 (2012), s. 29–58. K masakru v Oradour-sur-Glane viz FARMER, Sarah: *Martyred Village: Commemorating the 1944 Massacre at Oradour-sur-Glane*. Berkeley, University of California Press 1999; BECK, Philip: *Oradour: Village of the Dead*. London, Cooper 1979. K Lidicím viz STEHLÍK, Eduard: *Lidice: The Story of a Czech Village*. Praha, Památník Lidice – Kejřová 2004 (publikace vyšla současně tamtéž česky); HEAD, Anthony: The Tragedy of Lidice. In: *History Today*, roč. 52, č. 6 (červen 2002), s. 44. K masakru v Sant'Anna di Stazzema viz PEZZINO, Paolo: *Memory and Massacre: Revisiting Sant'Anna di Stazzema*. New York, Palgrave Macmillan 2012.
- 34 Pro letmé zmínky o Malíně v anglickojazyčných pracích viz SPECTOR, Shmuel: *Holocaust of the Volhynian Jews*. Jerusalem, Yad Vashem – The Federation of Volhynian Jews 1990, s. 253; SCHIEDER, Theodor (ed.): *Documents on the Expulsion of the Germans from Eastern-Central Europe*, sv. 4: *The Expulsion of the German Population from Czechoslovakia*. Bonn, Federal Ministry for Expellees Refugees 1960, s. 391; *News of Czechoslovakia*, č. 81–100. New York, The American Friends of Czechoslovakia 1943; PRUSIN, Alexander V.: *The Lands Between: Conflict in the East European Borderlands 1870–1992*. Oxford, Oxford University Press 2010, s. 196; WYTWYCKY, Bohdan: *The Other Holocaust: Many Circles of Hell*. Washington, D.C., The Novak Report 1980, s. 62. K poslední publikaci jen malá poznámka na okraj – ačkoliv je napsaná v angličtině, Bohdana Wytwyckého lze snadno přiřadit k ukrajinským nacionalistickým autorům (zmíněným dále v textu), kteří s tématem Malína nepracují objektivně. Jeho práce je vysoce problematická, sám je také známým apologetou ukrajinského antisemitismu během války. (Viz např. TYŽ: Antisemitism. In: KUBIJOVYC, Volodymyr (ed.): *Encyclopedia of Ukraine*, sv. 1. Toronto, Canadian Institute of Ukrainian Studies Press 1984, s. 82; viz také RUDLING, Per Anders: Organized Anti-Semitism in Contemporary Ukraine: Structure, Influence, and Ideology. In: *Canadian Slavonic Papers / Revue canadienne des slavistes*, roč. 48, č. 1–2 (2006), s. 96. Výměna názorů Bohdana Wytwyckého s John-Paulem Himkou proběhla v roce 2005 na stránkách týdeníku *The Ukrainian Weekly*.)

Zbytky kůlen a stodol na statku Josefa Dobrého, 1943 (osobní archiv Dariny Martinovské)

z různých archivních a primárních zdrojů i z literatury publikované v ukrajinštině, ruštině, polštině a češtině. Alespoň trochu přesvědčivý popis osudu Malína se mi však v historických záznamech ani v odborné literatuře nepodařilo najít. V širokém spektru materiálů, které zahrnuje snad každý myslitelný typ ukrajinského, českého, ruského či židovského historického zdroje – od svědectví Volyňců až po odborné práce ze tří různých zemí – lze nalézt nejméně patnáct protichůdných verzí, které vysvětlují, proč a kým byla vesnice zničena.

Jako vysvětlení, proč Němci a jejich spolupachatelé vesnici zničili, se uvádějí následující důvody: Češi a/nebo Ukrajinci pomáhali sovětským partyzánům; přítomnost sovětského partyzána v nemocnici; Němci zjistili, že malínští Ukrajinci a/nebo Češi pomáhali ukrajinským nacionalistům; přítomnost židovského doktora v Českém Malíně; Češi

schovávali Židy; Čechy Němcům udali ukrajinští nacionalisté; Čechy Němcům udali Poláci, protože vesnice podporovala Ukrajinskou povstaleckou armádu (*Ukrajinska Povstanska Armija* – UPA); Češi zavraždili místní Němce (*Volksdeutsche*); ukrajinský provokatér pracoval pro Němce a žil ve vesnici jako ukrajinský nacionalista; přítomnost sovětských válečných zajatců ve vesnici; Malín byl jednoduše zaměněn za jinou vesnici určenou ke zničení. Všechny tyto verze nemohou být samozřejmě pravdivé (probírám je níže v textu).

Ještě více nejasností panuje v tom, kdo se na zničení Malína podílel. Ohledně národní, respektive etnické identity pachatelů existuje více než patnáct různých verzí: Němci figurují téměř v každé z nich, ačkoli někdy jsou zmíněny jednotky SS, jindy jednotky Bezpečnostní policie (*Sicherheitsdienst* – SD), jednotky gestapa nebo případně jejich kombinace. Mezi možnými komplici Němců se vyskytují v nesku- tečném množství různých variací Rakušané, Maďaři, Poláci, Slováci, Ukrajinci, Rusové, místní Němci, Volyňští Poláci, Poláci z Polska, Poláci z Německa (Slezané) a Uzbekové. V závislosti na tom kterém zdroji Volyňští Poláci pocházeli z vesnic Zamczysko, Narutówka, Konstantynówka nebo Bożkiewicze.³⁵ Ukrajinci byli podle různých zdrojů příslušníci mobilních Ochranných oddílů (*Schutzmannschaft*),

35 První tři vesnice již neexistují, jejich názvy jsou tedy uvedeny v polštině. Vesnice Bożkiewicze (nebo Božkevyči v ukrajinštině) se dnes jmenuje Novoselivka. Pro mapy meziválečného Polska a informace k umístění těchto vesnic viz online <http://wolyn.freehost.pl/> (cit. 2017-06-21)

stálých Ochranných oddílů,³⁶ či dokonce bývalí členové praporu Nachtigall.³⁷ Podle některých verzí se masakru účastnil i nejznámější dezertér Rudé armády, generál Andrej Vlasov se svou Ruskou osvobozeneckou armádou (*Russkaja osvoboditelnaja armija* – ROA).³⁸ Vojenské jednotky pocházely jednou z Dubna, jindy z Lucku, Rovna nebo Olyky. Mění se dokonce i etnicita obětí – někdy bylo zabito více Poláků, jindy zase nebyli mezi oběťmi žádní Ukrajinci.

- 36 Němci zformovali na východních okupovaných územích řadu mobilních pomocných policejních jednotek označovaných jako *Schutzmannschaft* a začleněných k Pořádkové policii (*Ordnungspolizei*), které pomáhaly s různými úkoly, od masových poprav v rámci holokaustu až po protipartyzánské operace. Prapory tvořili převážně místní Ukrajinci. (K pomocným policejním praporům viz POHL, Dieter: *The Murder of Ukraine's Jews under German Military Administration and in the Reich Commissariat Ukraine*. In: LOWER, Wendy – BRANDON, Ray (ed.): *The Shoah in Ukraine: History, Testimony, Memorialization*. Bloomington, Indiana University Press 2008, s. 55; NEUFELDT, Hans-Joachim – HUCK, Jürgen – TESSIN, Georg: *Zur Geschichte der Ordnungspolizei 1936–1945*, sv. 2. Koblenz, Bundesarchiv 1957, s. 64–67 a 104–106; POHL, Dieter: *Ukrainische Hilfskräfte beim Mord an den Juden*. In: PAUL, Gerhard: *Die Täter der Shoah: Fanatische Nationalsozialisten oder ganz normale Deutsche?* Göttingen, Wallstein 2002, s. 211. Více k těmto praporům viz WESTERMANN, Edward B.: *Hitler's Police Battalion: Enforcing Racial War in the East*. Lawrence, University of Kansas Press 2005, s. 163 n. a 171–195; BREITMAN, Richard: *Himmler's Police Auxiliaries in the Occupied Soviet Territories*. In: *Simon Wiesenthal Center Annual*, roč. 7. Chappaqua (New York), Rossel Books 1990, s. 23–39. K ukrajinským pomocným policejním praporům viz RUDLING, Per Anders: *Szkolenie w mordowaniu: Schutzmannschaft Battalion 201 i Hauptmann Roman Szuchewycz na Białorusi 1942 roku*. In: PAŹ, Bogusław (ed.): *Prawda historyczna a prawda polityczna w badaniach naukowych: Przykład ludobójstwa na kresach południowej-wschodniej Polski w latach 1939–1946*. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 2011, s. 191–212; BOLJANOVSKYJ, Andrij: *Ukrajinski vijskovi formuvanja v zbrojnych sylach Nimeččyny (1939–1945)*. Lviv, Lvivskij nacionalnyj universytet im. Ivana Franka 2003.)
- 37 Nachtigall a Roland byly dvě malé jednotky, menší než prapor, složené z ukrajinských nacionalistů, členů banderovské frakce Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN(b)), které vycvičila německá zpravodajská služba ještě před invazí do Sovětského svazu. Byly známé jako Bratrstvo ukrajinských nacionalistů (*Družyna ukrajinskych nacionalistiv* – DUN) a vedl je Richard Jaryj, klíčový vůdce OUN(b). Po zahájení útoku na SSSR následovaly německou armádu a účastnily se zločinů proti místnímu obyvatelstvu. Po rozpuštění jednotek na podzim 1941 vstoupila většina jejich členů (až na pár výjimek) do 201. policejního praporu (*Battalion 201*), který se účastnil protipartyzánských operací v Bělorusku. (K jednotkám Roland a Nachtigall viz ARMSTRONG, John: *Ukrainian Nationalism*. New York, Columbia University Press 1963, s. 73 n. (2. vydání); BOLJANOVSKYJ, A.: *Ukrajinski vijskovi formuvanja v zbrojnych sylach Nimeččyny (1939–1945)*, s. 41–73; BRUDER, Franziska: *Den ukrainischen Staat erkämpfen oder sterben! Die Organisation Ukrainischer Nationalisten (OUN) 1928–1948*. Berlin, Metropol 2007, s. 130–132. Pro interpretaci, která jednání těchto jednotek ospravedlňuje, viz KOSYK, Volodymyr: *Ukrajina i Nimeččyna u Druhij svitovij vjini*. Paryž, Naukove tovarystvo imeni T. Ševčenko u Lvovi 1993, s. 146–155.)
- 38 K ROA a vlasovcům viz ANDREYEV, Catherine: *Vlasov and the Russian Liberation Movement: Soviet Reality and Emigré Theories*. Cambridge, Cambridge University Press 1987; CABALLERO JURADO, Carlos – LYLES, Kevin: *Foreign Volunteers of the Wehrmacht 1941–45*. London, Osprey 1983; DROBJAZKO, Sergej I. – ROMAŇKO, Oleg V. – SEMJONOV, Konstantin K.: *Inostrannyje formirovanija Tretjogo Reicha*. Moskva, AST – Astrel 2009; DROBJAZKO, Sergej I.: *Vtoraja mirovaja vojna 1939–1945: Vostočnyje dobrovolcy v Vermachtě, policii i SS*. Moskva, AST – Astrel 2000.

Lidské ostatky v kostele, 1943 (osobní archiv Josefa Řepíka)

Tato stať se snaží objasnit protichůdné popisy masakru v Malíně. K lepšímu pochopení rozporuplných příběhů Malína je v první řadě třeba zmapovat složitou mozaiku „vzpomínání a zapomínání“. Identifikoval jsem proto na základě zdrojů, které nahlízejí na tuto událost z různých perspektiv, čtyři oblasti diskurzu – sovětskou, polskou, ukrajinskou a českou. Každým z těchto diskurzů se zabývám jednotlivě, budu však zkoumat i to, jak na sebe působí, jakým způsobem informace sdílejí či přehlízejí, nebo v čem si protirečí. Zde je nutno zmínit, že zdroje uvedené u každé diskurzni oblasti nejsou jen výběrem některých z nich, ale jejich plným výčtem – zabývám se všemi zmínkami o Malínu, na které jsem během více než desetiletého výzkumu pro tento text narazil.

Při bližším zkoumání sovětského, ukrajinského i polského narativu zjistíme, že všechny tři příběhy Malína využily a přivlastnily si ho. V textu nejprve

krátce nastíním, jak byl sovětský narativ využit k politickým účelům, a poté se již zaměřím na hlavní téma článku: postsovětský ukrajinský a postsovětský polský narativ. Po rozpadu Sovětského svazu se ve východní Evropě v důsledku demokratizace veřejného a intelektuálního diskurzu i otevření sovětských archivů objevilo množství nových narativů druhé světové války. Jak uvedl americký historik Tony Judt, období po roce 1989 bylo svědkem „obnovy paměti“, protože poválečná doba po sobě zanechala z předešlých let řadu „nedořešených záležitostí“.³⁹ Víko Pandořiny skříňky s utrpením a mezietnickou nevraživostí, které Volyň během války zasáhly, se dařilo udržovat zavřené do značné míry i díky Sovětskému svazu. Sovětští historici stvořili zjednodušený narativ harmonie mezi ukrajinským a polským národem, demonizovali Ukrajince napojené na hnutí Organizace ukrajinských nacionalistů (*Orhanizacija Ukrajinskich Nacionalistiv* – OUN) a Ukrajinské povstalecké armády a přitom úmyslně přehlíželi složitý obraz válečných let.

Za posledních dvacet let se na kulturní scéně Ukrajiny objevila řada nových akademických i populárních prací pojednávajících o válečné minulosti. Bohužel hloubka a často ani upřímnost diskuse nebyly kvantitě nových prací úměrné. Bonmot

39 JUDT, Tony: Preface. In: DEÁK, István – GROSS, Jan T. – JUDT, Tony (ed.): *The Politics of Retribution in Europe: World War II and its Aftermath*. Princeton, Princeton University Press 2000, s. ix.

francouzského spisovatele a historika Ernesta Renana, že příslušnost k národu zahrnuje vzpomínání stejně tak jako zapominání, hraje v tomto příběhu zásadní roli.⁴⁰ Převládající tendencí v odborném i v populárním diskurzu byla snaha vytvořit příkrášlenou historii války, která prezentuje rodící se ukrajinský národ a jeho lid výlučně jako oběti nacistického Německa a Sovětského svazu. V tomto mučednickém narativu zbylo jen málo prostoru pro kritické zhodnocení ukrajinské účasti na holocaustu i etnickém násilí během války, role ukrajinského nacionalistického hnutí (zejména radikálního banderovského křídla Organizace ukrajinských nacionalistů – OUN-B) a kolaborace s Němci.⁴¹ Místo toho si řada autorů příběh Malína přivlastnila, aby tak mohla kárat Sověty, Poláky a Němce za jejich zločiny proti Ukrajincům a zahrnovat české oběti do širšího narativu ukrajinské státnosti.

Ludmila Činková (archiv Josefa Řepíka)

Příběh postkomunistického Polska je v mnoha ohledech podobný. Od konce komunismu přestaly být přehlíženy aspekty mezietnického násilí v místech jako Volyň během druhé světové války, jak se to předtím dělo v duchu „Giedroycovy doktríny“.⁴² Řada občanských organizací i autorů z komunity pocházející z oblastí nazývaných *Kresy* (východní území meziválečné polské republiky přivtělená

40 RENAN, Ernest: Co je národ? In: HROCH, Miroslav (ed.): *Pohledy na národ a nacionalismus: Čítanka textů*. Praha, Sociologické nakladatelství 2003, s. 24–35.

41 Pro diskusi probíhající v Severní Americe i na Ukrajině o ukrajinských historických pracích na téma druhé světové války viz HIMKA, John-Paul: War Criminality: A Blank Spot in the Collective Memory of the Ukrainian Diaspora. In: *Spaces of Identity*, roč. 5, č. 1 (duben 2005), s. 9–24; JILGE, Wilfried: Competing Victimhoods Post-Soviet Ukrainian Narratives on World War. In: BARKAN, Elazar – COLE, Elizabeth A. – STRUVE, Kai (ed.): *Shared History – Divided Memory: Jews and Others in Soviet-Occupied Poland, 1939–1941*. Leipzig, Leipziger Universitätsverlag 2007, s. 263–304; DIETSCHE, Johan: *Making Sense of Suffering: Holocaust and Holodomor in Ukrainian Historical Culture*. Lund, University Lund 2006; MARPLES, David: *Heroes and Villains: Creating National History in Contemporary Ukraine*. Budapest – New York, Central European University Press 2007.

42 „Giedroycova doktrína“ je pojmenována po polském novináři, šéfredaktorovi exilového časopisu *Kultura* Jerzym Giedroycovi, který v 70. letech spolu s Juliuszem Mieroszewským prosazoval polské sblížení s dalšími zeměmi východní a středovýchodní Evropy, zejména s ohledem na vzájemné uplatňování územních nároků v poválečné době.

po válce k Sovětskému svazu) využila možnosti volně mluvit o traumatech války na Volyni. Výsledkem je publikace množství knih a organizace nespočetných akcí, které se snaží přitáhnout pozornost k těžké situaci volyňských Poláků za války i k tématu pro ně nejdůležitějšímu, tedy etnickým čistkám volyňských Poláků prováděným ukrajinskými nacionalisty.⁴³ Stejně jako je tomu u ukrajinského narativu, mnohé z těchto prací uvádějí důležité podrobnosti o válce, které v sovětském narativu chybějí, jejich zasazení do širšího rámce i využití je však často nevyrovnané a zdaleka ne ideální. Pro polské autory není snadné prezentovat Poláky jinak než jako oběti, ačkoli mnozí z nich byli nejen oběťmi, ale i pachateli etnického násilí. Rovněž v tomto ohledu je přístup polských autorů často analogický reprezentacím národní minulosti u jejich ukrajinských protějšků.

Zde je nutná poznámka k organizaci těchto narativů v následujícím výkladu: řazení a seskupení různých textů o Malíně zde není náhodné. V obecné rovině lze říci, že zatímco většina polských autorů obviňuje z represálií Ukrajince, ukrajinští autoři převážně ukazují prstem na Poláky. Tato základní charakteristika nejenže prací s tímto schématem umožňuje, ale do jisté míry i odůvodňuje. Přesto však nejsou jednotlivé oblasti diskurzu nutně uniformní či homogenní – neexistuje jen jeden „český“ nebo „ukrajinský“ narativ Malína.⁴⁴ Studie zároveň ukazuje, že v každém z uvedených národních diskurzů je přítomno i jisté napětí pod vlivem způsobu, jakým se na Malín vzpomíná. Účastníci jednoho diskurzu se někdy neshodnou, je třeba ale mít na paměti, že přitom často vycházejí z problematických zdrojů a etnické či národní optiky. Do každé oblasti diskurzu o Malínu přispívá široké spektrum účastníků, ať už jsou to oběti represe, svědkové z válečné Volyně, novináři, historici, nebo jiné zaangażované strany; všechny je zohledňuji v textu, nebo přinejmenším v poznámkovém aparátu. Narativy v textu řadím chronologicky a tematicky: začínám

43 Mezi hlavní „kreské“ autory patří Władysław Filar, Leon Popek, Marek A. Koprowski, Leon Karłowicz nebo Aleksander Korman. Ke kritickému zhodnocení jejich aktivit viz PASIEKA, Agnieszka: Re-enacting Ethnic Cleansing: People's History and Elitist Nationalism in Contemporary Poland. In: *Nations and Nationalism*, roč. 22, č. 1 (leden 2016), s. 63–83; TÁŽ: Wielokulturowość po polsku: O polityce wielokulturowości jako mechanizmie umacniania polskości. In: *Kultura i Społeczeństwo*, roč. 57, č. 3 (2013), s. 129–155; BEAUVOIS, Daniel: Mit 'kresów wschodnich' czyli jak mu położyć kres. In: WRZESIŃSKI, Wojciech (ed.): *Polskie mity polityczne XIX i XX wieku*. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1994, s. 93–105; STRACZUK, Justyna: *Cmentarz i stół: Pogranicze prawosławno-katolickie w Polsce i na Białorusi*. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 2006; ROSSOLINSKI-LIEBE, Grzegorz: Der polnisch-ukrainische Historikerdiskurs über den polnisch-ukrainischen Konflikt 1943–1947. In: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Neue Folge*, sv. 57, č. 1 (2009), s. 54–85. K proměnám významu fenoménu Kresy v polském diskurzu viz KIENIEWICZ, Stefan: Kresy. Przemiany terminologiczne w nowej perspektywie. In: *Przegląd Wschodni*, roč. 1, č. 1 (1991), s. 3–13; KAPRALSKA, Łucja: *Pluralizm kulturowy i etniczny a odrębność regionalna Kresów południowo-wschodnich w latach 1918–1939*. Kraków, Nomos 2000; ZARYCKI, Tomasz: *Ideologies of Eastness in Central and Eastern Europe*. New York, Routledge – Taylor & Francis Group 2014, s. 115–151.

44 K tomuto přístupu viz WINTER, Jay: Setting the framework. In: WINTER, Jay – SIVAN, Emmanuel (ed.): *War and Remembrance in the Twentieth Century*. Cambridge, Cambridge University Press 1999, s. 18.

sovětským narativem, který se jako první zabýval Malínem, pokračují vzájemným srovnáním ukrajinského a polského narativu a končím českým narativem.

Celou studii otevírá historii Malína s cílem vysvětlit jeho multietnický charakter a zasadit Malín do širšího kontextu Volyně. Zvláštní pozornost věnuji etnicky komplikovanému prostředí v průběhu druhé světové války. Po nastínění situace v Malíně a na Volyni následuje část, v níž se dopodrobna zabývám informacemi o pachatelích malínské represe. V této části představuji veškeré doposud známé zdroje a důkazy, abych umožnil čtenáři lépe se zorientovat v následujících narrativech a abych zároveň ukázal, jak jsou selektivně vybírány takové zdroje, které umožňují sestavovat etnický či národní narativ. Poté se postupně věnuji detailně sovětskému, ukrajinskému, polskému i českému narativu. Studii uzavírám třemi úvahami nad tím, jaké sdělení nám Malín přináší o dědictví války a mezinárodních násilí ve východní Evropě.

Stručná historie Malína

*Pole, cesty, slunce, dozrává pšenice, zdupáváme ji,
úroda je slabá, obilí nízké, je tu všude spousta českých,
německých a polských kolonií.*

Isaak Babel v deníku, 18. července 1920⁴⁵

Vesnice Malín se objevuje v písemných záznamech poprvé v roce 1545, název však nejspíš pochází od jména starosty vesnice Malynského, který žil v oblasti Lucku o století dříve.⁴⁶ Informace o Malíně z 16. a 17. století jsou ojedinělé, až na několik stručných odkazů v korespondenci mezi svěřícími se polskými pozemkovými vlastníky a představiteli pravoslavné církve.⁴⁷

Vlna českých imigrantů, která dorazila do Malína v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století, rozdělila vesnici na dvě etnické části.⁴⁸ Přibližně patnáct tisíc českých rolníků se mezi lety 1868 a 1874 přestěhovalo do západního pohraničí ruského impéria v důsledku nedostatku půdy a hospodářských problémů v českých

45 BABEL, Isaak: *Deník 1920*. Ed. Marie Zábranová. Z ruštiny přeložila Ludmila Dušková. Praha, Torst 1993, s. 36.

46 TRONKO, P. T. a kol.: *Rovenska oblast. (Istorija mist i sil Ukrajinskoj RSR, sv. 18.)* Kyjiv, Akademia nauk URSS 1973, s. 424; PONOMARENKO, Antonina – SOLDATUK, Marija (ed.): *Dzvony pamjati Malyna*. Luck, Stromovka 2003, s. 3; KOMISARUK, Jevhenija: *Malyn – neopalyma kupyna Volyni*. Kyjiv, Svit uspicu 2013, s. 10.

47 Viz PONOMARENKO, A. – SOLDATUK, M. ad. (ed.): *Dzvony pamjati Malyna*, s. 3 n.

48 Pro obecné dějiny volyňských Čechů viz HOFMAN, Jiří: *Češi na Volyni: Základní informace*. Praha, Český svaz bojovníků za svobodu 2004; TÝŽ: *Čechy na Volyni: Osnovni Vidomosti*. Praha, Ukrajinská iniciativa v České republice 1998; VACULÍK, Jaroslav: *Dějiny volyňských Čechů*, sv. 1: *Léta 1868–1914*; sv. 2: *Léta 1914–1945*; sv. 3: *Léta 1945–1948*. Praha – Brno, Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel – Masarykova univerzita 1997–2001; KOSTRYCJA, M. I. – TIMOŠENKO, V. I.: *Čechy na Volyni: Istorija i sučasnist*. Žitomir – Malin, Volyn 2001.

zemích. Čechy do Volyňské oblasti přilákala levná půda a příznivé podmínky pro zemědělství. Carská vláda kolonizaci administrativně podporovala, aby oslabil politickou moc polských statkářů a stimulovala hospodářský rozvoj zaostalé oblasti.⁴⁹ Soupeření ruské vlády s Poláky se datuje do doby dělení Polska na konci 18. století, kdy Rusko absorbovalo Volyňskou oblast z polsko-litevského státu i s tamní polskou šlechtou. Držiteli půdy byli i nadále převážně Poláci, i když početně je převyšovali ukrajinští rolníci a carské úřady se opakovaně snažily jejich privilegia omezit.⁵⁰

Do socioekonomického systému na Volyni zapadli Češi dobře. Židé a Poláci žili převážně ve městech a dominovali obchodu a řemeslu, Češi zabrali půdu na venkově po boku Ukrajinců a místní německé menšiny. Z Čech si přinesli zemědělské zkušenosti i kapitál na nákup zemědělské techniky, což jim umožnilo žít v této oblasti až do druhé světové války v relativní prosperitě. Udržovali přitom dobré vztahy jak se svými ukrajinskými sousedy, tak i s polskými a židovskými obchodními partnery ve městech. Žádné střety neměli ani s carskými úřady. Do začátku dvacátých let žilo na Volyni přes pětadvacet tisíc Čechů (přibližně 1,77 procent celkové populace na Volyni).⁵¹

V roce 1871 přišlo do Malína z Čech (konkrétně z oblasti Rakovníka, Žatce a Loun) dvacet českých rodin a zakoupilo v něm několik pozemků západně od části, která se později začala označovat jako Ukrajinský Malín.⁵² Do roku 1889 dosáhla česká populace v Českém Malíně již devíti set osob.⁵³ Malín se nijak neodlišoval od jiných českých kolonií v oblasti. Čechům se často dařilo lépe než jejich ukrajinským sousedům, především díky větší rozloze jejich pozemků i užívání lepší zemědělské techniky a pokročilejších pracovních postupů. Také v Malíně, kde obě vesnice

49 Viz ŠMYD, O. P.: *Pryčyny masovoj kolonizaciji Volyni u druhij polovyni XIX st.* In: *Problemy istoriji Ukrajiny XIX – počatku XX st.*, sv. 14. Kyjiv, Instytut istoriji Ukrajiny Nacionalnoj akademiji nauk Ukrainy 2008, s. 147–156; TÝŽ: *Česka kolonizacija Volyni u 60–70ch rr. XIX st.* In: *Zbirnyk naukovych prac: Naukovi zapysky Rivnenskoho deržavnoho humanitarnoho universytetu*, č. 1. Rivne, Rivnenskyj deržavnyj humanitarnyj universytet 2009.

50 PRUSIN, A. V.: *The Lands Between*, s. 26 n. (viz pozn. 34); SNYDER, Timothy: *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*. New Haven (Connecticut), Yale University Press 2003, s. 119–122.

51 Viz SPECTOR, S.: *Holocaust of the Volhynian Jews*, s. 11 (viz pozn. 34); HRYCIUK, Grzegorz: *Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948*. Toruń, Adam Marszałek 2005, s. 136. Podle sčítání lidu v Polsku z roku 1921 žilo ve Volyňském vojvodství 25 405 Čechů a v celé republice 30 628 Čechů (tvořili 0,12 procent celkového obyvatelstva). Sčítání lidu z roku 1931 nepřineslo velké změny, udávalo 28 465 Čechů ve Volyňském vojvodství a 38 097 v rámci celé republiky (opět 0,12 procent obyvatelstva). Informace polského statistického úřadu ohledně sčítání lidu viz *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej*, sv. 9: *Województwo Wołyńskie*. Warszawa, Główny Urząd Statystyczny 1923; *Drugi powszechny spis ludności z dnia 9 XII 1931r.: Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe: Województwo wołyńskie*. Warszawa, Główny Urząd Statystyczny 1938. Pro nejúplněnější mapy volyňských českých vesnic viz HOFMAN, Jiří – DRAHOKOUPIL, Jaroslav (ed.): *Historická mapa českého osídlení na Volyni*, 4. část. Praha, Nakladatelství Volyň 1995.

52 Pro informace o Malíně do začátku 20. století viz MARTINOVSKÝ, Josef Alois: *Kronika Českého Malína*. Praha, Orbis 1945, s. 9–54.

53 PONOMARENKO, A. – SOLDAŤUK, M. ad. (ed.): *Dzvony pamjati Malyna*, s. 5.

*Třída z malínské školy v meziválečném Polsku, pravděpodobně v roce 1936
(osobní archiv Josefa Řepíka)*

spolu těsně sousedily, žili Češi lépe než Ukrajinci. Avšak přes ekonomické rozdíly neexistují důkazy, že by mezi Čechy a Ukrajinci docházelo až do druhé světové války ke sporům. Nelze přirozeně mluvit o vyčerpávajícím výzkumu, přeživší členové obou komunit nicméně rádi a se zřetelnou nostalgií vzpomínají na čas, který v Malíně společně prožili.⁵⁴

První světová válka a období bolševické revoluce vnesly do Malína neklid. Vesnice se ocitla v hledáčku rakouské i ruské carské armády a později polských a sovětských armád. Řadu malínských Čechů naverbovali v roce 1915 do českého regimentu v rakouské armádě, kde Češi bojovali až do roku 1918.⁵⁵ Po evakuaci Malína německými a maďarskými vojáky v roce 1915 žilo mnoho zdejších Čechů až do konce bojů mimo vesnici. Do vyrabovaných a zničených budov se vrátili až po uzavření brestlitevského míru. O osudu ukrajinských obyvatel Malína je z této doby známo jen málo.⁵⁶ Po skončení polsko-sovětské války v roce 1921 se většina Volyně, a s ní i Malín, stala součástí druhé Polské republiky.

54 Viz záznamy rozhovorů autora s Ivanem Vajnerem v Malíně na Ukrajině 20.8.2011 a s Josefem Řepíkem a Darinou Martinovskou v Praze 26.7.2010 (v osobním archivu autora).

55 Je možné, že někteří volyňští Češi sloužili i ve zvláštní jednotce ruské armády složené z Čechů, známé jako Česká družina, která vznikla v roce 1914 v Kyjevě.

56 Viz MARTINOVSÁ, D. – ŘEPÍK, J.: *Český Malín*, s. 1–3 (viz pozn. 22); MARTINOVSÝ, J. A.: *Kronika Českého Malína*, s. 22–31; HOFMAN, J. – VACULÍK, J. – ŠIRC, V.: *Volyňští Češi*

Ačkoli mezi Poláky a Ukrajinci panovalo v meziválečné Polské republice zvýšené mezinárodné napětí, pro řadu malínských Čechů byly tehdejší poměry klidné a produktivní.⁵⁷ Český Malín tehdy získával kulturní i finanční podporu československé vlády. Nastal také výrazný technický pokrok – ve vesnici byla například zavedena elektřina, telefon a zřízena pošta, což přispělo k dalšímu hospodářskému rozvoji.⁵⁸ Spolu s tím pronikaly do malé vesnice i nové politické ideje. Podle jednoho z obyvatel Ukrajinského Malína, který se později stal klíčovou osobností národnostního boje na Volyni, se Ukrajinci v Malíně dostali „pod vliv komunistických myšlenek“; údajně natolik, že pro místního kněze bylo těžké zde žít a vykonávat svůj úřad.⁵⁹ V celém regionu začaly soupeřící ideologie komunismu, socialismu a nacionalismu (často jen ve výhradně integrální variantě) strhávat ukrajinské rolnictvo, především jeho mladší generaci. Stále více se tak odcizovalo polské vládě a stávajícímu socioekonomickému systému.⁶⁰

Po vypuknutí druhé světové války okupoval Sovětský svaz rozsáhlé oblasti na západ od své dřívější hranice včetně Volyně. Ještě předtím než Sověti převzali moc, napadli v Malíně ukrajinští nacionalisté polské představitele a zabili místního velitele policie.⁶¹ Sovětské orgány nechaly během okupace zavřít českou školu a mnoho Čechů deportovaly na Sibiř.⁶² Utlačována sovětským režimem byla v Malíně během tohoto krátkého mezidobí i řada Ukrajinců a Poláků.⁶³ Sovětské úřady tehdy deportovaly i malínského pravoslavného kněze Mostovyče a další členy jeho rodiny.⁶⁴

v prvním a druhém odboji, s. 11–62 (viz pozn. 27). Pro obecný přehled o období občanské války ve východní Evropě viz např. PRUSIN, A. V.: *The Lands Between*, s. 72–97.

57 Viz záznam rozhovoru autora s Josefem Řepíkem a Darinou Martinovskou v Praze 26.7.2010 (v osobním archivu autora).

58 Viz MARTINOVSKÝ, J. A.: *Kronika Českého Malína*, s. 32–54; KOMISARUK, Je.: *Malyn – neopalyma kupyna Volyni*, s. 13 a 18.

59 Tato informace pochází od Leonida Mostovyče, jednoho z nacionalisticky orientovaných bratrů (druhým byl Mykola) z Malína. Zmíněný pravoslavný farář v Malíně byl jejich otec. (Viz Leonidovy paměti: MOSTOVYČ, Leonid: *Stežkamy doli*. Kyjiv, Literaturna Ukrajina 2012, s. 6.) Sovětská encyklopedie uvádí, že malínský obyvatel M. F. Radzyvil sloužil v ilegálním okresním výboru komunistické strany a že ve vesnici v roce 1929 působil i Ukrajinské rolnicko-dělnické socialistické sjednocení (*Ukrajinske seljansko-robotnyče socialistyčne objednanňa*, zkráceně *Sel-Rob*) (viz TROŇKO, P. T. a kol.: *Rovenska oblast*, s. 424 – viz pozn. 46).

60 Pro popis tohoto období viz dosud nepřekonaná monografie: SNYDER, Timothy: *Sketches from a Secret War: A Polish Artist's Mission to Liberate Soviet Ukraine*. New Haven (Connecticut), Yale University Press 2005.

61 *Hoover Institution Archives*, Palo Alto (California) (dále *HIA*), Records of the Ministry of Information and Documentation, karton (Box – b.) 209, složka (folder – fol.) 2, Michał Wielki (3861).

62 Viz MARTINOVSKÁ, D. – ŘEPÍK, J.: *Český Malín*, s. 4. Pro popis tohoto období z prosovětského pohledu viz FEDOROV, O. F. – MAŇAK, V. A. (ed.): *Vinok bezsmert'a: Knyha-memorial*. Kyjiv, Polityvdav Ukrajiny 1988, s. 398 n.

63 Pro popis sovětské vlády v Malíně z polského pohledu viz *HIA*, Records of the Ministry of Information and Documentation, b. 209, fol. Jan Cybulski (2612), Karol Jarosz (2889) a Antoni Ostapnik (2908), výpovědi uvedených osob.

64 MOSTOVYČ, L.: *Stežkamy doli*, s. 6 n. a 43.

Po nacistické invazi do Sovětského svazu 22. června 1941 spadala Volyně pod nacistickou vojenskou správu. Na podzim 1941 však převzala kontrolu německá civilní správa a Malín se stal součástí ostrožeckého okresu, podřízeného oblastnímu komisariátu Dubno v čele s oblastním komisařem (*Gebietskommissar*) Walterem Brocksem.⁶⁵ Z německých úředníků byl s obyvateli Malína nejvíce ve styku Friedrich Vogel, zdejší hlavní okresní zemědělský správce (*Kreislandwirt*), který po většinu války sídlil ve městě Ostrožec.⁶⁶

První dva roky války byly pro Malín relativně klidné, až na dva incidenty, ke kterým došlo v létě 1941. V srpnu 1941 odvedli Němci pět obyvatel podezřelých z prosovětské činnosti, s největší pravděpodobností Ukrajinců, z Malína do Ostrožce, kde byli zavražděni.⁶⁷ Další incident se odehrál již na konci června 1941, kdy se švagr Soni Papperové (Sorah Fajge Kuliš) vydal do města Olyka za místním rabínem. Cestou ho v Malíně odvěkli dva ozbrojení Ukrajinci. Podle dvou židovských rodin, které bydlely v Ukrajinském Malíně, byl tento muž párem Ukrajinců umučen v blízkém lesíku. Oba muži napadli i další dva Židy, jeho příbuzné, ti však přežili.⁶⁸ Kromě těchto menších incidentů byl klid vesnice narušen v létě 1942, kdy Němci

65 Pro označení této administrativní úrovně na okupovaných územích používali nacisté termíny *Gebiet* a *Kreis* zaměnitelně.

66 Územní komisař měl většinou v každém okrese k dispozici alespoň jednoho zemědělského správce. Zdá se, že nejvíce informací o Vogelovi měl Josef Martinovský, který o něm podrobně mluvil ve své výpovědi pro zprávu ČGK (GARF, f. R-7021, o. 71, d. 1, zpráva bez názvu podepsaná majorem Tichonovem z 28.2.1944, l. 114–116, výpověď Josefa Martinovského). K Vogelovi, zejména k jeho roli v holocaustu a zneužívání židovských žen z Ostrožce, viz *Yahad In-Unum Archive* (Paříž), interview U78/79, záznamy rozhovorů s Mykolou Krystyčem a Leonidem Chvilem z 27.3.2007; APN, záznam rozhovoru s Helenou Esterkesovou ze 17.6.2010 (Esterkesová vykonávala pro Vogela nucenou práci); *USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education, University of Southern California*, Los Angeles (dále *USC Shoah Foundation*), záznam rozhovoru s Polou Grinsteinovou č. 21 494 z 23.10.1996; PAPPER, Sonya: *Sonya's Odyssey*. Los Angeles, Shapmor Press 1996, s. 37; RUCKYJ, Mykola: *Holhofs: Dokumentalna istorýčna rozpovid'*. Rivne, Svitankova zorja 1996. Pro informace o německé zemědělské politice na východě a roli zemědělských správců viz BARTOLEIT, Ralf: *Die deutsche Agrarpolitik in den besetzten Gebieten der Ukraine vom Sommer 1941 bis zum Sommer 1942 unter besonderer Berücksichtigen der Einführung der „Neuen Agrarordnung“: Eine Studie über die strukturelle Durchsetzung nationalsozialistischer Programmatik*. Hamburg, Hamburger Universität 1987 (magisterská práce); SMORCZEWSKI, Ralph: *Bridging the Gap*. Leicester, Matador 2007, s. 104; LOWER, Wendy: *Nazi Empire-building and the Holocaust in Ukraine*. Chapel Hill, University of North Carolina Press 2005, s. 102–104; BERKHOFF, Karl: *Harvest of Despair: Life and Death in Ukraine under Nazi Rule*. Cambridge (Massachusetts), Belknap Press of Harvard University Press 2004, s. 40 n. Pro informace o německé civilní správě na okupovaném Východě viz STEINBERG, Jonathan: *The Third Reich Reflected: German Civil Administration in the Occupied Soviet Union, 1941–44*. In: *The English Historical Review*, roč. 110, č. 437 (červen 1995), s. 620–651.

67 Viz KOMISARUK, Je.: *Malyn – neopalyma kupyna Volyni*, s. 29.

68 Viz PAPPER, S.: *Sonya's Odyssey*, s. 27–29.

Mapa Volyně za německé okupace v letech 1941–1943 (© Jared McBride)

poslali šedesát obyvatel Malína jako takzvané východní dělníky (*Ostarbeiter*) na nucené práce do Německa.⁶⁹

Podle obyvatel Malína nebyla ve vesnici vzhledem k nepočetnosti tohoto sídla žádná stálá policejní hlídka.⁷⁰ Ukrajinská pomocná policejní jednotka v Ostrožci byla nejspíš jediná, která vykonávala nad vesnicí alespoň nějakou kontrolu. Potvrzuje to ve svém líčení i Josef Řepík, když vzpomíná na ukrajinského policistu z Ostrožce, který zastřelil v Malíně poblíž Martinovského mlýna uprchlého Žida.⁷¹ Volynští Češi

69 Viz KOMISARUK, E.: *Malyn – neopalyma kupyna Volyni*, s. 32 n. Pro informace o programu tzv. východních dělníků obecně viz BERKHOFF, K.: *Harvest of Despair*, s. 253–274. Konkrétně k Rovnu viz CARYK, Oleksij H. – JAŠČYK, Volodymyr (ed.): *Ostarbajtery: Spohady žyteliv Rivnensčyny, vyvezenych hitlerivcjamy na katoržni roboty do Nimeččyny*. Rivne, Azalija 1996.

70 Viz záznam rozhovoru autora s Ivanem Vajnerem v Malíně 20.8.2011 (v osobním archivu autora).

71 Viz záznam rozhovoru autora s Josefem Řepíkem a Darinou Martinovskou v Praze 26.7.2010 (v osobním archivu autora).

o masovém zabíjení Židů museli vědět, protože k němu docházelo v jejich těsném sousedství, v místech jako Ostrožec a Olyka. Žádné konkrétní záznamy o tom, že by malínští Češi Židy skrývali, sice neexistují, avšak poválečná židovská svědectví opakovaně zmiňují hrdinství volyňských Čechů, kteří tamním Židům pomáhali.⁷²

Krátce před krveprolitím v Malíně se dynamika nacistické okupace na Volyni drasticky změnila. Na jaře 1943 se Volyňská oblast stala centrem partyzánské války na Ukrajině. Podle odhadů se v rozlehlých volyňských lesích a mokřadech pohybovalo na padesát až sedmdesát tisíc sovětských partyzánů,⁷³ kteří v místních vesnicích, jako byl Malín, vyhledávali jídlo a podporu.

Němci na problém s partyzány zareagovali způsobem, který byl pro jejich okupaci východních území příznačný – brutálním vyhlazováním vesnic. Od Hitlera a nacistického vedení přicházelo v letech 1942 a 1943 množství stále vyhrcořenějších instrukcí, které vyzývaly k ještě agresivnější odvetě proti místnímu obyvatelstvu za partyzánskou válku na okupovaných územích. Nařízení vydané polním maršálem Wilhelmem Keitelem dne 16. prosince 1942 zachycuje brutalitu německé policie v této fázi války: „Jednotky mají oprávnění a očekává se od nich, že použijí v boji veškeré neomezené prostředky, a to dokonce i proti ženám a dětem, pokud to povede

72 Hrdinství volyňských Čechů v průběhu holokaustu je dosud nedostatečně prozkoumané téma, stejně tak jako hrdinství volyňských baptistů. K hrdinství Čechů viz SPECTOR, S.: *Holocaust of the Volhynian Jews*, s. 252 (viz pozn. 34); USC Shoah Foundation, interview č. 32 616, záznam rozhovoru s Kalmanem Šmirgoldem z 28.8.1997; *tamtéž*, interview č. 9702, záznam rozhovoru se Soňou Resnick-Tetelbaumovou ze 7.12.1995; *tamtéž*, interview č. 28 633, záznam rozhovoru s Bessy Krauserovou z 3.4.1997.

73 Vyšší údaj 70 tisíc partyzánů uváděly německé úřady (viz GERLACH, Christian: *Kalkulierte Morde: Die deutsche Wirtschafts- und Vernichtungspolitik in Weißrussland 1941 bis 1944*. Hamburg, Hamburger Edition 1999, s. 937–942; MÜLLER, Norbert (ed.): *Deutsche Besatzungspolitik in der UdSSR: Dokumente*. Köln/R., Pahl – Rugenstein 1980, s. 148–150, Bericht des Generalkommissars für Wolhynien und Podolien an den Reichsminister für die besetzten Ostgebiete über Partisanen, 18.6.1943). Podle poválečných sovětských odhadů bylo do ilegálního a partyzánského hnutí na Volyni zapojeno přibližně 50 tisíc osob (číslo nemuselo zahrnovat mobilní partyzány, kteří regionem jen procházeli). K tomuto údaji viz McBRIDE, Jared: *A Sea of Blood and Tears: Ethnic Diversity and Mass Violence in Nazi-Occupied Volhynia, Ukraine, 1941–1944*. University of California, Los Angeles 2014, s. 418–426 (disertační práce). K informacím o sovětském partyzánském hnutí na Ukrajině viz SLEPYAN, Kenneth: *Stalin's Guerrillas: Soviet Partisans in World War II*. Lawrence, University of Kansas Press 2006; KRAVČUK, Dmytro: Radanskýj partyzánskyj ruch na Rivnensčyni v 1941–1944 rr.: Peredumovy, etapy rozhortanňa. In: *Aktualni problemy vytyžžanoji ta vsevitnoji istoriji*, č. 20. Rivne, Rivnenskyj deržavnyj humanitarnyj universytet 2010, s. 222–225; MYLUS, V. I.: Ruch oporu fašystskij okupaciji na Rivnensčyni. In: *Naukovi zapysky Rivnenskoho deržavnoho humanitarnoho universytetu*, č. 8. Rivne, Rivnenskyj deržavnyj humanitarnyj universytet 2006, s. 89–96; ČAJKOVSKYJ, A. S.: *Nevidoma vijná: Partyzánskyj ruch v Ukrajinі 1941–1944 rr. movoju dokumentiv, očyma istoryka*. Kyjiv, Ukrajina 1994; BAŽAN, O. V. – KENTIJ, A. V. – LOZYCKYJ, V. S. (ed.): *Ukrajina partyzánska: Partyzánski formuvannja ta orhany kerivnyctva nymy (1941–1945 rr.)*. Naukovo-dovidkove vydannja. Kyjiv, Parlamentske vydavnyctvo 2001; KENTIJ, Anatolij V. – LOZYCKYJ, Volodymyr S.: *Vijna bez poščady i myloserda: Partyzánskyj ruch u tylu vermachtu v Ukrajinі (1941–1944)*. Kyjiv, Heneza 2005; TÍŽ: *Radánski partyzány 1941–1944: Svitlo i tini*. Kyjiv, Natalija Brechunenko 2010.

k úspěchu.⁷⁴ Podobné rozkazy dávaly německým velitelům jasný signál, že mají v postupu proti místním lidem podezřelým z napomáhání partyzánům volnou ruku. Německé zničení Malína bylo součástí této nelítostné okupační politiky.

Na jaře a v létě 1943 se Volyní šířil osvobozenecký boj, který provázela obdobně násilná etnická vyhlazovací kampaň a podmínky ne nepodobné občanské válce. Do jara 1943 banderovské křídlo Organizace ukrajinských nacionalistů vytvořilo z bývalých pomocných policejních jednotek a místní populace Ukrajinskou povstaleckou armádu.⁷⁵ Jedním z prvních jejích úkolů bylo „zabít na místě co nejvíce Poláků, Čechů a Židů“.⁷⁶ Hlavním terčem této etnické vyhlazovací kampaně byli volyňští Poláci. Odhaduje se, že jen v roce 1943 vojáci UPA zavraždili padesát až šedesát tisíc Poláků, a do konce války se tento počet na celé západní Ukrajině vyšplhal na sedmdesát až sto tisíc.⁷⁷ Volyňští Poláci se v obavách z násilí UPA, ale i z jiných

74 Za překlad dokumentu děkuji Rayovi Brandonovi. Kopie rozkazu viz *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal*, sv. 39. Nuremberg, International Military Tribunal 1949, s. 128 n.; GARF, f. 9445, o. 2, d. 96, l. 82 n. Pro přehledné informace o protipartyzánské válce na Východě viz SHEPHERD, Ben: *War in the Wild East: The German Army and Soviet Partisans*. Cambridge (Massachusetts), Harvard University Press 2004; SHEPHERD, Ben – PATTINSON, Juliette (ed.): *War in a Twilight World: Partisan and Anti-Partisan Warfare in Eastern Europe, 1939–1945*. New York, Palgrave Macmillan 2010; TÝŽ: Hawks, Doves and Tote Zonen: A Wehrmacht Security Division in Central Russia, 1941. In: *Journal of Contemporary History*, roč. 37, č. 3 (2002), s. 349–369; HEATON, Collin: *German Anti-Partisan Warfare in Europe, 1939–1945*. Atglen (Pennsylvania), Schiffer Publishing Ltd. 2001; ANDERSON, Truman: *The Conduct of Reprisals by the German Army of Occupation in the Southern USSR, 1941–1943*. Chicago, University of Chicago 1995 (disertační práce); TÝŽ: Incident at Baranivka: German Reprisals and the Soviet Partisan Movement in Ukraine, October–December 1941. In: *Journal of Modern History*, roč. 71, č. 3 (září 1999), s. 585–623; BIRN, Ruth Bettina: Two Kinds of Reality? Case Studies on Anti-Partisan Warfare during the Eastern Campaign. In: WEGNER, Bernd (ed.): *From Peace to War: Germany, Soviet Russian, and the World, 1939–1941*. Providence (Rhode Island), Berghahn 1997, s. 277–324; HESSE, Erich: *Der sowjetrussische Partisanenkrieg 1941–1944*. Göttingen, Muster-Schmidt 1993; COOPER, Matthew: *The Nazi War Against Soviet Partisans*. New York, Stein & Day 1979; TÝŽ: *The Phantom War: The German Struggle against Soviet Partisans, 1941–1944*. London, MacDonald & Jane's 1979; MacLEAN, French L.: *The Cruel Hunters: SS-Sonderkommando Dirlewanger: Hitler's Most Notorious Anti-Partisan Unit*. Atglen (Pennsylvania), Schiffer Publishing Ltd. 1998; TARAS, A. Je.: *Antipartizanskaja vojna v 1941–1945*. Moskva – Minsk, AST – Charvest 2005; BLOOD, Philip W.: *Hitler's Bandit Hunters: The SS and the Nazi Occupation of Europe*. Dulles (Virginia), Potomac 2006. Pro klasický popis nacistické institucionální kultury na východní frontě viz BARTOV, Omer: *Hitler's Army: Soldiers, Nazis, and War in the Third Reich*. Oxford, Oxford University Press 1992. K tezi o barbarizaci války viz TÝŽ: *The Eastern Front, 1941–1945: German Troops and the Barbarization of Warfare*. London, Macmillan 1985.

75 K náboru do UPA a jejímu vzniku viz McBRIDE, J.: *A Sea of Blood and Tears*, s. 258–313.

76 GARF, f. 9478 (Gosudarstvennoje upravlenije po borbe protiv banditizma – GUBB), o. 1, d. 133, l. 85, záznam výpovědi člena Bezpečnostní služby UPA N. F. Sloboďuka z 13.2.1944.

77 K této etnické vyhlazovací kampani viz SNYDER, Timothy: The Causes of Ukrainian-Polish Ethnic Cleansing 1943. In: *Past and Present*, č. 179 (květen 2003), s. 197–234. Snyder uvádí jen pro rok 1943 padesát tisíc obětí (s. 202). Dále viz ILJUŠYN, Ihor I.: *Volynska Trahedija 1943–1944 rr.* Kyjiv, Instytut istoriji Ukrajinj NAN 2003; PRUSIN, Alexander V.: *Revolution*

důvodů, připojovali k německým stálým i mobilním pomocným policejním jednotkám. Mnohé z těchto jednotek pak na oplátku napadaly ukrajinské vesnice. Oddíly místní polské domobrony (*samoobrona*) i odbojové jednotky Poláků z Generálního gouvěrnementu, například příslušníci Zemské armády (*Armija Krajowa* – AK), podléhající polské exilové vládě, aktivně útočili na Ukrajinskou povstaleckou armádu a mstili se zabíjením ukrajinských civilistů.⁷⁸ Na jaře 1943 se tak Volyně zmítala v občanské válce a zároveň zůstávala v područí stále násilnější cizí okupace.⁷⁹

Češi většinou zůstávali v etnických konfliktech neutrální, přestože se nacházeli v centru „národnostně komplikovaného prostředí“, jak to formuloval jeden český historik.⁸⁰ Zachovat neutralitu však nebylo vždy snadné. Jak vyplývá z jedné zprávy Ukrajinské povstalecké armády, její vojáci často zasahovali i proti lidem, kteří s nimi nechťeli spolupracovat, včetně Čechů: „Češi z kolonií Krupá Hranice a Malovaná⁸¹ navázali kontakty s Poláky a Němci a informovali je o našich jednotkách v oblasti. Několik těchto informátorů (*seksoty*) jsme veřejně popravili.“⁸²

and Ethnic Cleansing in Western Ukraine: The OUN-UPA Assault against Polish Settlements in Volhynia and Eastern Galicia, 1943–1944. In: VÁRDY, Steven Béla – TOOLEY, T. Hunt (ed.): *Ethnic Cleansing in Twentieth Century Europe*. New York, Columbia University Press 2003, s. 517–535; KATČANOVSKYJ, Ivan: *UPA, OUN(b) i masove vbyvstvo Poljakiv na Volyni u 1943 r.* (rukopis, v osobním archivu autora); MOTYKA, Grzegorz: *Od rzezi wołyńskiej do akcji „Wisła“*. Kraków, Wydawnictwo literackie 2011; HRYCIUK, G.: *Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948* (viz pozn. 51). Více k debatě o počtu polských obětí viz MOTYKA, Grzegorz: *Ukraińska Partyzantka 1942–1960: Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii*. Warszawa, Rytm 2006, s. 410–413. Władysław a Ewa Siemaszkovi dokázali v rámci svého rozsáhlého projektu přesně zdokumentovat na Volyni na 33 tisíc obětí (SIEMASZKO, W. – SIEMASZKO, E.: *Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia, 1939–1945*, sv. 2, s. 1033–1090 – viz pozn. 20).

78 Podobné útoky ze strany Poláků jsou vyliceny s děsivými detaily v memoárech Waldemara Lotnika (LOTNIK, Waldemar: *Nine Lives: Ethnic Conflict in the Polish-Ukrainian Borderlands*. London, Serif 1999). K polské odvetě proti ukrajinským civilistům více viz MOTYKA, G.: *Ukraińska Partyzantka 1942–1960*, s. 324–327; SNYDER, T.: *The Reconstruction of Nations*, s. 172–177 (viz pozn. 50). Pro extrémně zaujaté zdroje, které však obsahují některé relevantní informace o společných německo-polských útocích na ukrajinské vesnice, viz DENYŠČUK, Oleksandr: *Zločyny polskich šovinistiv na Volyni*, sv. 1: *Rivnenska oblast*. Rivne, PPD 2003; SERHIJČUK, Volodymyr: *Poljaky na Volyni u roky Druhoji svitovoji vijny: Dokumenty z ukrajinskych archiviv i polski publikaciji*. Kyjiv, Ukrajinska vydavnyča spilka 2003.

79 Srv. RIEBER, Alfred J.: Civil Wars in the Soviet Union. In: *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, roč. 4, č. 1 (zima 2003), s. 129–162.

80 VACULÍK, J.: *Dějiny vołyňských Čechů*, sv. 3, s. 167 (s. 48). Nejrozsáhlejší práce zabývající se obdobím druhé světové války viz HOFMAN, J. – VACULÍK, J. – ŠIRC, V.: *Volýňští Češi v prvním a druhém odboji* (viz pozn. 27); VACULÍK, Jaroslav: *Volýňští Češi v protifašistickém zápase*. Praha, Český svaz protifašistických bojovníků 1987.

81 Krupá Hranice (Krupa-Hranycja) je nyní známá jen jako Krupa, Malovaná (Malovane) také existuje dodnes. Žádní Češi však v těchto vesnicích již nežijí.

82 *Centralnyj deržavnyj archiv vyšych orhaniv vłady ta upravlinnja Ukrajiny* (Ústřední státní archiv nejvyšších orgánů moci a správy Ukrajiny), Kyjev (dále CDAVO), f. 3833, o. 1, sp. 124, l. 23, zpráva z okruhu Lucku z 6.6.1943. Člen Bezpečnostní služby UPA připustil

Jindy se Češi pod pohrůžkou zastřelení museli připojit k UPA, jako například ve vesnici Kalinovka (Kalinivka), kde v roce 1944 její příslušníci odvedli syna Josifa Holečka.⁸³ Na obranu proti útokům Němců a dalších nacionalistických skupin se někteří volyňští Češi zapojili do vlastní odbojové organizace Blaník, která uznávala autoritu československé exilové vlády.⁸⁴ Blaník sloužil k informování volyňských Čechů o stále se měnící situaci a matoucích událostech během války, příležitostně přitom spolupracoval s různými silami v oblasti a snažil se chránit Čechy proti nevyprovokovaným útokům.

Bezprostředně po ústupu nacistů v roce 1944 se řada členů Blaníku a dalších volyňských Čechů připojila k 1. československému armádnímu sboru a pomáhala zatlačit Němce zpátky k Berlínu. Po válce byli na základě dohody mezi československou a sovětskou vládou volyňští Češi repatriováni do Československa, což většinou údajně přivítali. V roce 1947 se oba Malíny spojily opět v jeden.⁸⁵

zabíjení Čechů ve vesnici Mlynov (Mlyniv) (viz GARF, f. 9478, o. 1, d. 398, l. 2–6, záznam výpovědi Ivana Javorského ze 14.4.1944). Pro seznam Čechů zabitých UPA viz HOFMAN, J. – VACULÍK, J. – ŠIRC, V.: *Volýňští Češi v prvním a druhém odboji*, s. 317–324. Pro další zmínky o útocích UPA na Čechy viz SIEMASZKO, W. – SIEMASZKO, E.: *Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludność polskiej Wołynia, 1939–1945*, sv. 2, s. 1079–1081; MOTYKA, G.: *Ukraińska Partyzantka 1942–1960*, s. 283; ŠIRC, Václav – FOJTÍK, Josef: *Minulost zavádá časem: Kronika Českých Dorohostajů a přilehlých osad Libánovky a Máslenky*. Louny, Český svaz protifašistických bojovníků 1987, s. 47.

83 Příslušníci UPA zavraždili i Holečkova synovce, který byl Polák. Viz *Centralnyj deržavnyj archiv hromadskych objednaň Ukrainy* (Ústřední státní archiv veřejných organizací Ukrajiny), Kyjev (dále CDAHO), f. 63, o. 1, sp. 100, l. 20 n. Údajně na straně UPA bojovala velmi malá skupina Čechů, existuje pro to však jen málo důkazů (viz SERHIJČUK, Volodymyr: *Nacionalni formuvannya u skladi UPA*. In: *Drohobyckyj krajeznavčyj zbirnyk*. Drohobyč 2002, s. 59 n. (zvláštní vydání); MOTYKA, G.: *Ukraińska Partyzantka*, s. 283). K násilnému náboru do UPA viz McBRIDE, J.: *A Sea of Blood and Tears*, s. 300–312 (viz pozn. 73).

84 K poúnorovému vyšetřování Blaníku jako organizace, kterou údajně založili Němci a jež spolupracovala s banderovci, viz *Archiv bezpečnostních složek*, Praha (dále ABS), f. H (Historický fond ministerstva vnitra), H-140, objektový svazek 119, Blaník – ilegální organizace. K obecným informacím o organizaci Blaník viz ŠULHA, Svitlana: „Blanik“ – organizacija Ruchu oporu volynských čechiv. In: VORONIN, V. M. ad. (ed.): *Druha svitova vijna i dolja narodiv Ukrainy: Materialy Vseukrajinskoji naukovoji konferenciji. / The Second World War and the fate of the peoples of Ukraine: Materials of All-Ukrainian scientific conference*. Kyjiv, 23–24 června 2005 r. Kyjiv, Sfera 2005, s. 119–125; HOFMAN, J. – VACULÍK, J. – ŠIRC, V.: *Volýňští Češi v prvním a druhém odboji*, s. 79–89.

85 K diskusím mezi vedením ČSR a SSSR ohledně repatriace volyňských Čechů viz CDAHO, f. 1, o. 23, sp. 2612 a sp. 2613; BORŠČEVYČ, Volodymyr: *Vyselenňa čechiv z Rivnensčyny u 1947 r.: Pryčyny, masštaby, naslidky*. In: LEVITAS, Feliks L. (ed.): *Druha svitova vijna i dolja narodiv Ukrainy: Tezy dopovidej 3-ji Vseukrajinskoji naukovoji konferenciji*. Kyjiv, 27–28 zhovtnja 2008 r. Kyjiv, Zovništorthvydav Ukrainy 2008, s. 68–70; VACULÍK, Jaroslav: *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v letech 1945 až 1947*. Brno, Univerzita J. E. Purkyně 1984.

Identifikace pachatelů malínského masakru

Dříve než se vydáme do složitých krajin narativů malínského masakru, je namístě zrekapitulovat nejstarší prameny informací a ujasnit si, co máme vlastně k dispozici. Dvě hlavní sbírky svědectví o malínské represii byly shromážděny hned po skončení války. První sbírku tvoří materiály Mimořádné státní komise pro dokumentaci a vyšetřování zločinů německofašistických okupantů a jejich spoluviničů (*Črezvyčajnaja gosudarstvennaja komissija po ustanovleniju i rassledovaniju zlodějaniij německo-fašist-skich zachvatčikov i ich soobščnikov* – ČGK).⁸⁶ V roce 1944, kdy sovětská armáda opět obsazovala východní Evropu, komise složené z členů místních organizací bolševické strany a místní administrativy (někdy i policie) shromažďovaly od obyvatel vesnic po celé Ukrajině nesčíslná svědectví o okupaci. Kvalita práce celostátní komise se často odvíjela od nasazení oblastních nebo okresních komisí (v případě Malína to byla komise na úrovni ostrožeckého okresu), které měly ve sběru materiálu, předtím než byl odeslán vyšším instancím a prověřen, velkou autonomii.

Komise vyslechla přeživší obyvatelé Malína z řad Čechů a Ukrajinců i rodiny obětí dne 28. února 1944.⁸⁷ Obecně jejich výpovědi obsahují detailní popis události osudného dne, většinou však neudávají podrobnosti o zúčastněných jednotkách. Pachatele namísto toho přímo označují jako „německé fašistické útočníky“. Mnohé výpovědi mají také podobnou syntaktickou strukturu. Absence údajů o spolupachatelích zde může být jednoduše důsledkem lenosti stenografa, nebo přímo výsledkem rozkazu bagatelizovat spoluvinu místních obyvatel. Je také možné, že se svědci o identitě neněmeckých pachatelů rozhodli nemluvit. Nicméně jiná, nesouvisící zpráva komise z vedlejší vesnice Velká Horodnice obsahuje zmínku o odloučené jednotce „Němců a Poláků“, kteří „vykradli Malín“.⁸⁸ To je jediná zmínka o možných spoluviničích, která se v záznamech Mimořádné státní komise vyskytuje.

Druhá sbírka svědectví vzešla z vyšetřování komise pod vedením Jaroslava Procházky, štábního kapitána 1. československého armádního sboru generála

86 Celý název komise zní „Mimořádná státní komise pro dokumentaci a vyšetřování zločinů německofašistických okupantů a jejich spoluviničů a škod, které způsobili na občanech, hospodářstvích, společenských organizacích, státních podnicích a institucích SSSR“. Pro kritické, avšak nedostatečné zhodnocení ČGK viz SOROKINA, Marina: People and Procedures: Toward a History of the Investigation of Nazi Crimes in the USSR. In: *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, roč. 6, č. 4 (podzim 2005), s. 797–831.

87 Klíčová svědectví a dokumenty ČGK týkající se Malína jsou uloženy jako dvě archivní jednotky fondu ČGK ve Státním archivu Ruské federace: GARF, f. R-7021, o. 71, d. 1, l. 105–143 (zahrnuje výpovědi očitých svědků, dva odborné posudky a čtyři fotografie pozůstatků Malína po represii) a *tamtéž*, d. 61, l. 9 n. a 31–43 (zahrnuje dalších pět výpovědí očitých svědků a dva odborné posudky). Zmínka o Malínu se objevuje i v další výpovědi pro zprávu ČGK, konkrétně se jedná o svědectví místního kněze Mychajla Nosala (*tamtéž*, d. 61, l. 46 n.). Dotyčné materiály ČGK jsou k dispozici také ve Státním archivu Rovenské oblasti na Ukrajině (DARO, f. 534, o. 1, sp. 4, l. 184–189).

88 DARO, f. 658, o. 1, sp. 30, nedatovaná zpráva č. 9, podepsaná M. Troščukem, l. 3 n.

Ludvíka Svobody.⁸⁹ Takzvaná Svobodova zpráva byla pořízena 3. dubna 1944, vycházela ze sedmi rozhovorů uskutečněných pouze s přeživšími Čechy a na třech stranách přinášela přehled o malínském masakru. Plný text zprávy i výpovědi svědků byly ještě v roce 1944 publikovány v pamfletu *Nezapomeneme, pomstíme!*.⁹⁰

Ačkoli tři z českých svědků vypovíдали i pro zprávu sovětské komise, ve Svobodově zprávě se ke spolupachatelům vyjadřovali mnohem otevřeněji. Tak například Josef Martinovský se ve svědectví pro ČGK zmínil pouze o Friedrichu Vogelovi a německém vojákovi. Pro Svobodovu komisi však později vypověděl: „Bylo tam několik vojáků, kteří mluvili i polsky. Jeden mluvil česky, ale měl na sobě černou uniformu ukrajinského policisty. Někteří z nich také mluvili rusky. Další byli Poláci v civilním oblečení, ale se zbraněmi. (...) Někteří Poláci z německé Ochranné policie (*Schutzpolizei*) z Olyky se také účastnili ničení a krádeže majetku.“⁹¹ Ve své vlastní knize o Malíně, kterou vydal v roce 1945, Martinovský obvinil z účasti na masakru i Ukrajince. Píše zde, že „se odpadlíci různých národů ... ať už mluvili dobře polsky, ukrajinsky, rusky, ba dokonce i česky“, na krveprolití podíleli a že „se odpadlíci těchto národů [Ukrajiny a Polska] účastnili vraždění Čechů v Malíně“.⁹²

Martinovský nebyl jediný svědek, který spolupachatele ve Svobodově zprávě zmiňoval. Jako další přežil vraždění v Malíně Václav Kinšt. Ten také slyšel jednoho vojáka mluvit česky a ve své výpovědi uvedl: „Mezi Němci byl patrně i jeden Polák, bývalý velitel polské policie v Buškiewiczi [Bożkiewiczze], který se jmenoval nějak jako Paczkowski.“⁹³ Jan Činka vypověděl, že mezi Němci byli „bílí Rusové [bělogvardějci] a Poláci z kolonií Nerotůvka [Narutówka]. (...) Několik Němců mluvilo lámaně česky.“⁹⁴ Antonín Žrout však poznamenal: „Byli tam také Ukrajinci oblečení v černé uniformy *Schutzmänn*ů.“⁹⁵ S ohledem na tato svědectví je zajímavé, že jak zpráva ČGK, tak i závěrečná Svobodova zpráva mluví jen o Němcích a o žádných spoluvinících z jiných etnik se nezmiňují.⁹⁶

89 Stojí za povšimnutí, že Ludvík Svoboda (ovšem už jako ministr obrany) byl pověřen i vyšetřovací zprávou nechvalně známého masakru sudetských Němců v Ústí nad Labem v létě 1945. Registrují to i Svobodovy paměti (SVOBODA, Ludvík: *Cestami života*, sv. 1. Praha, Naše vojsko 1971; TÝŽ: *Cestami života*, sv. 2. Praha, Prospektrum 1992; společné vydání obou dílů: *Cestami života*. Říčany u Prahy, Orego 1996; TÝŽ: *Z Buzuluku do Prahy*. Praha, Mladá fronta 1963).

90 Viz pozn. 2. Text zprávy, jejíž plný název zněl „Zápis o vyvraždění obyvatelstva, spálení a vyloupení obce Český Malín hitlerovskými zločinci“, později převzaly i další české publikace. Není bez zajímavosti, že jsem se o tato svědectví zajímal jako dosud jediný badatel.

91 *Nezapomeneme, pomstíme!*, s. 20–25, záznam výpovědi Josefa Martinovského. Srv. svědectví uložená v GARF, f. R-7021, o. 71, d., 1, zpráva bez názvu podepsaná majorem Tichonovem z 28.2.1944, l. 105–143.

92 MARTINOVSKÝ, J. A.: *Kronika Českého Malína*, s. 58 n. (viz pozn. 52).

93 *Nezapomeneme, pomstíme!*, s. 17, záznam výpovědi Václava Kinšta.

94 *Tamtéž*, s. 14, záznam výpovědi Jana Činky.

95 *Tamtéž*, s. 24–26, záznam výpovědi Antonína Žrouta.

96 Dalšími svědectvími se zabývám dále v textu. Považuji však za důležité tyto výpovědi uvést zvlášť a věnovat jim speciální pozornost. Jsou to totiž jedny z prvních výpovědí Čechů, kteří masakr přežili, a pravděpodobně také nejspolehlivější svědectví očitých svědků, jež máme k dispozici.

Účast místních spolupachatelů mezi Němci by neměla být velkým překvapením. Na začátku roku 1943 v Říšském komisariátu Ukrajina sloužilo asi dvacet tisíc mužů v přibližně šedesáti místních mobilních policejních jednotkách, 14 163 muži u místní obecní či městské policie a 54 794 muži u místní venkovské policie.⁹⁷ Abychom si lépe uvědomili tyto počty ve vztahu k Němcům sloužícím zde u policie, můžeme si posloužit následujícími údaji: podle odhadu z roku 1942 působilo ve městech 8700 místních policistů oproti 2800 Němcům (poměr 3:1) a na venkově to bylo 42 600 místních policistů oproti 3700 Němcům (poměr 11:1).⁹⁸ Celkový poměr místních policistů k německým byl v roce 1942 přibližně pět ku jedné.⁹⁹ Do začátku roku 1943 se tento poměr pravděpodobně zvýšil na deset ku jedné.¹⁰⁰ Jak vyplývá z těchto čísel, bojovou skupinu, která zničila Malín, mohli jen těžko tvořit pouze říšští nebo místní Němci. Je pravděpodobné, že se masakru pod německým velením zúčastnili i místní četníci nebo příslušníci pomocné policie. A samozřejmě je také možné, že v těchto jednotkách byli začleněni jak Poláci, tak i Ukrajinci, což je aspekt přehlížený v sovětském, ukrajinském, polském i českém popisu události.¹⁰¹ V těchto jednotkách mohli navíc působit i příslušníci dalších národnostních skupin.¹⁰² Například jeden obyvatel ukrajinského města Kremenec

97 Dieter Pohl uvádí 19 tisíc mužů v mobilních oddílech. Jejich celkový počet mohl však dosahovat až dvaceti tisíc, když vezmeme v úvahu, že existovalo šedesát oddílů, každý přibližně o síle 360 mužů. Tato čísla vycházejí z výzkumu Raye Brandona, kterému tímto děkuji za sdílení informací. (Viz POHL, D.: *The Murder of Ukraine's Jews under German Military Administration and in the Reich Commissariat Ukraine*, s. 55 – viz pozn. 36; TÝŽ: *Ukrainische Hilfskräfte beim Mord an den Juden*, s. 255 – viz pozn. 36; NEUFELDT, H.-J. – HUCK, J. – TESSIN, G.: *Zur Geschichte der Ordnungspolizei 1936–1945*, sv. 2, s. 64–67 a 104–106 – viz pozn. 36.)

98 Viz TESSIN, Georg: *Die Stäbe und Truppeneinheiten der Ordnungspolizei*. In: NEUFELDT, H.-J. – HUCK, J. – TESSIN, G. (ed.): *Zur Geschichte der Ordnungspolizei 1936–1945*, sv. 2, s. 65. Pro uvedené poměry viz BERKHOFF, K.: *Harvest of Despair*, s. 42 (viz pozn. 66).

99 Viz DEAN, Martin: *Collaboration in the Holocaust: Crimes of the Local Police in Belorussia and Ukraine, 1941–1944*. New York, St. Martin's Press 2000, s. 60.

100 Viz SPECTOR, S.: *Holocaust of Volhynian Jews*, s. 175 (viz pozn. 34). Spector uvádí poměr 11 870 místních policistů na 1407 Němců, není však jasné, na co přesně z Tessinovy práce odkazuje.

101 Válečné informace (*Vijskovi informacij*), tedy zprávy ukrajinského podzemního hnutí, z 20. a 26. prosince 1943, jakož i ze začátku roku 1944, jasně dokazují, že polská policie a ukrajinská pomocná policie (*Schutzmänner*) pod velením Němců na západní Ukrajině tehdy stále spolupracovaly (CDAVO, f. 3833, o. 1, sp. 3a, l. 55–60 a 70; zprávy jsou citovány v práci Volodymyra Serhijčuka *Poljaky na Volyni u roky Druhoji svitovoji vijnj*, s. 339–342, 346–348 a 354–358 – viz pozn. 78).

102 Židovský chlapec Michael Greenstein (Grinstein), který se skrýval v domě volyňského baptisty Petra Pavlovského, uvedl, že viděl oddíl, který zničil Malín, na cestě zpět z akce. Když se díval ven skulinou ve dveřích stodoly, všiml si, že pod německým velením byli „Horvatim“, což se z hebrejštiny překládá jako „Chorvati“. Greenstein si buď opravdu myslel, že se jednalo o Chorvaty, nebo prostě používal toto označení jako jakousi místní přezdívku pro jiné národnosti či etnické skupiny, jejichž jazykům nerozuměl. Je nepravděpodobné, že by v této skupině byli skutečně Chorvati, jeho výpověď však svědčí o tom, že součástí jednotky byly i skupiny osob dalších, možná různých národností. Je to sice lákavá

takto popsal mnohonárodnostní jednotku, která se v jeho městě v roce 1943 objevila: „...jednotky SD, polní četnictvo, část divize Totenkopf, Ukrajinci, Poláci, litevští *Schutzmänner* a jednotky nechvalně známé Ruské osvobozené armády (ROA).“¹⁰³ To příliš neodpovídá zřetelnému rozdělení pachatelů podle etnického klíče, které je popsáno dále v textu.

Ohledně totožnosti velící německé jednotky existuje jen málo vodítek. Josef Martinovský uvedl, že na německých vozidlech, která se objevila v Malíně, viděl znak skákajícího jelena.¹⁰⁴ On i další svědci popsali, že viděli na helmách řady vojáků symbol lebky. Z těchto stop lze usuzovat, že se akce nejspíše účastnily jednotky SS. Podle Josefa Martinovského pocházely jednotky z Olyky a Lucku, není však možné to potvrdit.¹⁰⁵ Byl si také jist, že do koordinace represálií byl zapojen i zemědělský správce v ostrožeckém okrese Friedrich Vogel, pravděpodobně společně s oblastním komisařem Lucku Heinrichem Lindnerem a s oblastním komisařem Dubna Walterem Brocksem.¹⁰⁶

Jiným způsobem, jak zjistit identitu zúčastněných jednotek, je sledovat podobné represe, které se udály krátce před krveprolitím v Malíně či krátce po něm. Německé jednotky napadly 11. července 1943 i trojici ukrajinských vesnic, Velkou a Malou Horodnici, Vorsyň a Jaloviči (a možná i další dvě nebo tři vesnice), které se nacházely ve vzdálenosti patnáct až osmnáct kilometrů od Malína.¹⁰⁷ I když Josef

stopa ohledně identity pachatelů, Greenstein je však již po smrti, takže k tomu nelze zjistit žádné další informace. Autor děkuje Zvimu Gitelmanovi za jeho lingvistický náhled na tuto otázku. (Viz YVA, O.3/1819, záznam výpovědi Michaela Greensteina (Grinsteina) z dubna 1961. Greensteinovo svědectví cituje Shmuel Spector v knize *Holocaust of the Volhynian Jews*, s. 253.)

103 GARF, f. R-7021, o. 75, d. 493, l. 131, zápis z deníku Romana Kravčenka.

104 Toto označení odpovídá symbolům, jež užívaly některé německé jednotky, jako například 46. pěší divize. Není však důvod se domnívat, že v dané době byla tato divize na Volyni. (*Tamtéž*, o. 71, d. 1, zpráva bez názvu podepsaná majorem Tichonovem z 28.2.1944, l. 114.) Svědectví, že někteří Němci mluvili na malínské obyvatele lámanou češtinou, lze vysvětlit tím, že v této konkrétní bojové jednotce bylo i několik místních Němců, či dokonce sudetských Němců, u kterých se dá určitá znalost češtiny předpokládat.

105 Existuje sice malá možnost, že přítomnou jednotku se symbolem lebky mohli tvořit vojáci z velitelství Zbraní SS Rusko-jih a Ukrajina (*Befehlshaber der Waffen-SS Russland-Süd und Ukraine*), je to však nepravděpodobné.

106 GARF, f. R-7021, o. 71, d. 1, zpráva bez názvu podepsaná majorem Tichonovem z 28.2.1944, l. 114, záznam výpovědi Josefa Martinovského; *Nezapomeneme, pomstíme!*, s. 24 n., záznam výpovědi Josefa Martinovského; HOFMAN, J. – VACULÍK, J. – ŠIRC, V.: *Volyňští Češi v prvním a druhém odboji*, s. 237–239 (viz pozn. 27). Vzhledem k precedentům z jiných okupovaných zón je jisté možné, že Vogel určitou roli v organizaci represe či při jejím vykonání měl. Bernhard Chiari například poukázal na roli zemědělských správců v násilí spáchaném při okupaci Běloruska (CHIARI, Bernhard: *Alltag hinter der Front: Besatzung, Kollaboration und Widerstand in Weißrussland 1941–1944*. Düsseldorf, Droste 1998, s. 55).

107 Vesnice Horodnice a Jaloviči (Horodnycja a Jalovyči) existují dodnes, i když Malá Horodnice byla začleněna pod Velkou Horodnici. Obě vsi leží v rajonu Mlyniv. Vorsyň (v polštině Woruń) patrně již neexistuje. Stejně jako u malínské represálie si ovšem informace o povaze těchto masakrů a identity pachatelů v historických záznamech odporují. (Viz GARF, f. R-7021, o. 71, d. 1, l. 92–100 a 114; *tamtéž*, d. 62, l. 9; CDAVO, f. 3833, o. 1, sp. 124, l. 14

Mapa Malína s okolními vesnicemi (© Jared McBride)

Martinovský tvrdil, že pachatelé z Malína byli zapojeni i do útoků na Horodnici, a ačkoli zpráva sovětské vyšetřovací komise obsahuje zmínku o Polácích z Lucku, že se zúčastnili rabování Horodnice, neexistuje žádná další informace, která by toto tvrzení potvrdila. Ani tento způsob zjišťování příslušnosti německých útočníků v Malíně tedy nevede k cíli.

Přehled o vývoji událostí znesnadňuje i skutečnost, že Němci ve stejném týdnu napadli i další vesnici jménem Ludwikówka,¹⁰⁸ ležící přibližně dvaatřicet kilometrů od Malína.¹⁰⁹ Jediná informace o příslušnosti zúčastněné ozbrojené jednotky pochází od polských autorů (z komunity *Kresy*), kteří tvrdí, že pachatelé byli Němci, ukra-

a 18; CYMBALJUK, Jevhen: *Mlynivščyna na meži tysjacholiť: Frahmenty litopysu vid davny-ny do sjohodenňa*. Luck, Volynska oblasna drukarňa 2001, s. 200 n.; KORNJIČUK, Nadija: *Volyň u dobu lycholiť*. Luck, Volynska oblasna drukarňa 2010, s. 164 a 167.)

108 Polská vesnice Ludwikówka, která se nacházela v rajonu Mlyniv, již neexistuje a na současných mapách ji nelze najít. Název vesnice je uveden v polštině. Pro více informací o této polské vesnici viz online <http://wolyn.freehost.pl/>.

109 Zpravodajská zpráva sovětských partyzánů, která mylně spojuje malínskou represálii s leteckým útokem, zmiňuje útok na Užinec. Vzhledem k tomu, že Užinec napaden nebyl a sousedil s Ludwikówkou, lze předpokládat, že se zpráva zmiňovala právě o Ludwikówce. (CDAVO, f. 1, o. 22, sp. 41, l. 81–88. Dokument přetiskl Volodymyr Serhijčuk v publikaci *Raďanski partyzany proty OUN-UPA*. Kyjiv, Ukrajinška vydavnyča spilka 2000, s 93.)

jinská policie a vlasovci. Volyňský Polák, jeden z těchto svědků, uvedl, že jednotky, které zničily vesnici Ludwikówka, byly zodpovědné i za zkázu Malína. Toto tvrzení však dnes již nelze podložit žádnými konkrétními důkazy.¹¹⁰ Pokud by se opravdu jednalo o stejnou německou jednotku, která ve spojení s místními spolupachateli zničila Ludwikówku, značně by se tím výklad zkomplikoval. Tato jednotka by se účastnila vraždění nevinných Čechů, Ukrajinců i Poláků, což by podrývalo tvrzení ukrajinských nacionálních autorů, kteří vyzdvihují spolupachatelství polských policistů a ukrajinskou etnicitu malínských obětí.

Vzhledem k tomu, že nemáme k dispozici německý dokument, který likvidaci Malína nařídil, ani se nemůžeme opřít o výsledky důkladného poválečného vyšetřování, nezbyvá než konstatovat, že dnes již nelze s jistotou určit, která německá jednotka byla do útoku zapojena a které místní skupiny se na něm podílely.¹¹¹ Jakékoli závěry v tomto ohledu by byly jen domněnkou. Vzhledem na důkazy vycházející z prvních výpovědí českých očitých svědků, které se celkově zdají být nejméně politicky zatížené, je možné, a nejspíš i pravděpodobné, že v určitém typu bojové skupiny (*Kampfgruppe*) vedené příslušníky Bezpečnostní

110 SIEMASZKO, W. – SIEMASZKO, E.: *Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia, 1939–1945*, sv. 1, s. 78 n. (viz pozn. 20). Pro další zmínky viz PIOTROWSKI, Tadeusz: *Genocide and Rescue in Wołyń*. Jefferson (North Carolina), McFarland & Comp., Inc., 2000, s. 191. Stejně jako je Malín důležitý pro volyňské Čechy, příslušníci polské komunity *Kresy* věnují značnou pozornost vesnicím Ludwikówka a Užinec. V Užinci nedávno polská delegace odhalila památník. (Viz LAUDAŃSKI, Roman: Rodziny ofiar z Ludwikówki pojechały na Wołyń w 66 rocznicę rzezi (zobacz zdjęcia). In: *Gazeta Pomorska* [online]. 17-07-2009 [cit. 2017-06-05]. Dostupné z: <http://www.pomorska.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20090717/REPORTAZ/637555332/>.) O zničení vesnice Ludwikówka mluví i jeden z českých autorů, ale ani on nespojuje tuto událost s malínským masakrem (ŠIRC, V. – FOJTÍK, J.: *Minulost zavátá časem*, s. 47 – viz pozn. 82). Viz také svědectví obyvatele Ludwikówki, který tvrdil, že tato vesnice byla zničena „ukrajinskou policií a Němci“ (DEBESKI, Jerzy – POPEK, Leon: *Okrutna Przestroga*. Lublin, Towarzystwo Przyjaciół Krzemieńca i Ziemi Wołyńsko-Podolskiej 1997, s. 27).

111 Autor by rád poděkoval Rayovi Brandonovi, Dieteru Pohlovi, Martinu Deanovi, Stevu Tyasovi, Eriku Steinhartovi, Waitmanu Beornovi a Wendy Lowerové za jejich odbornou pomoc a rady ohledně německých archivů a pátrání po takovémto dokumentu. Stojí též za povšimnutí, že ve východoněmeckých a západoněmeckých archivech nejsou žádné záznamy o soudních procesech s Němci z vojenské či civilní správy, kteří byli s tímto zločinem spojováni. Pro informace o Friedrichu Vogelovi jsem prošel i archivy Bezpečnostní služby Ukrajiny (SBU) a Archiv bezpečnostních složek České republiky. Nezvratné důkazy (*smoking gun*) ve formě dokumentů pro tyto typy represí někdy skutečně existují. Platí to například u další zničené vesnice Kortelisy. Německý příkaz z 22. září 1942 zřetelně dokazuje, že na zničení Kortelis i na útocích na další vesnice se tehdy podílela policejní rota Norimberk. (Pro kopii německého dokumentu viz ZASTAVENKO, G. F. – ILLERECKAJA, T. A. ad. (ed.): *Prestupnyje celi – postupnyje sredstva: Dokumenty ob okkupacionnoj politike fašistskoj Germanii na territorii SSSR (1941–1944 gg.)*. Moskva, Politizdat 1968, s. 120–122. K účasti místní policie viz McBRIDE, J.: *A Sea of Blood and Tears*, s. 234. Více o Kortelisech viz TOBIAS, Jim G. – SCHLICHTING, Nicola: „Ihr Gewissen war rein: Sie haben es nie benutzt“: *Die Verbrechen der Polizeikompanie Nürnberg*. Nürnberg, Antogo 2005; JAVORIVSKYJ, Volodymyr O.: *Vični Kortelisy: Povistʹ. Kyjiv, Molodʹ 1981.*)

policie (*Sicherheitspolizei* – SiPo) a Bezpečnostní služby z velitelství v Rovně byli zařazeni Poláci i Ukrajinci.¹¹² Z dostupných důkazů však není možné zjistit, zda polská policie pocházela z malých polských vesnic v okolí Malína, Lucku či Olyky.¹¹³ Podobně bez znalosti jmen a životních příběhů nelze určit, zda ukrajinská policie byla místní, nebo pocházela z jiné oblasti. Co je však podstatnější – i pokud se Poláci a Ukrajinci masakru účastnili, tvrzení, že příslušníci místních etnik nějakým způsobem represí „vedli“ nebo byli za její spuštění nějakým způsobem zodpovědní, svědčí o naprostém neporozumění dynamice okupace. Tímto bodem se budu zabývat hlouběji v samotném závěru práce.

Lze také jen obtížně činit jakékoli závěry o příčině masakru. Z výpovědí malínských Čechů je sice známo, že se sovětsští partyzáni vedení Sidorem Kovpakem opravdu na konci června 1943 zastavili v Malíně pro jídlo a zásoby a že „kulturní“ Češi k nim byli vstřícní.¹¹⁴ Je však otázkou k diskusi, nakolik Češi partyzány otevřeně podporovali. Je možné, že se Němci o přítomnosti partyzánů dozvěděli a tuto informaci využili jako záminku k represí. Je však také docela dobře možné, že ji plánovali již dlouho předtím, než Kovpakovi partyzáni do Malína dorazili. V současnosti však nejsou známy žádné důkazy, které by potvrzovaly, že se vesnice stala terčem útoku kvůli podpoře ukrajinských nacionalistů.¹¹⁵

Sovětský Malín: družba národů, družba obětí

Sovětsští představitelé na Ukrajině nenabídli v prvních letech po válce definitivní narativ zničení Malína. S výjimkou krátké místní zprávy se Mimořádná státní komise pro dokumentaci a vyšetřování zaměřila výhradně na německé pachatele. V původní korespondenci komunistických orgánů Rovenské oblasti z roku 1944 se

112 Češi ve svých prvních výpovědích neměli motivaci lhát, stejně jako Sověti neměli důvody falšovat prakticky neznámou publikaci v době, kdy se otázka místních spoluvínků (v nenacionalistické variantě) v tisku téměř nevyskytovala. Potvrzuje to i svědectví Josefa Martinovského, který opakovaně mluvil o účasti Poláků i Ukrajinců na masakru. Je zde také malá možnost, že byl k akci využit i německý policejní prapor.

113 Indicie o účasti policie z Olyky to naznačují, ale opět si nemůžeme být jisti. Je také možné, že se některé z těchto policejních složek či jednotliví policisté na místě objevili až po represí, aby vesnici vyrabovali.

114 *CDAHO*, f. 63, o. 1, sp. 85, l. 33, deník sovětského komisaře v Kovpakově partyzánském oddílu Semjona Rudněva. O stejném setkání s českými obyvateli v Malíně se zmiňuje také partyzán V. O. Vojcechovyč v publikaci *Sto dniv zvytjahy: Partyzanski zšytky* (Kyjiv, Raďanskij pysmennyk 1970, s. 42–44). Poválečné rozhovory s českými obyvateli vesnice o jejich setkání se sovětskými partyzány se objevují v článku V. Komarovského „Vičnyj vohoň Malyna“. In: *Červonyj prapor* (Rivne), 5.7.1983. Setkání potvrzuje i zpráva polského podzemního hnutí „Sprawozdanie sytuacyjne NR 11/43 ze środkowych i wschodnich województw Polski za lipiec i sierpień 1943 r.“ z 2. prosince 1943, otištěná v publikaci *Sprawozdania krajowe* (London, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych [Rządu Republiki Polskiej] 1943).

115 Tento názor zastává Leonid Mostovyč i řada dalších nacionalisticky smýšlejících ukrajinských historiků či publicistů (MOSTOVYČ, L.: *Stežkamy doli*, s. 7 – viz pozn. 59).

objevují náznaky, že Malín byl zničen, protože se v místní nemocnici léčil partyzán.¹¹⁶ Zdroj této informace je nejasný. Po roce 1944 však byla pravděpodobně zamlčena ve snaze vyhnout se obvinění partyzánů, že byli příčinou masakru.

V roce 1946 začali sovětsští a českoslovenští oficiální představitelé organizovat akce k uctění památky obětí událostí v Malíně. V Žatci se při příležitosti odhalení malínského památníku konala pietní ceremonie, které se zúčastnil i ministr národní obrany generál Ludvík Svoboda. Ke čtvrtému výročí tragédie 13. července 1947 československé úřady přejmenovaly malé město Frankštát v okrese Šumperk na Nový Malín.¹¹⁷ Do něj přesídlila více než stovka volyňských Čechů, včetně některých bývalých obyvatel dřívějšího Malína. (Do května 1947 se do Československa přestěhovalo přibližně třiatřicet tisíc volyňských Čechů.) Dobové fotografie ukazují průvody v Novém Malíně, v nichž bok po boku pochodují váleční veteráni a volyňští Češi a třímají obrovské transparenty zobrazující Malín v troskách.¹¹⁸

Do začátku padesátých let se sovětský narativ historie Malína proměnil z blíže nespecifikovaného zločinu „německého fašismu“ v obraz spojující německý fašismus s „ukrajinským buržoazním nacionalismem“. Na jaře 1959 bylo v Malíně a sousedních vesnicích objeveno dvanáct masových hrobů, obsahujících údajně ostatky více než dvou set obětí teroru Ukrajinské povstalecké armády. Stejně jako řada dalších obcí na Volyni se Malín sice na jaře a v létě 1943 stal terčem několika menších útoků ukrajinských nacionalistů, neexistuje však žádný důkaz, že by UPA zabila dvě stovky malínských obyvatel. Někteří dřívější obyvatelé se sice do Malína po válce vrátili, po masakru v červenci 1943 však ve vesnici nezbyval nikdo, koho by bylo možné ještě zabít. Tyto drobné historické detaily však pochopitelně těžko mohly zvíkat vedení sovětské Ukrajiny, které především usilovalo o očernění ukrajinského národního hnutí.

Představitelé města Rovno a Rovenské oblasti nechali nalezená těla (pravděpodobně těla obětí masakru v Malíně) exhumovat a uspořádali velkolepý pohřeb, kterého se zúčastnilo na pětadvacet tisíc lidí z celého kraje. Při obřadu prohlásil tajemník ostrožecké okresní organizace komunistické strany K. P. Novakovec: „Nikdy nezapomeneme ani neodpustíme ukrajinským buržoazním nacionalistům [spáchané]

116 CDAHO, f. 1, o. 46, sp. 306, l. 36; *tamtéž*, o. 70, sp. 90, l. 16.

117 Viz VALÁŠKOVÁ, Naďa – UHEREK, Zdeněk – BROUČEK, Stanislav: *Aliens or One's Own People: Czech Immigrants from the Ukraine in the Czech Republic*. Prague, Institute of Ethnology of the Academy of Sciences of the Czech Republic 1997; NOSKOVÁ, Jana: *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*. Brno, Masarykova univerzita 2006 (disertační práce); DUFEK, Vladimír: *Návrat volyňských Čechů do vlasti v archivních materiálech: Aktuální publikace k padesátému výročí reemigrace*. Praha, Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel 1997.

118 Fotografie památníků v Žatci a Novém Malíně jsou reprodukovány v druhém vydání knihy Josefa Martinovského *Kronika Českého Malína* z roku 1983. Kopie publikace je k dispozici v Rovenském vlastivědném muzeu (*Rivnenskyj krajeznavčyj muzej*), S-1, P-3, Ia-1, papka (složka) 6.

hrůzy,“ a dodal: „Budeme posilovat nerozborné bratrství sovětské Ukrajiny i nerozborné bratrství mezi ruskými, ukrajinskými a dalšími národy SSSR.“¹¹⁹

V sedmdesátých a osmdesátých letech zůstával Malín nadále symbolem společného utrpení Čechů, Ukrajinců a Rusů. Mezi Ukrajinou a Československem cestovaly různé delegace, aby připomínaly výročí masakru. Na jedné takové upomínkové akci v Malíně v roce 1979 předala československá delegace městu dary občanů Lidic a Nového Malína. Článek s názvem „Věčný plamen paměti“, který byl otištěn v rovenských regionálních novinách *Červonij prapor* (Rudý prapor), popisoval, jak se „poblíž hrobů našich bratrů – obětí fašismu a ukrajinského buržoazního nacionalismu – konalo setkání mezi sovětským a československým lidem“.¹²⁰ Na tomto příkladu lze zřetelně demonstrovat, jak Malín sloužil coby symbol přátelství „bratrských“ národů (*družba narodov*), které společně trpěly násilím ukrajinských nacionalistů a německých fašistů.¹²¹ Způsob, jakým se v zemích východního bloku využívalo obětí, téměř svádí k přejmenování „družby národů“ na „družbu obětí“ (*družba žertv*).

Sovětský narativ Malína pronikl dokonce i do anglicky psaných propagandistických pamfletů určených angloamerickému publiku. V polemické publikaci *Jiddásovo plemeno* autor Jurij Melničuk vzpomínal, jak „stál u otevřeného masového hrobu“ či „studní naplněných těly krajanů, kteří se stali oběťmi teroru Organizace ukrajinských nacionalistů... Jen ve vesnici Malín tito řezníci upálili na 900 Ukrajinců

Památník v Novém Malíně na Šumpersku, odhalený v roce 1973 při příležitosti třicátého výročí masakru (osobní archiv Dariny Martinovské)

119 Vične prokljatta katam i vbyvcjam ukrajinskym buržuaznym nacionalistam. In: *Raďanska trybuna* (Rivne), 5.6.1959; publikováno také In: *Peremožec* (Mlyniv), 3.6.1959.

120 MATVIJČUK, L.: Vičnyj vohoň pamjati: U seli Malyni Mlynivskoho rajonu vidbulasja tradycijna zuстріч z čechoslovackymy pobratymamy. In: *Červonij prapor* (Rivne), 26.5.1979. K těmto setkáním viz článek publikovaný při příležitosti čtyřicátého výročí masakru: KOMAROVSKYJ, V.: Vičnyj vohoň Malyna. In: *Tamtěž* (5.–6.6.1983); přetištěno v publikaci: HORLACH, L. – ZBANACKYJ, J. ad. (ed.): *Dzvony pamjati*, s. 197–204.

121 Stojí za povšimnutí, že oficiální sovětské publikace o druhé světové válce ze 70. a 80. let se v případě Malína nezmiňují o jiných pachatelích než o Němcích (TROŇKO, P. T. a kol.: *Rovenska oblast*, s. 424 – viz pozn. 46; FEDOROV, O. F. – MAŇAK, V. A. (ed.): *Vinok bezsmerťta*, s. 398–404 – viz pozn. 62).

a Čechů, 223 venkovany uvrhli do studní, kde umírali pomalou smrtí, a dalších devět nevinných lidí upálili zaživa.“¹²²

Zjevné improvizace nebyly však jen dílem autorů pamfletů. V edici dokumentů s ironickým názvem *Dějiny nás učí* byl přetištěn dopis biskupa Platona z Rovna, jehož cílem bylo seznámit západní publikum se zločiny ukrajinských nacionalistů v Malíně. Západní čtenář se však už nedozvěděl, že editoři vynechali z biskupova dopisu ty pasáže, ve kterých z masakru obviňoval „nekřesťanské“ (*ne chrystijan*) Uzbeky a Poláky, a nikoli ukrajinské nacionalisty.¹²³

Ukrajinský Malín: malínská tragédie je ukrajinskou tragédií

Pro mnohé ukrajinské historiky, novináře a historické aktéry je směrodatná taková verze událostí v Malíně, podle níž se na masakru podílel polský policejní oddíl pod německým vedením. Občas se zmiňují i o jiných národnostních skupinách, například Uzbekích nebo místních Němcích, za hlavní viníky jsou ale vždy označeni Poláci. Jak bude patrné z dalšího výkladu, ukrajinští nacionalisticky orientovaní autoři čerpají – na rozdíl od polských a českých diskusí – většinou jen z ukrajinských zdrojů. Stejně jako u polské verze událostí je i v té ukrajinské malínský případ zasazen do kontextu občanské války na Volyni. Etnický nepřítel je však za viníka masakru označován vždy jen na základě nedostatečných či nespolehlivých důkazů.

Než se zaměříme na současné účastníky debaty, je namístě nejprve se vrátit k vyprávění historických aktérů války. Ačkoli mnozí dnešní ukrajinští autoři si příběh Malína přivlastňují, prameny z doby války většinou jasný popis událostí nenabízejí, zejména pokud jde o pachatele. První ukrajinské zmínky o masakru v Malíně se objevují v dokumentech Ukrajinské povstalecké armády. Tři situační zprávy (jednalo se o interní korespondenci mezi jednotkami) z léta a podzimu 1943 z okolí Lucku se o Polácích ani o jiných spolupachatelích nezmiňují.¹²⁴ Jedna ze zpráv překvapivě viní z „vyprovokování“ Němců k útoku na vesnici „židovského doktora“, kterému se údajně posléze podařilo uprchnout do Olyky.¹²⁵ Ve skutečnosti byl lékař Otto Gross, který přišel do Malína před válkou z Prahy, spolu se svou ženou a dětmi během masakru zaživa upálen, a tak lze jen těžko pochopit, proč by měl chtít

122 MELNIČUK, Yuri: *Judas's Breed: Pamphlets*. Kyjiv, Dnipro Publishers 1974, s. 7.

123 KONDUFOR, Ju. Ju. ad. (ed.): *History Teaches a Lesson: Captured War Documents Expose the Atrocities of the German-Fascist Invaders and Their Henchmen in Ukraine's Temporarily Occupied Territory during the Great Patriotic War (1941–1945)*. Kyjiv, Politvidav Ukraini Publishers 1986, s. 229. Edice vyšla zároveň ukrajinsky. Sr. CDAVO, f. 3833, o. 1, sp. 90, l. 13.

124 CDAVO, f. 3833, o. 1, sp. 125, l. 4; *tamtéž*, sp. 124, l. 14 a 18; [SOCHAŇ, Pavlo S. ad. (ed.)]: *Litopys UPA. Nova serija, sv. 2: Volyn i Polissja: UPA ta zapillja, 1943–1944. Dokumenty i materialy*. Kyjiv – Toronto, Nacionalna akademija nauk Ukrainy, Instytut ukrajinskoji archeografiji ta džereloznavstva im. M. S. Hruševskoho – Litopys UPA 1999, s. 357.

125 CDAVO, f. 3833, o. 1, sp. 124, l. 14, Suspilno polityčni informacij za ostannij misjac, 23.6.1943.

útok vyprovokovat.¹²⁶ Jedna ze zpráv také spojuje malínské události s masakrem v polské vesnici Ljachiv v jiné oblasti, což je zřejmě důsledkem záměny vesnice Novomalyn za Malín.¹²⁷

Ukrajinská povstalecká armáda však zjevně v Malíně spatřovala určitý propagandistický potenciál a rychle hledala způsob, jak masakr využít pro vlastní politické potřeby. V září 1943 připravila leták určený Čechům, v němž se psalo: „Nedávno Němci spolu s Poláky mučili a vraždili Čechy v Malíně v oblasti Dubna, oběti byly hrůzně upáleny zaživa v troskách vesnice.“¹²⁸ Začátkem roku 1945 již letáky tvrdily, že polští „imperialisté“ a Němci v Malíně zabili osm set padesát Ukrajinců (o Češích se vůbec nezmiňovaly).¹²⁹ Na základě těchto zpráv, novinových článků i letáků přisuzuje i řada současných ukrajinských autorů vinu Polákům. Nezabývají se přitom značnými rozpory v těchto sděleních, neověřují spolehlivost zdrojů a nezatěžují se ani jejich porovnáváním s dalšími prameny.¹³⁰ Současní ukrajinští autoři tak

126 Viz záznam rozhovoru autora s Josefem Řepíkem a Darinou Martinovskou 26.7.2010 v Praze (v osobním archivu autora).

127 Vesnice Novomalyn sousedila s obcí Ljachiv (Lachów v polštině). Viz [SOCHAŇ, P. S. ad. (ed.)]: *Volyn' i Polissja: UPA ta zapillja, 1943–1944*, s. 357.

128 *Deržavnyj archiv Služby Bezpeky Ukrainy* (Státní archiv Bezpečnostní služby Ukrajiny), Kyjev (dále *DASBU*), f. 13 (Kolekce drukovaných vydání KHB URSR), sp. 376, tom (svazek) 64, l. 24, Čechy, září 1943. Podobné obvinění se objevilo i v článku v novinách *UPA Vilna Ukrajina* v září 1943 (viz ŠTENDERA, Jevhen – POTIČNYJ, Petro (ed.): *Litopys Ukrajinskoji Povstanskoji Armiji*, sv. 2: *Volyn' i Polissja. Nimecka okupacija*, sv. 2. Toronto, Litopys UPA 1977, s. 136 n. a 162; přetištěno také v publikaci: HUNČAK, Taras – POTIČNYJ, Petro (ed.): *Litopys Ukrajinskoji Povstanskoji Armiji*, sv. 6: *UPA v svitli nimeckych dokumentiv*, sv. 1: 1941 – červen 1944. Toronto, Litopys UPA 1983, s. 175; pozměněná verze vyšla v publikaci V. Kosyka *Ukrajina i Nimeččyna u Druhij svitovij vijni*, s. 379 – viz pozn. 37).

129 *The Struggle of the Ukrainian People against the Occupation Forces*. In: HUNČAK, Taras – POTIČNYJ, Petro (ed.): *Litopys Ukrajinskoji Povstanskoji Armiji*, sv. 7: *UPA v svitli nimeckych dokumentiv*, sv. 2, s. 181 a 237.

130 Na jednu z těchto zpráv nedávno odkazoval i ukrajinský historik a aktivista Volodymyr Vjatrovyč, aby poukázal na účast Poláků (viz VJATROVYČ, Volodymyr: *Druha polsko-ukrajinska vijna, 1942–1947*. Kyjiv, Kyjevo-Mohyljanska akademija 2011). Přitom se účastnil konference, na které jsem prezentoval jednu z předešlých podob tohoto článku, v níž vysvětluji, že o malínské represí existuje mnoho různých verzí. Jednalo se o mou přednášku „Through an Ethnic Lens, Darkly: The Massacre at Malyn, July 1943“ na mezinárodní konferenci „Druhá světová válka a (znovu)vytvoření historické paměti na současné Ukrajině“ (*World War II and the (Re)Creation of Historical Memory in Contemporary Ukraine*) v Kyjevě 23.–26. září 2009. Vzhledem k politickým aktivitám Vjatrovyče však není překvapivé, že prezentuje Poláky jako jediné pachatele. Vjatrovyč se dostal do povědomí veřejnosti, když byl tehdejší prezidentem Viktorem Juščenkem pověřen správou archivu Bezpečnostní služby Ukrajiny. Poté co ve funkci skončil, založil a vedl Centrum pro studium osvobozenického hnutí (*Centr doslidžennj vyzvolnoho ruchu*) ve Lvově – organizaci, která se snaží očistit pověst OUN a UPA. Jeho snahou v obou funkcích bylo zprostit ukrajinské nacionalisty viny z účasti na holokaustu i etnickém násilí proti Polákům. V březnu 2014 byl prezidentem Petrem Porošenkem jmenován do funkce ředitele Ukrajinského ústavu národní paměti (*Ukrajinskyj Instytut Nacionalni Pamjati* – UINP). Je nepochybné, že tento krok k vypořádání s temnými stránkami ukrajinské minulosti nepřispěje. Vjatrovyč je autorem řady nerecenzovaných publikací, které byly tvrdě kritizovány mnoha zahraničními vědci.

kopírují způsoby, jimiž se Ukrajinská povstalecká armáda snažila malínská zvěrstva politizovat, a tyto zločiny tak opakovaně využívají dodnes.

Z válečné Volyně vzešly dvojce klíčové memoáry: autorem prvních je voják UPA Danylo Šumuk, druhé sepsal kněz pravoslavné církve Maxym Fedorčuk. Ačkoli se jejich popis událostí liší, oba se shodují v tom, že masakr zavinili Poláci. Šumuk dokonce tvrdí, že ve skutečnosti řídili Němce – to je však vysoce nepravděpodobné – a uvádí řadu dalších značně nepřesných detailů.¹³¹ Fedorčukův deník naopak přináší informace o občanské válce na Volyni, konkrétně o etnických čistkách jed-

Viz např. KURYLO, Taras – CHYMKA, Ivan [HIMKO, John-Paul]: Jak OUN stavylasja do je-vrejiv? Rozdumy nad knyžkoju Volodymyra Vjatrovyča. In: *Ukrajina moderna*, roč. 13, č. 2 (2008), s. 252–265 (recenze knihy V. Vjatrovyče *Stavlenňa OUN do jevrejiv: Formuvanňa pozycji na tli katastrofy*. Lviv, Ukrajinskij vyzvolnyj ruch – Centr doslidžeň vyzvolnoho ru-chu, Instytut ukrajinoznavstva im. I. Kryljakevyča Nacionalnoji akademiji nauk Ukrajiny); RUDLING, Per Anders: Warfare or War Criminality? In: *Ab Imperio* (Kazaň), roč. 13, č. 1 (2012), s. 356–381 (stejně jako v následujících dvou případech se jedná o recenzi knihy V. Vjatrovyče *Druha polsko-ukrajinska vijna, 1942–1947*. Kyjiv, Vydavnyčyj dim „Kyjevo-Mohyljanska akademija“); ZEMBA, Andrzej: Mifologizirovannaja vojna. In: *Tamtéž*, s. 403–421; MOTYKA, Grzegorz: Nėudačnaja kniga. In: *Tamtéž*, s. 387–402; dále viz ROSSOLINSKI-LIEBE, Grzegorz: Debating, obfuscating and disciplining the Holocaust: Post-Soviet historical discourses on the OUN-UPA and other nationalist movements. In: *East European Jewish Affairs*, roč. 43, č. 3 (2012), s. 199–241; BECHTEL, Delphine: Mensonges et légitimation dans la construction nationale en Ukraine (2005–2010). In: *Écrire l'histoire*, roč. 10, č. 3 (podzim 2012), s. 52 a 55 n.; PORTNOV, Andrej: Istorija dlja domašněgo upo-treblennija. In: *Ab Imperio*, roč. 13, č. 3 (2012), s. 309–338. Pro další publikace ukrajin-ských autorů, kteří viní Poláky na základě jen omezených zdrojů, viz např. TKAČENKO, S. N.: *Povstančeskaja armija: Taktika borby*. Moskva – Minsk, AST – Charvest 2000, s. 287; TROFYMOVYČ, Volodymyr: Rol Nimeččyny i SRSR v ukrajinsko-polskomu konfliktu 1935–1945, Volyn 1943: Boroťba za zemlju. In: *The Independent Cultural Journal „JI“* (Lvov), č. 28 (2003), s. 118–146, zde s. 127; MAKARČUK, Stepan: Vtraty naselenňa na Volyni v 1941–1947 rr., Volyn 1943: Boroťba za zemlju. In: *Tamtéž*, s. 188–207, zde s. 191 n.; RUCKYJ, Mykola: *Holhofa: Dokumentalna istorična rozpovid*. Rivne, Svitankova zorja 1996, s. 71 n.; DENYŠČUK, O.: *Zločyny polskych šovinistiv na Volyni*, s. 113 n. (viz pozn. 78); KOMISARUK, Je.: *Malyn – neopalyma kupyma Volyni*, s. 40–53 (viz pozn. 46); KORNJČUK, N.: *Volyni u dobu lychoľit*, s. 152 (viz pozn. 107). Tkačenko, Trofymovyč a Makarčuk jsou historici, Ruckyj, Deniščuk, Komisaruková a Kornijčuková jsou místní volynští aktivisté či autoři, kteří se specializují na regionální vlastivědu (*krajeznavstvo*) nebo místní příběhy. Jevhenija Komisaruková v 70. letech navštěvovala v Malíně základní školu a citovaná kniha je jednou ze dvou prací v ukrajinštině, které se zabývají Malínem, a zároveň nejnovější publikací vě-novanou čistě jen Malínu. Tyto „vlastivědné“ studie jsou obvykle omezené, pokud jde o roz-sah a kritické zhodnocení použitých zdrojů, přinášejí však často spoustu faktografických podrobností a biografických informací o místních účastnících událostí. Lze je s obezřetností využít pro akademické studie orientované na mikrohistorii.

- 131 ŠUMUK, Danylo: *Life Sentence: Memoirs of a Ukrainian Political Prisoner*. Edmonton, Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta 1984, s. 73 n. Stojí za zmínku, že Šumukovy paměti přijali s rozpaky i mnozí nacionalisticky smýšlející ukrajinští historici, protože se v líčení válečných událostí nedržel linie OUN(b). (Blíže viz ŠANKOVSKYJ, Lev: Spohady D. Šumuka u svitli faktiv. In: *Vyzvolnyj šljach*, roč. 28, č. 1–4 (1975). Exilový mě-síčník OUN *Vyzvolnyj šljach* (Svobodná cesta) vydává od roku 1948 v Londýně Ukrajinská informační služba (*Ukrajinska informacijna služba*).

notek Ukrajinské povstalecké armády namířených proti Polákům. Ze všech ukrajinských líčení represe v Malíně je však Fedorčuk pravděpodobně nejméně kreativní.¹³² Šumuk i Fedorčuk přitom čerpali z informací z doslechu a jeden ani druhý nenabídlí přesvědčivé důkazy o tom, které jednotky se masakru účastnily.

Posledním pramenem z válečného období k malínským událostem je často citovaný „Platonův dopis“. Tento dosud nepublikovaný list napsal 20. července 1943, tedy krátce po krveprolití, biskup Platon z diecéze Kremenec-Rovno metropolitovi ukrajinské pravoslavné církve v Lucku.¹³³ Obvinil v něm z účasti na odvetě „státní policii“ (což je dvojznačná formulace), „nekřesťanské“ Uzbeky a „cizince“ (*ino-rodci*) Poláky. Není přitom jasné, na čem se biskupova obvinění zakládají (kromě informací od ukrajinského kněze Vasyla Červinského z vesnice Suchivec v okrese Klevaň), a také celkové vyznění důvěryhodnost dopisu zpochybňuje. Přesto mnozí autoři dopis zcela nekriticky citují. A jak již o tom byla řeč, využívali ho paradoxně k přisouzení viny za malínský zločin Sověti, stejně jako to dnes činí Ukrajinci.

Masakru v Malíně se ve svých pracích věnuje řada současných ukrajinských autorů, historiků i novinářů. Pravděpodobně nejznámějším odborníkem na Volyň za druhé světové války je kyjevský historik Volodymyr Serhijčuk.¹³⁴ Aby prokázal polskou vinu, cituje ve své edici dokumentů *Poláci na Volyni* údajného obyvatele blízké vesnice jménem Vasyl Kvaša. Ten „si vzpomněl“, že se Poláci podíleli na masakru a že na cestě domů z Malína zpívali nacionalistické písně. Serhijčuk přitom nezmiňuje, kdo Vasyl Kvaša byl, kde se narodil ani proč by měl mít nějaké konkrétní informace o masakru. Cituje také jednu ze „situačních zpráv“ Ukrajinské povstalecké armády. A přestože tyto zprávy žádné zmínky o Polácích neobsahují, obviňuje na jejich základě Poláky z účasti nejen na likvidaci Malína, ale i na podobných

132 DANYLJUK, Volodymyr: *Viryty z nadto boljače... Volyň: Chronika podij 1939–1944 rokiv.* Luck, Inicial 1995, s. 160. Danyljuk je ukrajinský historik, který publikoval deník Maxyma Fedorčuka spolu se svazkem, jež na něj po válce vedla sovětská tajná policie. Sovětské úřady Fedorčuka stíhaly za kolaboraci s ukrajinskými nacionalisty v roce 1941.

133 CDAVO, f. 3833, o. 1, sp. 90, l. 13. Petro Potičnyj se zmiňuje o dopisu biskupa Platona v jednom svazku *Litopysu UPA* (POTIČNYJ, Petro (ed.): *Litopys Ukrajinskoji Povstanskoji Armiji*, sv. 16: *Pidpilni žurnaly zakerzonskoji Ukrajiny, 1945–1947*. Toronto, Litopys UPA 1987, s. 312). Je třeba zmínit, že editor svazku Potičnyj byl za války dětským vojákem UPA a za studené války byl (stejně jako Lev Šankovskij) úzce napojen na organizaci Proloh Mykoly Lebedě. (Viz *National Archives and Record Administration* (Washington), RG 263, ZZ-19, Aerodynamics, b. 13, Vol. (svazek) 19; *tamtéž*, b. 19, Vol. 35; POTIČNYJ, Peter J.: *My Journey*, sv. 2. Toronto – Lviv, Litopys UPA 2010, s. 72 a 75.)

134 Serhijčuk je známý tím, že nahlíží ukrajinskou historii prizmatem esencialistického pojetí etnicity. Pravidelně útočí na polské historiky, kteří tvrdí, že na Volyni docházelo k etnickým čistkám. Serhijčuk také často přispívá do nacionalistického týdeníku OUN(b) *Šljach peremohy* (Cesta vítězství), který od roku 1954 vydává v Británii Ukrajinská informační služba. Pro kritiku Serhijčukovy práce viz McBRIDE, Jared: *To Be Stored Forever*. In: *Ab Imperio*, roč. 13, č. 1 (2012), s. 434–445 (jedná se o recenzi publikace Tarase Bulby-Borovce *Dokumenty. Stati. Lysty v Serhijčukově edici*. Kyjiv, PP Serhijčuk M. I. 2011); MARPLES, D.: *Heroes and Villains*, s. 228–231 (viz pozn. 41).

zločinech v pěti jiných vesnicích.¹³⁵ Stejný přístup Serhijčuk opakuje i ve své další práci nazvané *Volynská tragédie*.¹³⁶

Dvě další zmínky o Malíně pocházejí od Lva Šankovského a Volodymyra Kosyka. Je přitom důležité, že oba byli během války i po ní zapojeni do nacionalistického hnutí. Šankovskij byl členem Ukrajinské nejvyšší rady osvobození (*Ukrajinska golovna vizvolna rada* – UHVR) pod vedením Mykoly Lebedě.¹³⁷ Kosyk byl celoživotně aktivní v banderovském křídle Organizace ukrajinských nacionalistů, ve druhé polovině třicátých let byl jeho zástupcem ve Frankově Španělsku a v padesátých letech zastupoval exilový Antibolševický blok národů (ABN) v Čankajškově Čínské republice.¹³⁸ Jejich texty jsou citovány v publikacích pojednávajících o mnoha sporných tématech včetně občanské války na Volyni. Aktivní zapojení obou autorů v nacionalistickém hnutí přitom zpochybňuje objektivitu jejich historických výkladů o činnosti Organizace ukrajinských nacionalistů a Ukrajinské povstalecké armády a způsob, jakým píše o Malínu, je jen dalším příkladem. Šankovskij například obviňuje Poláky ze zničení Malína bez jakéhokoli důkazu, kterým by své tvrzení podepřel.¹³⁹ Kosyk naopak ve svých poněkud zmatených tvrzeních o událostech v Malíně

135 SERHIJČUK, V.: *Poljaky na Volyni u roky Druhoji svitovoji vijny*, s. 84; viz CDAVO, f. 3833, o. 1, sp. 125, l. 4. Je zajímavé, že Kvaša ve svém článku o Malínu polskou účast vůbec nezmiňuje (KVAŠA, Vasyľ: Nemaje proščennja voroham Ukrajinu! In: *Nacija i Deržava*, 3.4.2008). K novinám *Nacija i Deržava* viz pozn. 148.

136 SERHIJČUK, Volodymyr: *Trahedija Volyni: Pryčyny i perebih polsko-ukrajinskoho konfliktu v roky Druhoji svitovoji vijny*. Kyjiv, Ukrajinska vydavnyča spilka 2003, s. 52 a 106; viz CDAVO, f. 3833, o. 1, sp. 124, l. 14 a 18. Pět stran dokumentu, ze kterých Serhijčuk vycházel, je otištěno v plné verzi v publikaci: NAŁĘCZ, Daria – BORJAK, Hennadij (ed.): *Wołyń, Galicja Wschodnia 1943–1944: Przewodnik po polskich i ukraińskich źródłach archiwalnych*. Warszawa, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych 2003, s. 375–378, zde (pro Malín) s. 375. Edice vyšla ve stručnější podobě (včetně uvedeného dokumentu) také ukrajinsky (Kyjiv 2003). Se Serhijčukem souhlasí i další vědec ze Lvova Jaroslav Daškevych, i když není jasné, na čem svá tvrzení zakládá. (Viz Lvivski naukovi pro istoryčnu pravdu ščodo zbrojného mižnacionalného konfliktu na Volyni u 1943 roc. In: *Radio Svoboda* [online]. 21.04.2003 [cit. 2017-05-28]. Dostupné z: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/899466.html>.)

137 K roli Šankovského v OUN(b) a později OUN(z) viz KAMINSKYJ, Anatol: *Proloh u cholodnij vijni proty Moskvu: Prodovžennja vyzvolnoji borotby iz-za kordonu*. Poltavská oblast, Haďač 2009, s. 130. Organizace ukrajinských nacionalistů v zahraničí (*Orhanizacija Ukrajinskich Nacionalistiv (za kordonom)* – OUN(z)) byla jednou z nástupnických organizací OUN(b).

138 Ke Kosykově působení v OUN(b) a jeho kritice viz RUDLING, Per Anders: *The OUN, the UPA and the Holocaust: A Study in the Manufacturing of Historical Myths*. (The Carl Beck Papers in Russian & East European Studies, č. 2107, listopad 2011), s. 17, 27 a 56; BECHTEL, D.: *Mensonges et legitimisation dans la construction nationale en Ukraine* (2005–2010), s. 53 (viz pozn. 130). Kosyk po válce studoval na Ukrajinské svobodné univerzitě v Mnichově a poté se stal profesorem na Sorbonně v Paříži. Často publikoval v exilovém časopise OUN(b) *Vyzvolnyj šljach*.

139 Viz ŠANKOVSKYJ, Lev: *Ukrajinska Povstanska Armija*. In: KRYPJAKEVYČ, Ivan (ed.): *Istoriya ukrajinskoho vijska*. Winnipeg, Ivan Tyktor 1953, s. 95–97; MARTOWYCH, Oleh [ŠANKOVSKYJ, Lev]: *The Ukrainian Insurgent Army*. Munich, Ukrainian Information Service 1950, s. 13.

vychází výhradně z druhého svazku edice *Kronika Ukrajinské povstalecké armády*. Nejprve tvrdí, že „Malín vypálili Němci“, a cituje dokument UPA, který přitom ze zločinu obviňuje Poláky, Uzbeky a Němce.¹⁴⁰ Jen o čtyři strany dál ve stejné knize pak odkazuje na noviny Ukrajinské povstalecké armády, jež viní z masakru pouze Němce a Poláky.¹⁴¹ Vyhýbá se však štvavému tónu původních zdrojů, jež označují Poláky za „lokaje“ a *Ljachy* (což je hanlivý výraz pro Poláky), a píše jen o „Němcích a Polácích“; zřejmě proto, aby tyto zdroje vyzněly důvěryhodněji a méně předpojatě. Rozpory v pramenech Ukrajinské povstalecké armády, na něž se odvolává, se podle všeho nezaobíral.

V roce 2003 se Malín objevil v publikaci, kterou sestavil ve spolupráci s Ústavem ukrajinských studií Ivana Krypjakovyče a Národní akademii věd Ukrajiny Ivoňský historik Jaroslav Isajevyč.¹⁴² Polsko-ukrajinskému konfliktu věnuje v knize původní vědeckou studii, dokumenty i záznamy rozhovorů s očitými svědky. V celé práci je problematický způsob, jakým se protínají vzpomínky, politika a historie. Veškeré výpovědi o Malíně pocházejí od Ukrajinců, přičemž každý z nich viní ze zločinu jen Poláky. Ještě více zaráží, že editor neuvedl data, kdy tyto výpovědi vznikly – čtenář se tak nedozví, zda se jedná o sdělení z války, z doby bezprostředně po jejím skončení, nebo až z období postsovětské Ukrajiny.

Výpověď Ivana Vajnera, který žije v současném Malíně a byl svědkem válečného masakru, si zaslouží plnou citaci: „Po pogromu se starší lidé ptali...: ‘Kdo vypálil Malín?’ Jak si sám pamatuji, údajní Němci, kteří zničili Malín, okradli i nás a mluvili ukrajinsky! (...) Lidé říkali: ‘Nemohli to být Němci. A Ukrajinci by zase nezabýjeli vlastní lidi...’ To musí znamenat, že to byli Poláci z Konstantynivky [Konstantynówky]. Poláci žili mezi Ukrajinci, chodili do ukrajinských škol, učili se ukrajinsky. (...) Někdo tvrdí, že Němcům pomáhali zabít Čechy banderovci [UPA]. To ale není pravda, protože banderovci žili s Čechy v klidu a harmonii. Rozuměli si navzájem. Toho dne se banderovci pokusili Čechy a Ukrajince zachránit.“¹⁴³

140 KOSYK, V.: *Ukrajina i Nimeččyna u Druhoj svitovij vijni*, s. 375 (viz pozn. 37). Autor cituje dokument UPA „Z čorniky podij na ukrajinskych zemljach (rik 1943): Zbirka č. 1“, který vyšel v edici: ŠTENDERA, Je. – POTIČNYJ, P. (ed.): *Litopys Ukrajinskoji Povstanskoji Armiji*, sv. 2: *Volyn i Polissja*, s. 162 (viz pozn. 128).

141 KOSYK, V.: *Ukrajina i Nimeččyna u Druhoj svitovij vijni*, s. 379. Autor cituje zprávu UPA „Vilna Ukrajina“, která vyšla v edici: ŠTENDERA, Je. – POTIČNYJ, P. (ed.): *Litopys Ukrajinskoji Povstanskoji Armiji*, sv. 2: *Volyn i Polissja*, s. 136 n.

142 Isajevyč byl ředitelem Krypjakovyčova ústavu, zemřel v roce 2010. Viz ISAJEVYČ, Jaroslav D. (ed.): *Volyn i Cholmsčyna 1938–1947 rr.: Polsko-ukrajinske protystojannja ta joho vidlunnja. Doslidžennja, dokumenty, spohady*. Lviv, Instytut ukrajinoznavstva im. I. Krypjakovyča Nacionalnoji akademiji nauk Ukrajiny 2003, s. 684–687. Kniha byla publikována ve spolupráci s nakladatelstvím Kanadského ústavu ukrajinských studií (*Canadian Institute of Ukrainian Studies*) Albertské univerzity v Edmontonu, které tradičně podporuje ukrajinské historiky píšící o těchto tématech z nacionalistické perspektivy. Recenzi této knihy publikoval Timothy Snyder v *Journal of Cold War Studies*, roč. 8, č. 4 (podzim 2006), s. 157–160.

143 ISAJEVYČ, V. (ed.): *Volyn i Cholmsčyna 1938–1947 rr.*, s. 684–686, záznam výpovědi Ivana Vajnera.

Kdo jsou lidé, kteří tvrdí, že se Ukrajinská povstalecká armáda podílela na represii? Řekli to Vajnerovi ti, kteří s ním rozhovor vedli? Naštěstí jsem měl také příležitost s Vajnerem mluvit. Vysvětlil mi, že ačkoli vojáci na něj mluvili „dokonale ukrajinsky“, domníval se, že to mohou být místní Poláci, kteří se naučili tuto řeč, protože chodili do ukrajinských škol. V kontrastu k sebejistému obvinění ve výše citované výpovědi mi Vajner později pouze řekl, že je „možné“, že v jednotce zasahující v Malíně byli i Ukrajinci.¹⁴⁴ Na dotaz, jak věděl, že to byli Poláci z Konstantynivky, odpověděl, že to nevěděl. A když jsem se ptal na různé verze události, Vajner se ani jednou nezmínil o zapojení UPA.

Vajnerova výpověď není v Isajevyčově knize jediná, jež vzbuzuje pochybnosti o způsobech, jak byly vedeny rozhovory s pamětníky. Rostyslav Solonevskij, Ukrajinec z vesnice Vovkovci, se v rozhovoru rozhořčuje nad tvrzením volyňského Čecha Jiřího Hofmana, že Ukrajinská povstalecká armáda příležitostně napadala Čechy.¹⁴⁵ Solonevskij tvrdí, že nikdy nebyl svědkem jejích útoků na menšiny, a naznačuje, že to byla pravděpodobně práce sovětského lidového komisariátu vnitřní (Narodnyj komissariat vnutrennich děl – NKVD).¹⁴⁶ Nikde však není vysvětleno, proč se třiasedmdesátiletý drobný zemědělec, prezentovaný jako válečný pamětník, odvolává jen na málo známé publikace o válce napsané v českém jazyce.¹⁴⁷ Pokud tazatelé zpovídaným osobám podávali jakékoli informace, měla být tato skutečnost zahrnuta v zápisech rozhovorů.

Nezůstalo však jen u obvinění Poláků z masakru. Ukrajínští autoři se pokusili vinu přisoudit i sovětským partyzánům. Podle Vasyla Kvaši (jedná se pravděpodobně o téhož Vasyla Kvašu, kterého citoval Serhijčuk)¹⁴⁸ a Serhije Kačynského sovětské

144 Záznam rozhovoru autora s Ivanem Vajnerem 20.8.2011 v Malíně na Ukrajině (v osobním archivu autora). Ani v rozhovoru pro článek publikovaný online Vajner o Polácích nemluví (viz DEMJANČUK, Bohdan: Krov i popil. In: *Ukrajina moloda* [online], 19.07.2008. © 2010–2017, PP „Ukrajina moloda“ [cit. 2017-05-24]. Dostupné z: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1207/163/42851/>). Vajner figuruje také v knize Jevhenije Komisarukové *Małyn – neopalyma kupyna Volyni*, která Polákům přičítá spoluúčast na masakru (s. 44 n. – viz pozn. 46).

145 Viz např. HOFMAN, Jiří: *Češi na Volyni: Základní informace*. Praha, Nakladatelství Volyň 1995, s. 21.

146 Volyňští Češi často říkali, že měli z banderovců strach. Svědčí o tom záznam rozhovoru autora s Josefem Řepíkem a Darinou Martinovskou 26.7.2010 v Praze (v osobním archivu autora) a záznamy rozhovorů s Jaroslavem Peterkou 22.8.2008 a s Janem Jelínkem 23.6.2009 v Archivu Paměť národa. Jelínek byl farářem v Kupičově a pomáhal zachraňovat životy Poláků pronásledovaných banderovci. O banderovcích se vyjadřoval jako o „lůze“.

147 ISAJEVYČ, V. (ed.): *Volyn i Cholmsčyna 1938–1947 rr.*, s. 681.

148 KVAŠA, V.: Nemaje proščenna voroham Ukrajinu! (viz pozn. 135). Ověřit, zda se jedná o stejnou osobu jménem Kvaša, je však obtížné, protože Serhijčuk k němu neposkytl v knize žádný odkaz nebo jinou informaci. Stojí též za povšimnutí, že Kvaša publikoval tento svůj článek v novinách *Nacija i Deržava* (Národ a stát) radikálně pravicové organizace Kongres ukrajinských nacionalistů (*Kongress Ukrajinskych Nacionalistiv* – KUN), která je považována za jednu z hlavních nástupnických organizací OUN(b). Založili ji v roce 1992 banderovští exulanti vedení Romanem Zavryčem a Slavou Steckovou, vdovou po Jaroslavu Steckovi, klíčovém vůdci OUN(b) za druhé světové i studené války. Pro představu o politice KUN

partyzáni obyvatelé Malína „terorizovali“, kradli jim majetek a slibovali jim, že je ochrání před Němci, aby se poté schovávali v lese a dívali se, jak Němci Malín ničí.¹⁴⁹ Na podporu svých tvrzení však neuvádí nic kromě nepřímých důkazů, podle kterých sovětští partyzáni pod velením Dmitrije Medveděva a Sidora Kovpaka napadli i jiné vsi v oblasti. Nahlédnutím do českých zdrojů by zjistili, že tato tvrzení jsou neobhájitelná. Další ničím nepodložené improvizace zahrnují různé nepravdivé informace o polských spolupachatelích, obvinění, že Kovpakovi muži v Malíně zabili patnáct lidí, i náznaky, že jednotka Ukrajinské povstalecké armády se Malín snažila během masakru bránit.¹⁵⁰

Asi nejradikálnější úprava malínského narativu z posledních let pochází z pera bývalého vojáka Ukrajinské povstalecké armády Stepana Semeňuka, který o Malíně publikoval článek v radikálně pravicovém časopise *Nacija i Deržava*.¹⁵¹ Semeňuk dokonce tvrdí, že „Češi [z Malína] aktivně podporovali ukrajinské hnutí za nezávislost“ a chtěli se připojit k Organizaci ukrajinských nacionalistů. Podle tohoto autora bylo zničení české vesnice odvetou právě za podporu ukrajinských nacionalistů.¹⁵² V historických záznamech však nenajdeme prakticky žádný důkaz, který by tomuto tvrzení dával za pravdu v případě Malína nebo některé jiné české vesnice na Volyni. Dochovaly se naopak záznamy o tom, že Češi nejen chránili Židy před Němci a Ukrajinci, ale podporovali v etnických svárech s Ukrajinci i své polské sousedy, což Semeňuk zcela přehlíží. Pokud jde o údajnou českou podporu Ukrajinské povstalecké armády, opět se nezakládá na žádném důkazu, a navíc odporuje různým zprávám o útocích jednotek UPA na obyvatele Malína.¹⁵³ Semeňuk

citují prohlášení jeho představitele z roku 2008: „Přišel náš čas, Dněpr se zbarví krví Židů a Moskalů.“ („Moskalové“ je hanlivé označení pro Rusy.) (Viz Na Ukrajině žydov i moskalůj budut topit v Dnepre. In: *MIGnews* [online]. 29.11.2011 [cit. 2017-05-30]. Dostupné z: http://www.mignews.com/news/disasters/cis/291107_130747_15216.html.) KUN stále používá vlnku *Blut und Boden* (krev a půda) a je také členem panevropské Aliance pro Evropu národů, seskupení nacionalisticky orientovaných stran z celé Evropy. (Více ke KUN viz MARPLES, D.: *Heroes and Villains*, s. 196–198 – viz pozn. 41.)

149 KAČYNSKYJ, Serhij: Do pytanňa stvorenňa UPA. In: *Nacija i Deržava* (29.10.2007).

150 Pro další texty, které vinu přisuzují jen Polákům, viz SLABECKYJ, Oleksij: Poljaky byly zadno z Nimcjamy. In: *Volyň: Nezaležna hromadsko-polityčna hazeta* (12.8.2003); TYMA, Petro: Slidstva u spravi ukrajinskych žertv: Kontekst Sahryňa. In: *Naše slovo*, roč. 49, č. 13 (28.3.2004). *Naše slovo* je ukrajinský týdeník vycházející ve Varšavě.

151 SEMEŇUK, Stepan: Trahedija Malyna – trahedija Ukrajiny. In: *Nacija i Deržava* (3.6.2008).

152 TÝŽ: ...i hynuly peršymy: Notatky volynskoho pidpilnika. Luck, Teren 2010, s. 81.

153 Mnozí ukrajinští autoři se podobným způsobem snaží zprostit OUN a UPA viny za spáchané etnické zločiny poukazováním na to, že bojů v rámci UPA se aktivně účastnili Uzbeki, Němci, Maďaři, Arméni, a dokonce i Židé. Více informací k této diskusi viz McBRIDE, J.: *A Sea of Blood and Tears*, s. 309–312 (viz pozn. 73). Pro příklad argumentace současných historiků, kteří tvrdí, že Židé sloužili v UPA, protože to byla armáda otevřená všem, viz GOGUN, Alexandr – VOVK, Alexandr: Jevrei v borbe za nezávisimuju Ukrainu. In: *Korni*, č. 25 (leden–březen 2005), s. 133–141 (*Korni* (Kořený) je společensko-módní časopis vycházející v Kyjevě a Moskvě); VJATROVYČ, V.: *Stavlenňa OUN do jevrejev* (viz pozn. 130). Pro korektiv k otázce Židů viz KURYLO, T. – CHYMKA, I.: *Jak OUN stavylasja do jevrejev* (viz pozn. 130).

stejně jako jiní autoři tvrdí, že Ukrajinská povstalecká armáda se pokoušela Čechy a Ukrajince v Malíně před strůjci krveprolití bránit. Opět však neuvádí žádný důkaz ani nepřiznává, že existují důkazy pro opačné tvrzení.¹⁵⁴ Zasazení malínských Čechů do rámce ukrajinského nacionalistického boje pak Semeňukovi umožňuje, aby malínskou oběť zahrnul a přepsal pro radikální, ukrajinský nacionalistický narativ války. Není tedy překvapivé, že se pro nacionalisty, jako je Semeňuk, „malínská tragédie“ mění v „tragédii ukrajinskou“.

Semeňukova taktika začlenit Malín do nacionalistické komunity je v souladu s politickými machinacemi v regionu v postsovětském období. V létě 2003 nacionalistické občanské organizace z Rovenské oblasti rozšiřovaly leták, kterým reagovaly na setkání ukrajinského prezidenta Leonida Kučmy s polským prezidentem Aleksandrem Kwaśniewským na Volyni. Schůzka byla výsledkem snahy obou prezidentů zmírnit napětí okolo etnických čistek a Operace Visla, v jejímž rámci polské úřady v roce 1947 přesídlily přes sto padesát tisíc Ukrajinců žijících původně ve východním Polsku na Ukrajinu.¹⁵⁵ V letáku si tyto organizace činí nárok i na Malín. Píše se v něm: „Rovenská oblast si pamatuje krvavé skutky 102. a 107. polského praporu *Schutzmannschaft*.¹⁵⁶ Obyvatelé Malína v oblasti Mlynivščyna ... byli obětmi německých loutek.“ Společně s Malínem leták vyjmenovává řadu dalších volyňských vesnic, které údajně zničili Poláci. Objevuje se v něm i tvrzení, že volyňští Poláci během války zavraždili na sto tisíc Ukrajinců, což je poněkud fantastické číslo.¹⁵⁷

154 SEMEŇUK, S.: *Trahedija Malyna*. Opačné tvrzení se může opřít například o memoáry Danyla Šumuka. Šumuk se po dotyčných událostech jednoho ukrajinského nacionalisty zeptal, proč UPA „nepřišla na záchranu“ obyvatel ostrožského okresu, na což se mu dostalo odpovědi: „Naše jednotky mají základnu poblíž Kolky, téměř sedmdesát kilometrů odsud.“ (ŠUMUK, D.: *Life Sentence*, s. 74 – viz pozn. 131.) Pro další zmínku o banderovcích a jejich údajné pomoci Malínu viz ISAJEVYČ, V. (ed.): *Volyn i Cholmsčyna 1938–1947 rr.*, s. 685.

155 Viz MOTYKA, G.: *Od Rzezi wolyńskiejsz do akcji „Wisła“*, s. 432 (viz pozn. 77).

156 Neexistuje žádný důkaz pro tvrzení, že by 102. prapor byl vůbec polský.

157 Leták byl přetištěn v publikaci: DENYŠČUK, O.: *Zločyny polskych šovinistiv*, s. 338 (viz pozn. 78). Leták byl pravděpodobně vyroben a rozšířen v 90. letech. Na letáku jsou uvedeny následující občanské skupiny: Sekce Ukrajinského kozáctva „Volyňská Sič“ (*Pidrozdil ukrajinskoho kozactva „Volynska Sič“*), Rovenské oblastní Bratrstvo vojáků OUN-UPA (*Rivnenske oblasne Bratstvo vojakiv OUN-UPA*), Rovenská oblastní společnost politických vězňů a pronásledovaných (*Rivnenske oblasne tovarystvo polityvžazniv ta represovanych*), Rovenské oblastní sdružení vseukrajinské společnosti „Osvěta“ T. H. Ševčenka (*Rivnenske oblasne objednanňa vseukrajinskoho tovarystva „Prosvita“ im. T. H. Ševčenka*), Rovenská oblastní organizace „Mladé hnutí Rovenska“ (*Rivnenska oblasna orhanizacija „Molodyj Ruch Rivnensčyny“*), Rovenská oblastní organizace „Mládežnický nacionalistický kongres“ (*Rivnenska oblasna orhanizacija „Molodižnyj Nacionalistyčnyj Kongres“*), Rovenská pobočka Ukrajinské studentské unie (*Rivnenska filija Ukrajinskoji Studentskoji Spilky*). Seznam obsahuje skupiny veteránů, mládežnické skupiny, politické organizace, a dokonce občanskou vlasteneckou organizaci „Prosvita“ – znamená to tedy, že tuto rétoriku nepodporovaly jen radikální skupiny.

Text pak končí oslavou Dmytra Kljačkovského, ukrajinského vůdce etnických čistek namířených proti Polákům na Volyni.¹⁵⁸

Polský Malín: všudypřítomná ukrajinská policie

Tématu malínské represe se nevyhýbali ani polští historici a publicisté. V obecné rovině byl polský narativ Malína zformulován několika autory z volyňské komunity pocházející z oblastí *Kresy*.¹⁵⁹ Z jejich hlediska nelze válku na západní Ukrajině oddělit od ukrajinských nacionalistických čistek, jež si vyžádaly desetitisíce polských životů. Tyto události zcela zastíňují a ovlivňují polský náhled na Malín.¹⁶⁰ Jak uvidíme, v polských líčeních se Malín otáčí podél stejné etnické osy jako u ukrajinských autorů, pouze v opačném směru.

Nejrozsáhlejší výzkum malínského masakru je dílem autorského tandemu, Władysława Siemaszka a jeho dcery Ewy Siemaszkové. Władysław, bývalý příslušník Zemské armády na Volyni, se historii tohoto regionu začal věnovat na konci osmdesátých let v rámci společného projektu s vojenským historikem Józefem Turowským. Ve vůbec první polské práci, jež obsahuje zmínku o Malíně, autoři v roce 1990 uvedli: „Němci upálili 603 *polských a českých* obyvatel Malína.“ Zcela přitom pominuli ukrajinské oběti i skutečnost, že jen šestadvacet obětí byli Poláci.¹⁶¹ V devadesátých letech pak Władysław a Ewa Siemaszkovi realizovali společný desetiletý projekt s cílem zdokumentovat etnické čistky Poláků na Volyni. Výsledkem bylo rozsáhlé vědecké dílo založené na 1865 zdokumentovaných příkladech etnických čistek.¹⁶² Práce jako taková ovšem vykazuje řadu metodologických problémů a západní odborníci ji proto citují jen s jistou opatrností.

158 Viz McBRIDE, J.: *A Sea of Blood and Tears*, s. 324–326. Blíže ke Kljačkovskému viz MOTYKA, Grzegorz: *Cień Kłyma Sawura: Polsko-ukraiński konflikt pamięci*. Gdańsk, Oskar – Muzeum II Wojny Światowej 2013.

159 Pro kritické zhodnocení stavu polské historiografie ve vztahu ke druhé světové válce viz WNUK, Rafał: *Recent Polish Historiography on Polish-Ukrainian Relations during World War II and its Aftermath*. In: *Intermarium* [online] (Riga), roč. 7, č. 1 (2004). Columbia University, East Central European Center [cit. 2017-05-20]. Dostupné z: <http://www.ece.columbia.research/intermarium/vol7no1/>; MOTYKA, Grzegorz: *Problematyka stosunków polsko-ukraińskich w latach 1939–1948 w polskiej historiografii po roku 1989*. In: KOSIEWSKI, Piotr – MOTYKA, Grzegorz (ed.): *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX wieku*. Kraków, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas 2000, s. 166–178.

160 Pro pohled na etnický konflikt v dlouhodobé perspektivě (*longue durée*) viz WRÓBEL, Piotr: *The Seeds of Violence: The Brutalization of the East European Region, 1917–1921*. In: *The Journal of Modern History*, roč. 1, č. 1 (2003), s. 125–148.

161 Za povšimnutí též stojí, že polské oběti jmenují na prvním místě (TUROWSKI, Józef – SIEMASZKO, Władysław: *Zbrodnie nacjonalistów ukraińskich dokonane na ludności polskiej na Wołyniu 1939–1945*. Warszawa, Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce Instytutu Pamięci Narodowej 1990, s. 116, kurzívou zvýraznil autor).

162 SIEMASZKO, W. – SIEMASZKO, E.: *Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia, 1939–1945* (viz pozn. 20).

Přes všechny problémy je však analýza malínských událostí v podání těchto autorů vyváženější než u jejich ukrajinských protějšků. Władysław a Ewa Siemaszkovi prostudovali široké spektrum pramenů o Malíně, od výpovědí očitých svědků po archivní spisy. Spojili se dokonce se zainteresovanou českou komunitou a spolupracovali s jejími historiky Volyně. Autorská dvojice sice takto shromáždila velké množství materiálu, došla nicméně k závěru, že viníky tragédie byli Němci, ukrajinská policie a vlasovci.¹⁶³

Bližší pohled na zdroje, ze kterých Władysław a Ewa Siemaszkovi vycházeli, však vzbuzuje pochybnosti o tomto tvrzení. Klíčové svědectví pro ně představuje výpověď Romana Kucharského, Volyňce a veterána Zemské armády. Jakým způsobem však Kucharski svá tvrzení doložil, není zřejmé, a vyjasnění nepřinášejí ani ostatní v knize uvedené prameny, ani autorská práce s odkazy. Můžeme zde vidět přímou paralelu ke způsobu, jakým Volodymyr Serhijčuk cituje svědectví Vasyly Kvaši – v obou případech se autoři spoléhají na konkrétní etnickou skupinu, která nabízí „správný“ výklad příběhu. Władysław a Ewa Siemaszkovi citují i řadu českých autorů, ti ovšem etnicitu spolupachatelů nesledovali. Mezi citovanými je i pamětník Josef Martinovský, který – jak jsem již zmínil – vinil ze spoluúčasti na masakru Ukrajince i Poláky.

Publikace Władysława a Ewy Siemaszkových není jedinou polskou prací, která vykazuje v tomto ohledu nedostatky. Ukrajincům přisuzuje odpovědnost za represi i další polský autor Adam Peretiatkowicz.¹⁶⁴ Podobně jako ukrajinští historici, kteří se pokusili vinu za represi svalit na sovětské partyzány, tvrdí, že za ní stojí „udání“ ukrajinských nacionalistů. Chabé doklady ukrajinské účasti staví na skutečnosti, že mnozí Ukrajinci sloužili v divizích vlasovců. Dochází pak k závěru, že Malín zničil německý wehrmacht, jednotky SS a vlasovci. Dále tvrdí, že mnozí ukrajinští obyvatelé vesnici včas opustili, protože byli před blížícím se útokem „předem varováni“. Stejně jako řada ukrajinských autorů, ani Peretiatkowicz neuvádí žádné citace nebo důkazy, které by jeho verzi událostí potvrdily.¹⁶⁵

Případ Malína strhl do svého víru i vědce, kteří přistupovali k tématu s těmi nejlepšími úmysly. Dobrým příkladem je práce respektovaného historika Grzegorze Motyky. V úvodu ke svědectví polského policisty z Volyně v polském časopise *Karta Motyka* připouští, že se masakru spolu s německými silami účastnili i Poláci. Dokládá to však značně nedůvěryhodnými zdroji, konkrétně již diskutovanými pracemi bývalých členů ukrajinského nacionalistického hnutí Šankovského a Kosyka, kteří zločiny OUN a UPA na Volyni pochopitelně popírají. Motyka cituje i pochybný Platonův dopis, ve kterém rovenský biskup na základě zpráv z druhé ruky obvinil ze zločinu

163 *Tamtéž*, sv. 1, s. 78 n.

164 PERETIATKOWICZ, Adam: Wołyńska samoobrona, 3. část. In: *Na Rubieży*, roč. 2, č. 7 (1993), s. 11 n. Peretiatkowicz má doktorát z oblasti technických věd.

165 Pro další zmínky viz práce Mikolaje Terlese, který opakuje slovo od slova obvinění Siemaszka a Turowského (TERLES, Mikolaj: *Ethnic Cleansing of Poles in Volhynia and Eastern Galicia 1942–1946*. Toronto, Alliance of the Polish Eastern Provinces 1993, s. 58). Další zmínka o Malíně se nachází v knize Jerzyho Dębského a Leona Popeka *Okrutna przestroga*, s. 27 (viz pozn. 110).

Poláky a „nekřesťanské“ Uzbeky.¹⁶⁶ O čtyři roky později se Motyka k tématu Malína vrátil v dalším vědeckém článku. V něm cituje pouze jeden nový zdroj, totiž zmíněný Fedorčukův deník. Připouští, že pokud jde o polskou spoluúčast na masakru, ukrajinský a český popis události se poněkud rozcházejí. Motykova navazující úvaha nad zdroji však nemá velký význam, protože pracuje jen s částí dostupných materiálů o Malíně.¹⁶⁷

I přes metodologické nedostatky je skutečnost, že Motyka vůbec připustil polskou účast na malínské represi, symbolická. Je tak prvním východoevropským historikem, který se v dané souvislosti dokázal odpoutat od vysoce kontroverzní výměny, která sužuje současnou historiografii. Lze to pravděpodobně přisoudit tomu, že Motyka je vystudovaný a nezaujatý historik. Za tento přístup si však Motyka vysloužil kritiku některých polských osobností. Nejdříve přišla od Adama Cyra ze Státního muzea Osvětim na stránkách časopisu *Karta*.¹⁶⁸ Cyr se vysmál ukrajinským zdrojům, ze kterých Motyka čerpal, a připomněl polskou konferenci, na níž volyňský Čech Jaroslav Mec uvedl, že Češi vždy věděli, že zločin spáchali Ukrajinci, a ne Poláci (o Mecovi bude řeč dál v textu). Motykovy náznaky o polské spoluplně rozhořčily i dalšího jeho polského kolegu Andrzeje Solaka.¹⁶⁹ Jen na základě zdrojů obsažených v práci Władysława a Ewy Siemaszkových a výpovědi Jaroslava Mece, bez udání jakéhokoli nového zdroje informací, Solak Motykova tvrzení odmítl jako odpadlictví.¹⁷⁰

Obecně lze říci, že obrys polského narativu se velmi podobá narativu ukrajinskému. Z horlivého označování Poláků na Volyni za skutečné oběti lze usuzovat, že si někteří Poláci dnes stále činí na Volyn nárok jako na polské území. Svůj status obětí (a ne pachatelů) se Poláci snaží obhájit ve spojení s určitými částmi zainteresované české komunity. Ačkoli by mohli využít i řadu sovětských prací, které očerňují ukrajinské nacionalisty, tyto zdroje – jako pozůstatky totalitarismu – zcela ignorují. Ve výsledku jsou tak považovány za spolehlivé jediné zdroje pocházející od Čechů jako vlastních obětí událostí.

166 MOTYKA, Grzegorz: Polski policjant na Wołyniu. In: *Karta*, č. 24 (1998), s. 127.

167 Motyka například tvrdí, že Češi se o polské spoluúčasti nikdy nezmiňují, což není pravda, jak jsem již v předchozím textu ukázal. Dále předpokládá, že skutečným cílem Němců byl Ukrajinský Malín, ale zároveň to nijak nedokládá. (TYŽ: Postawy wobec konfliktu polsko-ukraińskiego w latach 1939–1953 w zależności od przynależności etnicznej, państwowej i religijnej. In: JASIEWICZ, Krzysztof (ed.): *Tygiel narodów: Stosunki społeczne i etniczne na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej 1939–1953*. Warszawa – Londyn, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk – Oficyna Wydawnicza RYTM – Polonia Aid Foundation Trust 2002, s. 387 n.)

168 Adam Cyr svou reakci na Motykův výše citovaný článek publikoval ve čtenářské rubrice časopisu *Karta*, č. 28 (1999), s. 151.

169 SOLAK, Andrzej: Zbrodnia w Malinie – prawda i mity. In: NIEWIŃSKI, Jan (ed.): *Stosunki polsko-ukraińskie „Głos Kresowian“*. Warszawa, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego 2005, s. 489 n.

170 Solak se do určité míry snaží působit nezaujatě a tvrdí, že zločiny polské policie pod vedením nacistů by měly být „vyšetřeny“. Zároveň však uvádí, že řadu jednotek infiltrovalo polské podzemní hnutí a že jejich hlavním úkolem byla obrana před „gaunery“ banderovci.

Český Malín: „volyňské Lidice“

Volyňští Češi se začali s malínskou tragédií vyrovnávat ihned poté, co se přeživší obyvatelé vesnice vrátili domů, aby pohřbili své mrtvé, a vyrovnávají se s ní dodnes. Na první pohled české narativy Malína jako by postrádaly dostatečnou hloubku, zvláště pokud je srovnáváme s barvitými ukrajinskými či polskými verzemi. Většina vyprávění se zaměřuje na vzpomínky, diskusi o možné spoluúčasti místních lidí na masakru věnuje jen minimální prostor. Důraz na vzpomínky zcela nepřekvapuje, vždyť volyňští Češi prošli v první polovině dvacátého století mimořádným traumatem, plynoucím nejen z válečných i předválečných událostí, ale i z následného přesunu do nového a cizího domova v poválečném Československu. Odmyšlením některých vrstev českého narativu však lze zjistit, že se s etnizovanými verzemi bývalých volyňských sousedů do jisté míry vzájemně ovlivňuje.

Jak bylo uvedeno výše, několik přeživších obyvatel Českého Malína vypovídalo v roce 1944 na Volyni pro sovětskou i Svobodovu komisi. Řada jejich svědectví poukazovala na to, že Němcům pomáhalo i místní obyvatelstvo, z větší části byla však tato svědectví v průběhu desetiletí zapomenuta. Před rokem 1947, kdy téměř všichni volyňští Češi opustili sovětskou Ukrajinu v důsledku výměny obyvatelstva s Československem, vyšly dvě české publikace o Malíně. Hlavní prací však zůstala *Kronika Českého Malína*, v níž Josef Martinovský již bezprostředně po válce v roce 1945 zachytil historii Malína od jeho vzniku až do jeho zničení.¹⁷¹ Martinovský, jehož rodina hrála v Malíně důležitou roli a vlastnila místní mlýn, přišel během krveprolití o manželku i o dceru. Ve své knize se zaměřil primárně na objasnění viny Němců, uvedl však i dvě nejasné zmínky o zapojení Ukrajinců a Poláků.¹⁷²

171 MARTINOVSKÝ, J. A.: *Kronika Českého Malína* (viz pozn. 52). Část kroniky byla v roce 1946 (k 3. výročí malínské tragédie) publikována i v pamfletu Jindřicha Duška *Český Malín a volyňští krajané* (Žatec, Kruh přátel volyňských Čechů 1946). Kronika byla znovu vytištěna v roce 1983 s doplněním od Václava Širce: MARTINOVSKÝ, Josef – ŠÍRC, Václav: *Kronika Českého Malína*. Jimlín, vl. n. 1983. Tato knížka byla opět přetištěna, a to v publikaci: DUFEK, Vladimír (ed.): *Mučednické obce na Volyni: Český Malín. Michna-Sergejevka. Vyhnaní na Sibiř*. Praha, Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel 2002, s. 5–45. Autorem textu o vesnici Michna-Sergejevka je František Mazánek, třetí text o vyhnancích na Sibiř napsal Vladimír Dufek. Josef Martinovský také sepsal nepublikované svědectví „Zkáza Malína“ (v osobním archivu autora). Jeho svědectví pro sovětskou Mimořádnou státní komisi je uloženo v GARF, f. 7021, o. 71, d. 1, l. 114–116. Jeho svědectví pro Svobodovu komisi je otištěno v publikaci *Nezapomeneme, pomstíme!*, s. 24–26 (viz pozn. 2). Báseň, kterou Martinovský napsal o Malíně, je otištěna v publikaci Ivy Heroldové *Válka v lidovém podání: Národně osvobozenecý boj volyňských a jugoslávských Čechů*. Praha, Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV 1977, s. 49–51.

172 V pozdějším, nedatovaném textu „Zkáza Malína“ Martinovský uvádí, že represálie se zúčastnili „zlotřilí *Schutzmanni*“, což je do značné míry v souladu s tím, jak o události mluvil již dříve.

Po návratu do Československa v roce 1950 Martinovského zatkla tajná policie a obvinila ho z členství v „ilegální organizaci volyňských Čechů“.¹⁷³ V jeho rodině převažuje názor, že udání mohlo vzejít jediné zevnitř komunity volyňských Čechů.¹⁷⁴ I když byl Martinovský posléze propuštěn, zatčení ho na nějakou dobu odradilo od dalšího psaní o Malíně. Podle jeho dcery chtěl vždy zjistit, které jednotky se represe zúčastnily, a usiloval o spravedlnost.¹⁷⁵ On ani jeho rodina se nikdy nesmířili s tím, že žádný z viníků nebyl nikdy souzen.

Až do pádu komunistického režimu se pak v Československu podle všeho nikdo vyšetřováním událostí v Malíně nezabýval.¹⁷⁶ Místo toho se volyňští Češi nadále účastnili vzpomínkových akcí u památníku v Novém Malíně, Žatci i v samotném Malíně na Ukrajině.¹⁷⁷ Jak již bylo zmíněno, tyto akce se konaly převážně pod heslem „družby národů“ a byly provázeny značnou dávkou militarismu, s nímž byla oslavována role Sovětského svazu a Rudé armády, a také 1. československého armádního sboru, v porážce nacistů a osvobození Československa.

S počátkem devadesátých let se zvýšil český zájem o historii volyňských Čechů i tragédii Malína. Vznikla řada nových publikací, většinou v okruhu volyňských Čechů a z pera několika českých historiků. Tyto nové práce ani memoáry se ovšem kontroverzních témat ohledně místních spolupviníků příliš nedotýkají.¹⁷⁸ Svůj hněv či

Josef Alois Martinovský a jeho manželka Marie s dětmi Alicí a Aloisem v květnu nebo červnu 1943 (osobní archiv Dariny Martinovské)

173 ABS, zápis o výslechu Josefa Aloise Martinovského, V-4 Ústí, 1950. Zmínka o Martinovském je také ve složce „Blaník – ilegální organizace“ (*tamtéž*, Historický fond ministerstva vnitra, H-140, s. 33).

174 Záznam rozhovoru autora s Darinou Martinovskou 26.7.2010 v Praze (v osobním archivu autora).

175 V dopise z roku 1970 Martinovský viní německé velení z toho, že dalo k represálii příkaz. Dopis je přetištěn v publikaci: HOFMAN, J. – VACULÍK, J. – ŠIRC, V.: *Volyňští Češi v prvním a druhém odboji*, s. 300–302 (viz pozn. 27).

176 Zmínky o Malíně se objevily pouze příležitostně (viz např. ŠIRC, V. – FOJTÍK, J.: *Minulost zavátá časem*, s. 47 a 72 – viz pozn. 82).

177 Ministr národní obrany generál Ludvík Svoboda položil v létě 1946 při vzpomínkové slavnosti základní kámen pomníku v Žatci, plastika byla dokončena v roce 1958.

178 Srv. VACULÍK, J.: *Dějiny volyňských Čechů*, sv. 2, s. 106 n. (viz pozn. 48); DUFEK, V. (ed.): *Mučednické obce na Volyni*, s. 5–116 (viz pozn. 171); HOFMAN, Jiří: *Česky*

Památník Českého Malína v Žatci v padesátých nebo šedesátých letech (osobní archiv Dariny Martinovské)

odsudek směřují spíše obecně proti „fašistům“ či jednoduše „Němcům“. Pamětníci však nevzpomínají pouze na Malín, ale na celou komunitu volyňských Čechů.¹⁷⁹ Sami volyňští Češi připomínají Malín často v kontextu nejznámější české tragédie za nacistické okupace jako „volyňské Lidice“. Toto označení svědčí o snahách vyobrazit Malín jednak jako „symbol utrpení volyňských Čechů“, jednak jako součást širšího narativu válečného utrpení Čechů.¹⁸⁰ Jak uvedl jeden český autor, Malín byl

Malín – Lidice volyňských Čechů. In: *Přísně tajné! Literatura faktu*, roč. 9, č. 5 (2007), s. 64–79; DUFEK, V.: *Návrat volyňských Čechů do vlasti v archivních materiálech*, s. 75 (viz pozn. 117); VALÁŠKOVÁ, N. – UHEREK, Z. – BROUČEK, S.: *Aliens or One's Own People*, s. 24 (viz pozn. 117). Historii Českého Malína se zaměřením na válečný masakr naposled souhrnně publicisticky zpracoval Karel Richter ve stati „Tragédie Českého Malína“. In: CÍLEK, Roman – RICHTER, Karel – VEVERKA, Přemysl: *Hlasy z hořících domů: Lidice. Ležáky. Český Malín. Ploština. Prlov. Zákřov. Javoříčko*. Praha, Nakladatelství XYZ 2011, s. 103–171. Paměti publikované v České republice se také ve spojení s Malínem často vyhýbají jakékoli etnické diskusi (viz ŠIMEK, Václav: *U nás na Volyni*. Sokolov, Okresní úřad Sokolov 1993, s. 201–203; LANCIGER, Josef: *Střetnutí věků*. Ostrava, Amosium servis 2000, s. 149; FALTÝNEK, Vilém: Český Malín. In: *Radio Praha – Český rozhlas* [online]. 06.07.2002 [cit. 2017-05-29]. Dostupné z: <http://www.radio.cz/cz/clanek/29936>; MICHALEC, Libor: *Dobyvatelé divokého východu*. In: *Koktejl*, roč. 8, č. 7–8 (červenec–srpen 1999), s. 22–26).

179 Svědectví volyňských Čechů se v posledních letech podařilo zaznamenat díky úsilí jejich vlastní komunity i české vlády. Viz projekt *Paměť národa*, který je přístupný online (www.pametnaroda.cz), a časopis *Sdružení Čechů z Volyně v Praze Zpravodaj*, který pravidelně přináší příběhy a výpovědi volyňských Čechů.

180 HEROLDOVÁ, I.: *Válka v lidovém podání*, s. 29 (viz pozn. 171).

dlouho tragédií „pouze volyňských Čechů samotných“ – po rozpadu Sovětského svazu a uvolnění poměrů je zjevná snaha to změnit.¹⁸¹

Přesto jsou pod povrchem komunity volyňských Čechů znatelné i určité charakteristické názorové trhliny. Vraťme se například k Jaroslavu Mecovi, jehož pohled na události z léta 1943 se promítl do polského narativu Malína. Na konferenci v Katovicích Mec údajně odmítl, že by se Poláci účastnili likvidace Malína, těmito slovy: „Nikdy jsem takové informace neměl. Od začátku, kdy se naši lidé odstěhovali z Volyně, jsme byli navzájem v kontaktu a o těchto těžkých časech jsme diskutovali. Nikdo nikdy nepochyboval, že tento ohavný čin způsobili Němci s pomocí ukrajinské policie.“¹⁸² Během rozhovorů v Praze v roce 2010 jsem se ptal, proč Jaroslav Mec jako jediný Čech veřejně obviňoval ukrajinské policisty z výhradní odpovědnosti za zničení Malína a proč ho polští autoři tak ochotně citovali. Jediný dosud žijící pamětník malínských událostí Josef Řepík a dcera Josefa Martinovského mi řekli, že Mec byl volyňským rodákem s polsko-českými kořeny, který po válce studoval a pracoval v Polsku a stal se komunistou.¹⁸³ Mecova politická a národní příslušnost podle nich vysvětlovala jeho vztahy s Poláky, tendenci exkullovat je i zaměření proti Ukrajincům jako údajně jediným viníkům. Obecně řečeno, Řepík ani dcera Martinovského nevnímali Mece jako někoho, kdo by mluvil jménem jejich komunity.¹⁸⁴

Další tenze jsou zřejmé z diskuse o Jiřím Hofmanovi, jiném prominentním volyňském Čechovi, který o svých „krajanech“ napsal několik knih. Hofman sloužil ve Svobodově armádě a po válce působil na československém ministerstvu obrany, byl také členem Komunistické strany Československa. Někteří příslušníci komunity volyňských Čechů jej kritizovali za to, že ve svých pracích o Volyni příliš zdůraznil

Masakr v Malíně zaujal v českém vzpomínání místo po boku tragédie v Lidicích, ačkoli je nesrovnatelně méně známý

181 HOFMAN, J.: Český Malín – Lidice volyňských Čechů, s. 75.

182 K této citaci není uveden žádný přímý odkaz, pouze nepublikovaná zpráva Ewy a Władysława Siemaszkových (autor statě ji měl k dispozici), kteří se konference v Katovicích ve dnech 18. a 19. května 1999 také účastnili. Pro Mecův příspěvek na konferenci viz MEC, Jaroslav: Wołyńscy Czesi – ofiary terroru. In: PERETIATKOWICZ, Adam (ed.): *Ludobójstwa i wygnania na Kresach*. Katowice, vl. n. 1999, s. 16. Je třeba zmínit, že Mec zde Ukrajince neobviňuje, nicméně mluví o násilí banderovců proti volyňským Čechům.

183 Záznam rozhovoru autora s Josefem Řepíkem a Darinou Martinovskou 26.7.2010 v Praze (v osobním archivu autora).

184 Tamtéž.

etnické konflikty a zaměřil se na zločiny spáchané „nacionalistickými“ skupinami. I přes tuto svou tendenci však Hofman nikdy neobvinil z účasti na malínském masakru Poláky ani Ukrajince. A zdráhá se připustit i možnost, že útok na vesnici měl souvislost se sovětskými partyzány, což se zainteresovaným volyňským Čechům zřejmě jeví jako jeho jediné zbývající vysvětlení.¹⁸⁵ Hofmanův důraz na etnický konflikt a neochota přisoudit vinu sovětským partyzánům připomínají, byť nepřímou, sovětský narativ Malína.

Zde si lze položit hypotetickou otázku: kdyby měl Josef Martinovský bezprostředně po skončení války možnost otevřeněji mluvit o Malíně, nebo kdyby byla se svědectvími zachycenými ve Svobodově zprávě lépe obeznámena veřejnost, projevovali by příslušníci komunity volyňských Čechů větší zájem o etnický rozměr tragédie? Domnívám se, že ne. V mých rozhovorech s Josefem Řepíkem, stejně jako ve většině české literatury k této kauze z postkomunistického období, se téma etnické identity spoluviníků prakticky neobjevilo.¹⁸⁶ Řepík v rozhovoru připustil, že někteří lidé z okruhu volyňských Čechů si uvědomují možný podíl Poláků a Ukrajinců na represáliích, zároveň ale poznamenal: „Je jedno, jestli mluvili ukrajinsky, nebo polsky, byli to špatní lidé. V podstatě se mezi Čechy shodneme, že tito lidé byli kriminálníci.“¹⁸⁷

Aby však nedošlo k omylu – komunita volyňských Čechů stále usiluje o to, aby pachatele masakru v Malíně dostihla spravedlnost, a usilují o nalezení příslušných důkazů v archivech. Tyto snahy se však zaměřují primárně na německé viníky, a ne na jejich možné spolupachatele z řad polských či ukrajinských sousedů Čechů.

Nesplacené účty: sporné dědictví Malína

Výzkum případových studií podobných Malínu umožňuje nahlédnout tři důležitá témata: zaprvé odhaluje stěžejní úlohu války a etnického násilí pro sociální a politickou situaci současné východní Evropy; zadruhé zprostředkovává povědomí o výzvách historické vědy a metodologii, kterým v této oblasti čelí budoucí badatelé; a zatřetí ukazuje, jak zcela nedostatečně se Západ, a konkrétně Německo, vypořádaly s dědictvím německé okupace východní Evropy a jak málo se učinilo pro nápravu bezpráví.

Co se týká prvního bodu, studium čtyř oblastí diskurzu – sovětského, ukrajinského, polského a českého – představuje Malín jako jakýsi Rorschachův test východoevropské historie. Autor či mluvčí vnímá Malín v souladu se svým původem či politickým zaměřením (a jak jsme viděli, ne vždy se tyto dvě oblasti shodují). Malín tedy slouží jako působivá metafora dědictví mezietnického násilí ve válečné

185 Viz záznam rozhovoru autora s Jiřím Hofmanem 27.7.2010 v Praze.

186 Řepík a Martinovská spolupracovali na nejnovější knize o Malíně *Český Malín: Lidice volyňských Čechů* z roku 2010 (viz pozn. 22). O spolupachatelích Němců z jiných etnik zde není žádná zmínka.

187 Záznam rozhovoru autora s Josefem Řepíkem a Darinou Martinovskou 26.7.2010 v Praze.

Obyvatelé Malína, kteří přežili masakr, s rodinnými příslušníky obětí v roce 1943. Dítě v popředí je Josef Řepík, poslední žijící svědek tragédie (osobní archiv Dariny Martinovské)

a poválečné východní Evropě. Poukazuje také na to, že „kreativní zapomínání“ sovětské doby z diskurzu o druhé světové válce nezmizelo. Komunita polských *Kresů* stále usiluje o spravedlivé vyrovnání s násilím, kterému byla vystavena na Volyni, ale zároveň se snaží odvrátit jakoukoli diskusi o zločinech Zemské armády a represivním charakteru meziválečné polské politiky. Podobně se Ukrajinci snaží dosáhnout spravedlnosti za zkázu Volyně způsobenou sovětskou okupací před válkou a po ní i za německé zločiny, ale odmítají vyšetřovat, jakou roli sehrála ukrajinská pomocná policie a Ukrajinská povstalecká armáda v holocaustu.¹⁸⁸ Ukrajínští nacionalisté se také snaží vyzdvihovat zásluhy Ukrajinské povstalecké armády jako katalyzátoru vzniku nezávislé Ukrajiny. A konečně volynští Češi se snaží uchovat živé vzpomínky na své příbuzné, z nichž mnozí byli lapeni v područí bezohledné okupace a občanské války, ve které neměli žádné zájmy. Do začátku devadesátých let zapomenutý

188 K těmto tématům obecně viz KASJANOV, Georgij: The Burden of the Past: The Ukrainian-Polish Conflict of 1943–44 in contemporary public, academic and political debates in Ukraine and Poland. In: *Innovation: the European journal of Social Sciences* (Abingdon, Oxfordshire), roč. 19, č. 3–4 (2006), s. 247–259; ŽURŽENKO, Tatjana: Memory Wars and Reconciliation in the Ukrainian-Polish Borderlands: Geopolitics of Memory from a Local Perspective. In: MINK, Georges – NEUMAYER, Laure (ed.): *History, Memory and Politics in Central and Eastern Europe: Memory Games*. Basingstoke, Palgrave Macmillan 2013, s. 173–192.

problém Malína se konečně dočkal pozornosti a Malín se v současném diskurzu stal symbolem moci a významu vyrovnávání s minulostí.

Výskyt mnoha různých narativů jednoho masakru na východoevropské hranici se netýká pouze Malína. Jeho příběh lze chápat podobně jako popisy jiných nechvalně známých násilných incidentů, o kterých existují navzájem protichůdné narativy. Vykládají, co se během turbulentních válečných let stalo například při pogromu ve Lvově, masakru ve vězení ve Vinnyci, pogromu v Jedwabnem (všechny tři případy se staly v roce 1941) nebo při katyňském masakru v roce 1940.¹⁸⁹ Mezi těmito příklady je ovšem Malín ojedinělý tím, že byl jen okrajově aktem mezietnického násilí. Hlavním důvodem zničení Malína byla bezohledná koloniální politika, která cílila na civilisty způsobem v historii moderní Evropy dosud nevídaným.¹⁹⁰ Na základě dostupných důkazů, které zde byly prezentovány, nebyli malínští Češi a Ukrajinci zavražděni v odplatě nebo z vůle svých polských či ukrajinských sousedů. Masakr byl naopak součástí vysoce koordinovaného masivního útoku na civilní obyvatelstvo, který organizovaly německé okupační úřady, zejména jednotky SS a policejní aparát. Zda vina náleží i potenciálním místním spolupachatelům v jednotce, ať to byli Ukrajinci, či Poláci, je už zcela jiná otázka. Interpretovat malínský masakr primárně jako akt etnického násilí je chybné. Tím se dostáváme k momentu největší ironie: v moři etnického násilí se brutální čin, jehož motivem nebyla etnická nevraživost, po sedmdesáti letech v představě veřejnosti i v akademické debatě v takový postupně měnící. Neexistuje pravděpodobně lepší příklad toho, jak důsledky mezietnického násilí dosud ovlivňují většinový diskurz o válce.

Vzhledem k šíři násilí, které ve východní Evropě provázelo v první polovině dvacátého století nespočetné změny hranic, transfery národů, zvraty politických režimů i demografické kalamity, lze předpokládat, že „Malínů“ existuje mnohem více, a to nejen na Volyni, ale v celém regionu. Je to případ již samotné Volyně, kde země, jak se zdá, jen špatně střeží svá tajemství. Například jen nedávno byly objeveny ostatky 367 těl poblíž vězení v malém volyňském městečku Vladiměř (Volodomyr-Volynskyy). Jak rychle jen polští i ukrajinští experti přišli s tvrzením, že se jedná

189 K pogromu ve Lvově viz HIMKA, John-Paul: The Lviv Pogrom of 1941: The Germans, Ukrainian Nationalists, and the Carnival Crowd. In: *Canadian Slavonic Papers / Revue canadienne des slavistes*, roč. 53, č. 2–4 (2011), s. 209–243. K Jedwabnemu viz GROSS, Jan T.: *Neighbors: The Destruction of the Jewish Community of Jedwabne, Poland*. Princeton, Princeton University Press 2001. K Vinnyci viz PAPERNO, Irina: Exhuming the Bodies of Soviet Terror. In: *Representations* (Berkeley, California), [roč. 19], č. 75 (léto 2001), s. 89–119; WEINER, Amir: *Making Sense of War: The Second World War and the Fate of the Bolshevik Revolution*. Princeton, Princeton University Press 2001, s. 264–268. K masakru v Katyni viz RUDLING, P. A.: The Khatyn Massacre in Belorussia (viz pozn. 33). K otázce násilí nacistického a sovětského režimu v oblasti viz SNYDER, Timothy: *Krvavé země: Evropa mezi Hitlerem a Stalinem*. Praha – Litomyšl, Paseka – Prostor 2013 (původní vydání 2010). Otázkou násilí v pohraničních oblastech se nově zabývá např. publikace: BARTOV, Omer – WEITZ, Eric D. (ed.): *Shatterzone of Empires: Coexistence and Violence in the German, Habsburg, Russian, and Ottoman Borderlands*. Bloomington, Indiana University Press 2013.

190 K nacistické okupaci Ukrajiny jako projevu imperialismu, kolonialismu a budování impéria viz LOWER, W.: *Nazi Empire-Building and the Holocaust in Ukraine* (viz pozn. 66).

o polské zajatce zavražděné NKVD v roce 1940! Řada médií dokonce přejmenovala tuto exekuci na „volyňskou Katyn“. Další důkazy – jako například způsob, jakým byly oběti pohřbeny, nebo fakt, že skutečné oběti NKVD byly již identifikovány a pohřbeny v roce 1941 – však naznačují, že oběťmi mohli být Židé, které zabili Němci a jejich ukrajinští komplicové. Společný polsko-ukrajinský postup v tomto případě svědčí na jedné straně o tom, jak moc je pro komunitu *Kresů* politicky přitažlivé nalezení zavražděných polských důstojníků na Volyni, a na druhé straně o snaze ukrajinských úřadů bagatelizovat roli ukrajinské pomocné policie v holokaustu.¹⁹¹ Vladiměř však není jediným podobným případem, k dalším odhalením masových hrobů a obětí pogromů z holokaustu na Ukrajině stále dochází. Lze očekávat, že tyto nálezy podnítl další debatu a rozvíří nové spory o jejich památku.¹⁹²

Zadruhé, případová studie o Malíně prozrazuje v psaní příběhů o násilí v mnohonárodnostních regionech, jako byla válečná Volyň, řadu historických a metodologických komplikací. Jedním z hlavních zjištění, které plyne z analýzy různých narativů, je naléhavá potřeba profesionalizace akademické sféry ve východní Evropě.¹⁹³ Je zajímavé, že u autorů, o kterých zde byla řeč, je obvykle téměř nemožné říci, kdo je vystudovaným či amatérským historikem nebo novinářem a zda autor popisuje svůj osobní příběh. V některých případech autoři, kteří nejsou profesionálními

191 Masovým hrobem ve Vladiměři se podrobně zabýval politolog Ivan Katčanovskij (viz KATCHANOVSKI, Ivan: *Owning a massacre: "Ukraine's Katyn"*. In: *Open Democracy* [online]. 26.10.2011 [cit. 2017-05-31]. Dostupné z: <http://www.opendemocracy.net/od-russia/ivan-katchanovski/owning-massacre-ukraines-katyn>; KATČANOVSKIJ, Ivan: *Sučasna polityka pamjati na Volyni ščodo OUN(b) ta nacystyskych masovyh vbyvstv*. In: *Ukraina moderna online blog* [online]. 30.4.2013 [cit. 2017-05-29]. Dostupné z: <http://www.uamoderna.com/md/199>; TYŽ: *OUN(b) ta nacystski masovi vbyvstva vlitku 1941 roku na istorycnij Volyni*. In: *Ukraina moderna*, roč. 18, č. 20 (2013), s. 215–244.

192 Masový hrob byl nedávno objeven například i v Ostrohu na Volyni. Příslušné materiály jsou uloženy ve Státní historicko-kulturní rezervaci města Ostroh (*Deržavnyj istoryko-kulturnyj zapovidnyk m. Ostroh*). Obrovský kus práce při odkrývání masových hrobů na Ukrajině odvedl francouzský kněz Patrick Desbois (viz DESBOIS, Patrick: *The Holocaust by Bullets: A Priest's Journey to Uncover the Truth Behind the Murder of 1.5 milion Jews*. Basingstoke – New York, Palgrave Macmillan 2008). Pro působivý článek o výzkumu holokaustu ve východní Evropě viz BARTOV, Omer: *Eastern Europe as a Site of Genocide*. In: *The Journal of Modern History*, roč. 80, č. 3 (září 2008), s. 557–593. K pojednání o dosud neznámém pogromu, ke kterému došlo ve městě Olevsk na Ukrajině, viz McBRIDE, Jared: *Ukrainian Neighbors: The Olevsk Pogrom* (studie byla prezentována v říjnu 2010 na workshopu „Pětašedesát let poté: Nový výzkum a konceptualizace druhé světové války v Evropě“ (*Sixty-Five Years Later: New Research and Conceptualization of the Second World War in Europe*) na Stanfordově univerzitě v Palo Alto v Kalifornii).

193 Pro zásadní kritiku vyššího vzdělávání a oboru historie na Ukrajině v podání ukrajinského akademika, který v současnosti působí v Polsku, viz PORTNOV, Andrij: *Demoděrnizacija istoryčeskogo obrazovaniya v postsovetskoj Ukraině: Tezisy k diskussii*. In: *Ab Imperio online blog* [online]. 07.05.2011 [cit. 2017-06-02]. Dostupné z: <http://net.abimperio.net/ru/node/1827>. K podobné kritice polské historiografie viz WNUK, R.: *Recent Polish Historiography on Polish-Ukrainian Relations during World War II and its Aftermath* (viz pozn. 157).

Památník malínským Čechům na českém hřbitově v Malíně, 2013 (foto autor)

historiky, napsali erudovanější práce než vystudovaní akademici.¹⁹⁴ V jiných případech se aktéři událostí vydávají neoprávněně za objektivní pozorovatele (například Lev Šankovskij nebo Stepan Semeňuk). A aby to bylo ještě složitější, další autoři a vědci z východní i západní Evropy (přestože někteří mají ty nejlepší úmysly, jako Grzegorz Motyka) citují zdroje bez ověřování informací o původcích citací, ať už z neznalosti, nebo naopak v úmyslné snaze uvést čtenáře v omyl. Jako velmi potřebný korektiv se nabízí demokratizace přístupu k archivům, důkladné posouzení textů formou recenzního řízení i větší interakce a spolupráce v rámci mezinárodní vědecké komunity.¹⁹⁵

Znepokojivý je i nedostatek komunikace mezi různými historickými tradicemi a disciplínami. Většina zde uvedených prací, ať už se jedná o texty „vědecké“, či novinářské, byla napsána uvnitř jakýchsi ideologicky zvukotěsných komor. Tak například práce Volodymyra Serhijčuka a Volodymyra Vjatrovyče – oba vystudovali historii na ukrajinských univerzitách a oba mají přístup k polské vědě a zdrojům i odborné znalosti k tomu, aby je do svých prací zahrnuli. A přesto, co se týká Malína,

¹⁹⁴ Platí to např. o práci Władysława a Ewy Siemaszkových, která i přes určité nedostatky způsobené ideologicky zkresleným pohledem staví na velmi důkladném výzkumu etnických čistek namířených proti Polákům, jehož výsledky lze nepochybně začlenit do seriózních studií o válce. Přestože nejsou historiky (Ewa je vystudovaná inženýrka a Władysław právník), jejich práce o etnickém konfliktu je mnohem erudovanější a preciznější než práce Volodymyra Serhijčuka, historika pracujícího na přední ukrajinské univerzitě (Národní univerzitě Tarase Ševčenka v Kyjevě) a člena Národní akademie věd Ukrajiny.

¹⁹⁵ Komentář k tomu, jak je i historiografie hladomoru na Ukrajině v letech 1933–1934 nedostatečně „integrována do globální vědy“, viz HIMKA, John-Paul: *Encumbered Memory: The Ukrainian Famine of 1932–33*. In: *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, roč. 14, č. 2 (jaro 2013), s. 413.

ochotně přehlížejí důkazy, které jsou v rozporu s jejich záměrem svést vinu na Poláky, a běžně uvádějí jen ukrajinské prameny. Pokud je Malín jen letmou zmínkou v jejich ústřední misi prokázat polskou brutalitu a vinu, pak si lze jen stěží představit, nakolik důkazy záměrně opomíjejí.¹⁹⁶

Pravděpodobně nejznepokojivějším metodologickým problémem, na který tragédie v Malíně poukazuje, je využití svědectví a paměti k prosazování nacionalistické agendy. Řada ukrajinských i polských vědců prostřednictvím terénního výzkumu, zahrnujícího rozhovory s volyňskými obyvateli, hledala důkazy pro svá radikální tvrzení o etnickém násilí v průběhu války. Kolosální projekt Władysława a Ewy Siemaszkových, který dokumentoval etnické čistky Poláků, metodu „vydat se přímo k lidem“ ve východoevropské odborné literatuře v postsovětském období značně zpopularizoval.¹⁹⁷

Ústřední myšlenkou této metody je, že větší hodnověrnost osobních výpovědí místních aktérů legitimizuje obecnější tvrzení o konfliktu efektivněji než archivní dokumenty. Problém nastává tehdy, když se tento postup uplatňuje bez potřebné důslednosti a obezřetnosti nebo když je způsobem, jak obejít kontrolu formou recenzního řízení, které ověřuje platnost soudů a jejich hodnověrnost. To je vidět i na případě Malína. Zatímco ukrajinský historik Volodymyr Serhijčuk dokázal najít volyňské Ukrajince, kteří potvrdili tezi o polských pachatelích, polští historici naopak našli volyňské Poláky, kteří podpořili tezi o ukrajinských pachatelích. Autoři na obou stranách šli za „autentičtějšími“ Volyňci a dostali tak odpovědi, které chtěli slyšet.

Dva památníky v Malíně na místě, kde stál kdysi kostel, 2013 (foto autor)

196 Tato praxe se netýká jen Ukrajiny. Joanna B. Michlicová mluví v souvislosti s podobnými přístupy v polské historické vědě o „etnonacionalismu“ – což je rozhodně pojem aplikovatelný i na práce historiků, jako je Vjatrovyč a Serhijčuk (MICHLIC, Joanna B.: The Soviet Occupation of Poland, 1939–41, and the Stereotype of the Anti-Polish and Pro-Soviet Jew. In: *Jewish Social Studies*, roč. 13, č. 3 (jaro–léto 2007), s. 135–176).

197 Ukrajinskou odpověď na práci této autorské dvojice je edice *Trahedija ukrajinsko-polskoho protystojanňa na Volyni 1938–1944 rokiv*, kterou sestavil Ivan Puščuk. V letech 2009–2011 bylo v této edici k ukrajinsko-polskému konfliktu na Volyni publikováno deset svazků.

Místní paměť a svědectví se tak dostaly do slepé uličky, což evokuje postřeh britského historika Erika Hobsbawma o paměti jako „kluzkém médiu“. ¹⁹⁸ S ohledem na to, jak si různé výpovědi ukrajinských a polských svědků protiřečí, je vysoce nepravděpodobné, že by všechny byly pravdivé. Vzpomínky jsou jen tak kluzké jako ruce, které se je snaží uchopit. Je úkolem historiků, aby pečlivě odstraňovali matoucí vrstvy a rozeznali nacionalisticky či etnicky zabarvené narativy, které mohou odborné práce poznamenat. Tyto narativy prostupují dokonce i do primárních zdrojů, aby se vzápětí ve smyčce opět vynořily v odborné literatuře. Když vědci oddělují tyto prameny a zkoumají je souběžně s archivními i dalšími důkazy, budují tak zároveň i silnější a preciznější historiografii. Jsou-li osobní výpovědi využívány s rozmyslem, mohou – tak jako v případě studia holokaustu – nepochybně přispět k lepšímu porozumění etnickému konfliktu a dalším násilným aktům z válečného pohraničí. ¹⁹⁹

Nenechme se však mýlit, případy jako malínská tragédie mohou vědce zavést do postmoderních zákrut, protože s koncepty „dvojí paměti“ či „multiplicity paměti“ lze snáze dojít k závěru, že „pravd“ o Malíně je několik: polská pravda, ukrajinská a tak dále. ²⁰⁰ Vezmeme-li v potaz výrok Jeffreyho Burda, že „historikovy motivy budou zpochybněny bez ohledu na to, jak důkladný výzkum byl“, je jistě lákavé vyhnout se namáhavé práci při rozplétání nitek těchto narativů a jednoduše je všechny prezentovat jako nosné. ²⁰¹ Tvrdím však, že takový únik prokazuje medvědí službu nejen historické profesi, ale i obětem podobných zvěrstev. Opravdu si myslíme, že lidé, kteří byli zaživa upáleni v malínské škole, věřili, že existuje několik „pravd“

198 HOBBSBAWM, Eric: *On History*. New York, The New Press 1997, s. 206.

199 K tématu využití pamětnických svědectví viz BARTOV, Omer: *War-time Lies and Other Testimonies: Jewish-Christian Relations in Buczac, 1939–1944*. In: *East European Politics and Societies*, roč. 25, č. 3 (srpen 2011), s. 486–511; TÝŽ: *Eastern Europe as a Site of Genocide*, s. 581–591 (viz pozn. 192); CHYMKA, Ivan [John-Paul Himka]: *Dostovirniš svidčennja: Reljacija Ruzi Vagner pro Lvivskij pohrom vlitku 1941 r.* In: *Holokost i sučasniš*, roč. 2, č. 4 (2008), s. 43–79 (časopis vydává Ukrajinské centrum studia a dějin holokaustu v Kyjevě – *Ukrajinskij centr vyvčennja istoriji Holokostu*). V současnosti vzniká v postkomunistických zemích řada prací o holokaustu, které uvážlivě využívají svědectví i z dalších zdrojů, aby pronikly k jádru násilných událostí. Pro přehled viz FOX, Michael-David – HOLQUIST, Peter – MARTIN, Alexander M. – GITELMAN, Zvi Y. (ed.): *The Holocaust in the East: Local Perpetrators and Soviet Responses*. Pittsburgh, University of Pittsburgh Press 2014.

200 K označení protichůdných vzpomínek na holokaust v Polsku použil historik Piotr Wróbel, který se zabývá polskou historií a žije v Kanadě, výraz „dvojí paměť“ (viz WRÓBEL, Piotr: *Double Memory: Poles and Jews after the Holocaust*. In: *East European Politics and Societies*, roč. 11, č. 3 (podzim 1997), s. 560–574). Historik Jeffrey Burds na toto téma navázal a přišel s označením pro případ Malína příhodnějším – „multiplicita paměti“ (viz BURDS, Jeffrey: *Ethnicity, Memory, and Violence: Reflections on Special Problems in Soviet and East European Archives*. In: BLOUIN, Francis X. Jr. – ROSENBERG, William G. (ed.): *Archives and Social Memory: Institutions, Practices, and Political Cultures*. Ann Arbor, University of Michigan Press 2006, s. 466–479).

201 BURDS, J.: *Ethnicity, Memory, and Violence*, s. 466.

o tom, co na nich bylo spácháno?²⁰² U vyprávění příběhů, jako je ten malínský, je nezaujatý přístup nejen možný, nýbrž i nezbytný.²⁰³

Tím se dostávám ke třetímu a poslednímu bodu – mlčení Západu ve věci Malína a podobně zpustošených vesnic. Nejde totiž o pouhé náhodné opomenutí, ale spíše o součást obecnějšího zapomínání na genocidní válku na Východě. Evropští a severoameričtí vědci vnesli hodně světla do brutální nacistické okupace Východu, zejména protipartyzánských kampaní wehrmachtu na Ukrajině a v Bělorusku. K prosazení nároku na kompenzace přeživším a ukrajinskému státu nebo k iniciaci soudního řízení s pachateli zločinů však přispěli jen málo.²⁰⁴ I když v nedávné době proběhl důkladnější výzkum německé okupace Východu, především systému nucených prací „východních dělníků“ (*Ostarbeiter*), pro zdokumentování více než čtyř set případů vesnic zničených na okupovaných východních územích podobně jako Malín i k určení viníků zbývá vykonat ještě obrovské množství práce.²⁰⁵

Tato amnézie by nepůsobila tak flagrantně nebýt pozornosti věnované podobným masakrům spáchaným za války v západní a střední Evropě. Například ještě v roce 2011 se němečtí vyšetřovatelé snažili najít a stíhat pachatele masakru ve francouzské vesnici Oradour-sur-Glane.²⁰⁶ Až do roku 2012, kdy bylo vyšetřování

202 Pro výmluvnou kritiku aplikace postmoderního přístupu na studium sociálního násilí viz KING, Charles: *The Micropolitics of Social Violence*. In: TÝŽ: *Extreme Politics: Nationalism, Violence, and the End of Eastern Europe*. New York – Oxford, Oxford University Press 2010, s. 55–76.

203 Politika paměti se v posledních letech prosazuje v řadě oblastí historie, a téma druhé světové války v tom není výjimkou. Srv. velmi zajímavý článek o národních narrativech, národní identitě a paměti jednotlivce, který doporučuji číst společně s tímto textem: ESBENSHADE, Richard S.: *Remembering to Forget: Memory, History, National Identity in Postwar East-Central Europe*. In: *Representations*, č. 49, zvláštní vydání: *Identifying Histories: Eastern Europe Before and After 1989* (zima 1995), s. 72–96. K vyšetřování masakrů a tématu paměti mimo východní Evropu viz BALLINGER, Pamela: *Who defines and remembers genocide after the Cold War? Contested Memories of Partisan Massacre in Venezia Giulia in 1943–1945*. In: *Journal of Genocide Research*, roč. 2, č. 1 (2000), s. 11–30; PEZZINO, P.: *Memory and Massacre* (viz pozn. 33).

204 K tomu viz zejména GERLACH, Ch.: *Kalkulierte Morde* (viz pozn. 73).

205 Tímto směrem se ubírá důležitý orálněhistorický výzkum. Existuje například online Archiv nucených prací (*Zwangsarbeit-Archiv*), v němž lze nalézt výpovědi nuceně nasazených osob. Dostupné z: <https://zwangsarbeit-archiv.de/archiv/?locale=en>.

206 Viz 1944 Massacre in France: German Police Raid Homes of Six Former SS Soldiers. In: *Spiegel Online*. 06.12.2011 [cit. 2017-06-03]. Dostupné z: <http://www.spiegel.de/international/germany/1944-massacre-in-france-german-police-raid-homes-of-six-former-ss-soldiers-a-802019.html>. I přes snahy o prošetření masakru v Oradouru byl německý voják z pěšího pluku „Der Führer“ nedávno v Kolíně zproštěn viny pro nedostatek důkazů (k soudnímu řízení viz SMALE, Alison: *Painful Past: German Court Finds Lack of Proof Trying Ex-Soldier to Nazi Massacre*. In: *The New York Times* [online]. 09.12.2014 [cit. 2017-06-02]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/2014/12/10/world/europe/german-court-nazi-massacre-evidence-oradour-sur-glance.html>). Nicméně i tak skutečnost, že Němci stále vyšetřují podobné masakry spáchané v západní Evropě a že stále probíhají soudní řízení s obžalovanými v těchto případech, podporuje obecnější argument, který jsem zde v této souvislosti vnesl.

Sovětský památník obyvatelům Malína, kteří bojovali a zemřeli ve druhé světové válce, 2013 (foto autor)

zastaveno, také německé úřady stále oficiálně šetřily masakr v italské vesnici Sant'Anna di Stazzema. V řadě takových obcí, jako jsou Lidice v České republice, stojí nyní dobře financovaná muzea a jsou instalovány výstavy, které připomínají jejich dědictví. Těmto mučednickým vesnicím byla věnována i značná pozornost na poli diplomacie, jako když například v roce 2013 německý prezident Joachim Gauck navštívil české Lidice i francouzský Oradour-sur-Glane.²⁰⁷ Rozdíl v tom, jak jsou tyto masakry připomínány a jak se na ně vzpomíná v západní a střední Evropě ve srovnání s východní Evropou, si však uvědomují lidé, kteří na těchto památných místech pracují. Během soukromé prohlídky působivého komplexu památníku a muzea v Lidicích v roce 2010 mi průvodce řekl: „K Lidicím během války na Ukrajině docházelo prakticky každý den.“ A mnoho volyňských

Čechů, se kterými jsem na toto téma mluvil, se vyjádřilo obdobně. Nikdo jistě netvrdí, že si zničené vesnice ve střední a západní Evropě nezaslouží být připomínány. Propracovanost těchto památných míst a s nimi spjaté komemorace stejně jako pozornost mezinárodních médií však ostře kontrastují s chudými a zapomenutými vesnicemi na Ukrajině, jako je Malín. Kromě článků otištěných v malých regionálních novinách na Volyni jen málokdo, pokud vůbec někdo, bere na vědomí ponurou pouť volyňských Čechů z České republiky na Ukrajinu, na kterou se vydávají každý rok v červenci, aby si připomněli své mrtvé.

Studená válka mezinárodní vyšetřování válečných zločinů za železnou oponou značně ztížila, ne-li přímo znemožnila. Avšak nyní, kdy má německá vláda otevřený přístup k archivům a pramenům ve východní Evropě, podobná omluva již neexistuje.²⁰⁸ Pokud bylo během války na východní frontě spácháno nepřiměřené násilí,

207 Viz GATHMANN, Florian: German President Visits Nazi Massacre Site. In: *Spiegel Online*. 04-09-2013 [cit. 2017-06-03]. Dostupné z: <http://www.spiegel.de/international/germany/german-president-gauck-visits-oradour-sur-glance-site-of-nazi-massacre-a-920478.html>. Jedinou výjimkou na Východě je Katyň, kterou navštívili Richard Nixon, Fidel Castro a Jásir Arafat.

208 Liknavost (západo)německé vlády při vyšetřování nacistických zločinů na Východě je komplikované téma, které má řadu příčin. Poválečné vyšetřování v západním Německu se

většinou na Ukrajině a v Bělorusku, pak by tomu mělo být úměrné i odškodnění a snaha o zajištění spravedlnosti.²⁰⁹ Svou touhu po spravedlnosti dobře vyjádřila v roce 2004 jedna z rodin obětí masakru v italské obci Sant'Anna di Stazzema: „Nestojíme o pomstu. Tíží nás ale, že spravedlnosti nebylo učiněno zadost. Co chceme, je pravda a spravedlnost. Chceme trochu morálního odškodnění.“²¹⁰ Rodinní příslušníci malínských obětí, stejně jako rodiny mnoha podobných vesnic na Ukrajině, by „trochu morálního odškodnění“ také uvítali.

obecně zaměřovalo na muže z tzv. pohotovostních jednotek (*Einsatzgruppen*), příslušníky policie a členů jednotek SS, zatímco rozsáhlé zločiny wehrmachtu na východní frontě byly často přehlíženy. Pokud jde o vyšetřování německé civilní správy na Východě, která se na represáliích také podílela, proběhlo pouze několik polovičatých soudních procesů. A i v těchto procesech, které se týkaly protipartyzánského boje (*Partisanenbekämpfung*), rozsudky padaly jen velmi ojediněle. Takový byl případ č. 806, v němž byl voják z 10. pěšího pluku Zbraní SS odsouzen za účast na vypálení vesnice Tupice v Bělorusku v září 1942 (součást operace „Bahenní horečka“) pouze ke čtyřem rokům vězení. Naopak kupříkladu v případě č. 776 byl souzen voják z 15. policejního oddílu za účast na zničení vesnice Borisovka v Bělorusku, nakonec však byl zproštěn viny. Stojí také za povšimnutí, že tyto procesy se konaly mnohem později, v 70. letech, což znamená, že státní zástupci měli k důkazům o německé politice na Východě lepší přístup. Autor děkuje Martinu Deanovi za upozornění na tyto případy. Pro více informací k těmto procesům lze využít vyhledávač online kartotéky v Ludwigsburgu nebo nahlédnout do následující publikace: RÜTER, Christian Frederic – MILDT, Dirk Welmoed de (ed.): *Die westdeutschen Strafverfahren wegen nationalsozialistischer Tötungsverbrechen 1945–1997: Eine systematische Verfahrensbeschreibung, mit Karten und Registern*. Amsterdam – Maarssen – München, APA-Holland University Press – K. G. Saur 1998. Literatura, která se zabývá nedostatky poválečného německého soudního systému, se často zaměřuje na téma holokaustu (viz např. McKALE, Donald M.: *Nazis after Hitler: How perpetrators of the Holocaust cheated justice and truth*. Lanham (Maryland), Rowman & Littlefield 2012). Svůj podíl na přehlížení zločinů wehrmachtu na Východě měly i americké a britské vlády (k tomu viz LINGEN, Kerstin von: *Allen Dulles, the OSS, and Nazi War Criminals: The Dynamics of Selective Prosecution*. Cambridge, Cambridge University Press 2013; BLOXHAM, Donald: *Genocide on Trial: War Crimes Trials and the Formation of Holocaust History and Memory*. Oxford, Oxford University Press 2001). Ke zkrácenému pohledu na roli německé armády na východní frontě viz SMELSER, Ronald M. – DAVIES, Edward J. II.: *The Myth of the Eastern Front: The Nazi-Soviet War in American Popular Culture*. Cambridge, Cambridge University Press 2008. K obecné diskusi o spravedlnosti v poválečném období viz BARTOV, Omer – GROSSMANN, Atina – NOLAN, Mary (ed.): *Crimes of War: Guilt and Denial in the Twentieth Century*. New York, The New Press 2002; HEBERER, Patricia – MATTHÄUS, Jürgen (ed.): *Atrocities on Trial: Historical Perspectives on the Politics of Prosecuting War Crimes*. Lincoln, University of Nebraska Press – The United States Holocaust Memorial Museum 2008.

209 Pro nejpodrobnější popis nacistické okupace Ukrajiny viz BERKHOFF, K.: *Harvest of Despair* (viz pozn. 66). K brutální protipartyzánské válce v Bělorusku viz ADAMOVIČ, Ales – BRYL, Janka – KOLESNIK, Vladimir: *Out of the Fire*. Moscow, Progress 1980.

210 Citováno podle: POPHAM, Peter: *SS Massacre: A conspiracy of silence is broken*. In: *The Independent* [online]. 02.07.2004 [2017-06-21]. Dostupné z: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/ss-massacre-a-conspiracy-of-silence-is-broken-551764.html>.

Muzeum pro Malín

*Paměť je určitým druhem antimuzea:
nelze ji připoutat na jedno místo.
Michel de Certeau, 2002²¹¹*

Malín sice můžete dnes navštívit, jeho podoba je však výsledkem poválečné obnovy.

Do vesnice vstoupíte po stejných dlážděných cestách jako nacistická jednotka v roce 1943. Na první pohled se vám bude jevit jen jako další polorozpadlá ves na ukrajinském venkově. Uvidíte malé domky, upadající zanedbaná pole, kostel, který byl opraven za peníze z ciziny, a dokonce i malé stavení o jedné místnosti s ručně napsaným ukrajinským nápisem „klub“. Při bližším pohledu na památníky v této nenápadné vesnici však okamžitě odhalíte jizvy, které zde zanechalo násilí minulého století.

Na české straně Malína u starého českého hřbitova, který je dnes jen otevřeným polem, naleznete památník českým obětem. Životy a jména českých obětí připomínají nápisy v češtině i ukrajinštině vytesané do českého mramoru. Ukrajinská jména chybějí. Cestou na náves dnešní vesnice spatříte strohý sovětský monument ve stylu socialistického realismu, který připomíná velkou vlasteneckou válku. Socha vousatého rolníka pohlíží do dálky, zatímco u jeho pravé nohy truchlí jeho žena nad smrtí syna a z levé strany se k němu tiskne jejich malé dítě. Vyrytý nápis zní: „My, oběti, jsme věnovaly naše životy, abyste mohli dnes spokojeně žít.“ Na vzdáleném konci vesnice, v místě, kde kdysi stával kostel a kde jsou malínské oběti pohřbeny, pak spatříte dva památníky. Přímo za zeleným trávníkem, který pokrývá masový hrob, je nápadný ocelový plamen s vyrytým datem 13. července 1943. Před ním leží nově odhalený památník ukrajinským nacionalistickým bojovníkům a ukrajinským obětem Malína. Česká jména zde chybějí.

Šedesát let poté dokonce i vzpomínková místa v současném Malíně zrcadlí diskurz o zdejším masakru. Prosazování homogenní národní paměti si vyžádalo svou daň – obyvatelé Malína, sousedé, přátelé a známí, kteří vedle sebe po generace žili, a dokonce i umírali, byli rozděleni v prostoru, v paměti i ve vzpomínkách. Otázka zní, zda by oběti masakru chtěly, aby se na ně takto vzpomínalo – jako na oběti různých národů či etnických skupin spíše než jako na obyvatele Malína či Volyně.²¹²

I kdybychom chtěli tomuto trendu čelit a postavit Malínu naše vlastní, inkluzivnější muzeum – jak bychom to měli udělat? Kolik místností bychom potřebovali?

211 CERTEAU, Michel de: *The Practice of Everyday Life*. Berkeley, University of California Press 2002, s. 108.

212 Výborný článek, který také zkoumá paměť a etnicitu prostřednictvím památníků, viz KING, Jeremy: *The Nationalization of East Central Europe*. In: BUCUR, Maria – WINGFIELD, Nancy M. (ed.): *Staging the Past: The Politics of Commemoration in Habsburg Central Europe, 1848 to the Present*. West Lafayette (Indiana), Purdue University Press 2001, s. 112–152; viz také WEEKS, Theodore R.: *Monuments and Memory: Immortalizing Count M. N. Muraviev in Vilna, 1898*. In: *Nationalities Papers*, roč. 27, č. 4 (1999), s. 551–564.

Místo, kde se nacházel Český Malín, v roce 2013 (foto autor)

V jakém jazyce by byly expozice? A co je ještě důležitější, kde by bylo muzeum umístěno? V současném Malíně na Ukrajině? Nebo v Novém Malíně v České republice? A jak bychom pojali narativ muzea? Vyprávěli bychom příběh Malína s využitím českého, ukrajinského, polského, či sovětského narativu? Dokázali by všichni, kdo přispěli k paměti Malína, spolupracovat na tom, aby byla náležitě uctěna památka obětí?

Pokud existuje vůbec něco, co lze z marastu tohoto brutálního činu pro naše muzeum zachovat, mohl by to být jednoduchý, leč silný obraz sousedské solidarity, kterou zažil Václav Uhlíř, poté co utekl hořícím oknem z malínské školy:

„Opatrně jsem se rozhlédl kolem, žádné další Němce jsem neviděl. Zavázal jsem si nohu košilí a odplazil jsem se [pryč od školy]. Pak jsem se pokusil najít pomoc. Odplazil jsem se do nedalekého ukrajinského domku, který nebyl naštěstí vypálený. Jakmile jsem byl uvnitř, ztratil jsem následkem ztráty krve a šoku vědomí. Jak dlouho jsem tam ležel, nevím. Nakonec se majitel domku, který utekl při příjezdu Němců, vrátil domů. Byla tma, když přišel, pomohl mi a ošetřil mě. ‘Prosím osedlejte koně a odvezte mě k mé sestře do Knerut,’ [požádal jsem ho.] ‘To nejde – nemám koně, Němci ho vzali.’ Ukrajinec mě pak odnesl k sestře domů na zádech. Byl jsem nejspíš čím dál tím těžší, nejsem zrovna malého vzrůstu. Musel se několikrát zastavit a odpočinout si. Ačkoliv jsem měl čtyřnásobný průstřel lýtky a nebyl jsem pořádně ošetřen, uzdravil jsem se. Kulhání mi ale už zůstalo.“²¹³

Z angličtiny přeložila Blanka Medková

²¹³ Výpověď Václava Uhlíře je citována podle publikace: MARTINOVSKÁ, D. – ŘEPÍK, J.: *Český Malín*, s. 14 (viz pozn. 22).